
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

श्रीभागवतषष्ठस्कंधप्रारंभः

॥भा॰ष॰॥
॥१॥

अ॰१

श्रीगणेशायनमः॥ ॥पुण्यारण्येनृसिंहेकृनामसिंहोविराजते॥ यन्नादतः
पलायंतेमहाकल्मषकुंजराः॥१॥ विसर्गसंभवान्जीवान्स्वमर्यादासुसं
स्थितान्॥ विष्णुःपात्यखिलेरूपैरित्येवंपंचमेस्थितं॥२॥ अध्यायेकोनवि
शत्याःषष्ठेपोषणमुच्यते॥ अतिलंघितमर्यादभक्तरक्षणलक्षणं॥३॥
अजामिलोमनुष्येषुमहापापीयथावितः॥ विश्वरूपादिघातीचेत्तथा
देवेषुवासवः॥४॥ अजामिलस्यभक्तत्वंविष्णुदूतैर्निरूपितं॥ संकेतभ
गवन्नामपुत्रस्नेहानुषंगजं॥५॥ राजोवाच॥ निवृत्तिमार्गःकथितआदौभ
गवतायथा॥ क्रमयोगोपलब्धेनब्रह्मणायदसंसृतिः॥६॥ प्रवृत्तिलक्षण
श्चैवत्रैगुण्यविषयोमुने॥ योसावलीनप्रकृतेर्गुणसर्गःपुनःपुनः॥७॥ अथ

॥राम॰॥
॥१॥

जानन्नप्यात्मनोहितं॥ करोतिभूयोविवशः प्रायश्चित्तमथोकथं॥ ९॥ क्वचि
न्निवर्ततेभद्रात्क्वचिच्चरतितत्पुनः॥ प्रायश्चित्तमथोपार्थंमन्येकुंजरशौच
वत्॥ १०॥ बादरायणिरुः॥ कर्मणाकर्मनिर्हारोनह्यात्यंतिकइष्यते॥ अवि
द्वदधिकारित्वात्प्रायश्चित्तंविमर्शनं॥ ११॥ नाश्नतःपथ्यमेवान्नंव्याधयोभि
भवंतिहि॥ एवंनियमकृद्राजन्शनैःक्षेमायकल्पते॥ १२॥ तपसाब्रह्मचर्ये
णशमेनचदमेनच॥ त्यागेनसत्यशौचाभ्यांयमेननियमेनवा॥ १३॥ दे
हवाक्बुद्धिजंधीराधर्मज्ञाःश्रद्धयान्विताः॥ क्षिपंत्यघंमहदपिवेणुगुल्म
मिवानलः॥ १४॥ केचित्केवलयाभक्त्यावासुदेवपरायणाः॥ अघंधुन्वंति
कार्त्स्न्येननीहारमिवभास्करः॥ १५॥ नतथाह्यघवान्राजन्पूयेततपआदि

र्मलक्षणानानानरकाश्चानुवर्णिताः॥ मन्वंतरश्च व्याख्यात आद्यः स्वायं
भुवो यतः॥३॥ प्रियव्रतोत्तानपदोर्वंशस्तच्चरितानि च॥ द्वीपवर्षसमुद्राद्रि
नद्युद्यानवनस्पतीन्॥४॥ धरामंडलसंस्थानं भागलक्षणमानतः॥ ज्यो
तिषांविवराणांच यथेदमसृजद्विभुः॥५॥ अधुनेह महाभाग यथैव नरका
न्नरः॥ नानोग्रयातनान्नेयात्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि॥६॥ श्रीशुक उवाच॥ न
चेदिहैवापचितिं यथांहसः कृतस्य कुर्यान्मनउक्तिपाणिभिः॥ ध्रुवं स वै प्रे
त्य नरकानुपैति ये कीर्त्तिता मे भवतस्तिग्मयातनाः॥७॥ तस्मात्पुरैवाश्विह पा
पनिष्कृतौ यतेत मृत्योरविपद्यतात्मना॥ दोषस्य दृष्ट्वा गुरुलाघवं यथा
भिषक्चिकित्सेत रुजां निदानवित्॥८॥ राजोवाच॥ दृष्टश्रुताभ्यां यत्पापं

भिः॥ यथाकृष्णार्पितप्राणस्तत्पूरुषनिषेवया॥१६॥ सध्रीचीनोह्ययंलोकेपं
थाःक्षेमोकुतोभयः॥ सुशीलाःसाधवोयत्रनारायणपरायणाः॥१७॥ प्रायश्चि
त्तानिचीर्णानिनारायणपराङ्मुखं॥ ननिःपुनंतिराजेंद्रसुराकुंभमिवापगाः
॥१८॥ सकृन्मनःकृष्णपदारविंदयोर्निवेशितंतद्गुणरागियैरिह॥ नतेयमंपा
शभृतश्चतद्भटान्स्वप्नेपिपश्यंतिहिचीर्णनिष्कृताः॥१९॥ अत्रचोदाहरंती
ममितिहासंपुरातनं॥ दूतानांविष्णुयमयोःसंवादस्तन्निबोधमे॥२०॥ का
न्यकुब्जेद्विजःकश्चिद्दासीपतिरजामिलः॥ नाम्नानष्टसदाचारोदास्याःसं
सर्गदूषितः॥२१॥ बंद्यक्षैःकैतवैश्चौर्यैर्गर्हितांवृत्तिमास्थितः॥ बिभ्रत्कुटुंबम
शुचिर्यातयामासदेहिनः॥२२॥ एवंनिवसतस्तस्यलालयानस्यतत्सु

॥भा॰ष॰॥
॥२॥

अ॰१

तानू॥कालोत्यगान्महान्राजन्नष्टाशीत्यायुषःसमाः॥२३॥तस्यप्रवयसःपुत्रा
दशतेषांतुयोवमः॥बालोनारायणोनाम्नापित्रोश्चदयितोभृशं॥२४॥सबद्ध
हृदयस्तस्मिन्नर्भकेकलभाषिणि॥निरीक्षमाणस्तल्लीलांमुमुदेजरठोभृशं॥२५॥
भुंजानःप्रपिबन्खादन्बालस्नेहेनयंत्रितः॥भोजयन्पाययन्मूढोनवेदाग
तमंतकं॥२६॥सएवंवर्त्तमानोज्ञोमृत्युकालउपस्थिते॥मतिंचकारतनयेबाले
नारायणाह्वये॥२७॥सपाशहस्तांस्त्रीन्दृष्ट्वापुरुषान्भृशदारुणान्॥व
क्रतुंडानूर्द्धरोम्णआत्मानंनेतुमागतान्॥२८॥दूरेक्रीडनकासक्तंपुत्रंनारा
यणाह्वयं॥प्लावितेनस्वरेणोच्चैराजुहावाकुलेंद्रियः॥२९॥निशम्यम्रियमा
णस्यब्रुवतोहरिकीर्त्तनं॥भर्त्तुर्नाममहाराजपार्षदाःसहसापतन्॥३०॥

॥राम॰॥
॥३॥

विकर्षतोंतर्हृदयाद्दासीपतिमजामिलं॥ यमप्रेष्यान्विष्णुदूतावारया
मासुरोजसा॥३१॥ ऊचुर्न्निषेधितास्तांस्तेवैवस्वतपुरःसराः॥ केयूयंप्रति
षेद्धारोधर्मराजस्यशासनं॥३२॥ कस्यवाकुतआयाताःकस्मादस्यनि
षेधथ॥ किंदेवाउपदेवायायूयंकिंसिद्धसत्तमाः॥३३॥ सर्वेपद्मपलाशा
क्षाःपीतकौशेयवाससः॥ किरीटिनःकुंडलिनोलसत्पुष्करमालिनः
॥३४॥ सर्वेचनूत्नवयसःसर्वेचारुचतुर्भुजाः॥ धनुर्न्निषंगासिगदाशं
खचक्रांबुजश्रियः॥३५॥ दिशोवितिमिरालोकाःकुर्वंतःस्वेनरोचिषा
॥ किमर्थंधर्मराजस्यकिंकरान्नोनिषेधथ॥३६॥ श्रीशुकउवाच॥ इत्यु
क्तेयमदूतैस्तेवासुदेवोक्तकारिणः॥ तान्प्रत्यूचुःप्रहस्येदंमेघगंभी

रयागिरा॥३७॥विस्नुदूताऊचुः॥यूयंवैधर्मराजस्ययदिनिर्द्देशकारिणः॥ब्रूत
धर्मस्यनस्तत्वंयच्चधर्मस्यलक्षणं॥३८॥कथंस्वित्ध्रियतेदंडःकिंवास्य
स्थानमीक्षितं॥दंड्याःकिंकारिणःसर्वेआहोस्वित्कतिचिन्नृणां॥३९॥यम
दूताऊचुः॥वेदप्रणिहितोधर्मोह्यधर्मस्तद्विपर्ययः॥वेदोनारायणःसाक्षा
त्स्वयंभूरितिशुश्रुम॥४०॥येनस्वधाम्न्यमीभावारजःसत्वतमोमयाः॥
गुणनामक्रियारूपैर्विभाव्यंतेयथातथं॥४१॥सूर्योग्निःखंमरुद्देवःसोमः
संध्याहनीदिशाः॥कंकुःकालोधर्मइतिह्येतेदेह्यस्यसाक्षिणः॥४२॥एतेरध
र्मोभिज्ञातःस्थानंदंडस्ययुज्यते॥सर्वेकर्मानुरोधेनदंडमर्हंतिकारिणः॥४३॥
संभवंतिहिभद्राणिविपरीतानिचानघाः॥कारिणांगुणसंगोस्तिदेहवान्न

ह्यकर्मकृत्॥४४॥येनयावान्यंधर्मोधर्मोवेहसमीहितः॥सएवतत्फलंभुंक्ते
तथातावदमुत्रवै॥४५॥यथेहदेवप्रवरास्त्रैविध्यमुपलभ्यते॥भूतेषुगु
णवैचित्र्यात्तथान्यत्रानुमीयते॥४६॥वर्त्तमानोन्ययोःकालोगुणाभिज्ञाप
कोयथा॥एवंजन्मान्ययोरेतद्धर्माधर्मनिदर्शनं॥४७॥मनसैववपुरेदेवःपूर्व
रूपंविपश्यति॥अनुमीमांसतेपूर्वंमनसाभगवानजः॥४८॥यथाज्ञस्तमसा
युक्तउपास्तेव्यक्तमेवहि॥नवेदपूर्वमपरंनष्टजन्मस्मृतिस्तथा॥४९॥पंच
भिःकुरुतेस्वार्थान्पंचवेदाथपंचभिः॥एकस्तुषोडशेनत्रीन्स्वयंसप्तदशो
श्नुते॥५०॥तदेतत्षोडशकलंलिंगंशक्तित्रयंमहत्॥धत्तेनुसंसृतिंपुंसिह
र्षशोकभयार्तिदां॥५१॥देह्यज्ञोजितषड्वर्गोनेच्छन्कर्माणिकार्यते॥कोशका

॥भा॰ष॰॥
॥९॥

अ॰१

रुद्ध्वात्मानंकर्मणाछाद्यमुह्यति॥नहिकश्चित्क्षणमपिजातुतिष्ठत्यकर्मकृ
त्॥कार्यतेह्यवशःकर्मगुणैःस्वाभाविकैर्बलात्॥५३॥लब्ध्वानिमित्तमव्य
क्तंव्यक्ताव्यक्तंभवत्युत॥यथायोनियथाबीजंस्वभावेनबलीयसा॥५४॥
एषप्रकृतिसंगेनपुरुषस्यविपर्ययः॥आसीत्सएवनचिरादीशसंगाद्विली
यते॥५५॥अयंचश्रुतसंपन्नःशीलवृत्तगुणालयः॥धृतव्रतोमृदुर्दांतः
सत्यवान्मंत्रविच्छुचिः॥५६॥गुर्वग्न्यतिथिवृद्धानांशुश्रूषुर्निरहंकृतः॥स
र्वभूतसुहृत्साधुर्मितवागनसूयकः॥५७॥एकदासौवनंयातःपितृसं
देशकृद्द्विजः॥आदायततआवृत्तःफलपुष्पसमित्कुशान्॥ददर्श
कामिनंकंचिच्छूद्रंसहभुजिष्यया॥पीत्वाचमधुमैरेयंमदाघूर्णित

॥राम॰॥
॥९॥

नेत्रया॥५९॥मत्तयाविश्लथयन्नीव्याव्यपेतंनिरपत्रपं॥क्रीडंतमनुगायंतं
हसंतमनयांतिके॥६०॥दृष्ट्वातांकामलिप्तेनबाहुनापरिरंभितां॥जगाम
हृछयवशंसहसेवविमोहितः॥६१॥स्तंभयन्नात्मनात्मानंयावत्सत्वंय
थाश्रुतं॥नशशाकसमाधातुंमनोमदनवेपितं॥६२॥तन्निमित्तस्मरव्या
जग्रहग्रस्तोविचेतनः॥तामेवमनसाध्यायन्स्वधर्माद्विररामह॥६३॥
तामेवतोषयामाससपित्र्येणार्थेनयावता॥ग्राम्यैर्मनोरमैःकामैःप्रसी
देतयथातथा॥६४॥विप्रांस्वभार्यामप्रौढांकुलेमहतिलंभितां॥विस
सर्ज्जाचिरात्पापःस्वैरिण्यापांगविद्धधीः॥६५॥यतस्ततश्चोपनिन्येन्या
यतोन्यायतोधनं॥बभारास्याःकुटुंबिन्याःकुटुंबंमंदधीरयं॥६६॥

॥भा॰ ष॰॥
॥६॥

यद्दसौ ब्राह्मणस्त्वमुल्लंघ्य स्वैरचार्यर्यगर्हितः॥ अवर्त्तत चिरं कालमघायुरशुचिर्मलात्॥६७॥ तत एनं दंडपाणेः सकाशं कृतकिल्बिषं॥ नेष्यामो कृतनिर्वेशं यत्र दंडेन शुध्यति॥६८॥ इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे प्रथमोऽध्यायः॥ ॥१॥ ॥द्वितीये वैष्णवैर्याम्यान्नाममाहात्म्यमद्भुतं॥ श्रावयित्वा द्विजो विष्णुर्लोकं नीत इतीर्यते॥१॥ श्रीशुक उवाच॥ एवं ते भगवद्दूता यमदूताभिभाषितं॥ उपधार्याथ तान्‌ राजन्प्रत्याहुर्नयकोविदाः॥१॥ विष्णुदूता ऊचुः॥ अहो कष्टं धर्मदृशामधर्मः स्पृशते सभां॥ यत्रादंड्येषु पापेषु दंडो यैर्ध्रियते हथा॥२॥ प्रजानां पितरो ये च शास्तारः साधवः समाः॥ यदि स्यात्तेषु वैषम्यं कं यांति शरणं प्रजाः॥३॥ यद्यदाचरति श्रेयानितरस्तत्तदीहते॥ स यत्प्रमा

अ॰ १

॥राम॰॥
॥६॥

णंकुरुतेलोकस्तदनुवर्त्तते॥४॥यस्यांकेशिरआधायलोकःस्वपितिनिर्वृ
तः॥स्वयंधर्ममधर्मंवानहिवेदयथापशुः॥५॥सकथंन्यर्पितात्मानंकृतमैत्र
मचेतनं॥विश्रंभणीयोभूतानांसघृणोद्रोग्धुमर्हति॥६॥अयंहिकृतनिर्वे
शोजन्मकोट्यंहसामपि॥यद्व्याजहारविवशोनामस्वस्त्ययनंहरेः॥७॥ए
तेनैवह्यघोनोस्यकृतंस्यादघनिष्कृतं॥यदानारायणायेतिजगादचतुरक्ष
रं॥८॥स्तेनःसुरापोमित्रध्रुक्ब्रह्महागुरुतल्पगः॥स्त्रीराजपितृगोहंताये
चपातकिनोपरे॥९॥सर्वेषामप्यघवतामिदमेवसुनिष्कृतं॥नामव्याहर
णंविष्णोर्यतस्तद्विषयामतिः॥१०॥ननिष्कृतैरुदितैर्ब्रह्मवादिभिस्तथाविशु
ध्यत्यघवान्व्रतादिभिः॥यथाहरेर्नामपदैरुदाहृतैस्तदुत्तमश्लोकगुणो

॥भा॰ ष॰॥
॥७॥

अ॰ २

पलंभकं ॥११॥ नैकांतिकं तद्धि कृतेपि निःकृते मनः पुनर्धावति चेदसत्पथे ॥ तत्कर्मनिर्हारमभीप्सतां हरेर्गुणानुवादः खलु सत्वभावनः ॥१२॥ अथैनं मापनयत कृताशेषाघनिष्कृतं ॥ यदसौ भगवन्नाम म्रियमाणः समग्रहीत् ॥१३॥ सांकेत्यं परिहास्यं वा स्तोभं हेलनमेव वा ॥ वैकुंठनामग्रहणमशेषाघहरं विदुः ॥१४॥ पतितस्खलितो भग्नः संदष्टस्तप्तआहतः ॥ हरिरित्यवशेनाह पुमान्नार्हति यातनां ॥१५॥ गुरूणां च लघूनां च गुरूणि च लघूनि च ॥ प्रायश्चित्तानि पापानां ज्ञात्वोक्तानि महर्षिभिः ॥१६॥ तैस्तान्यघानि पूयंते तपोदानजपादिभिः ॥ नाधर्मजं तन्हृदयं तदपीशांघ्रिसेवया ॥१७॥ अज्ञानादथवाज्ञानादुत्तमश्लोकनामयत् ॥ संकीर्तितमघं पुंसो दहेदेधो यथा

॥राम॰॥
॥७॥

नलः॥ यथागदंवीर्यतममुपयुक्तंयदृछया॥ अजानतोप्यात्मगुणंकुर्या
न्मंत्रोप्युदाहृतः॥१९॥श्रीशुकउवाच॥ तएवंसुविनिर्णीयधर्मंभागवतं
नृप॥ तंयाम्यपाशान्निर्मुच्यविप्रंमृत्योरमूमुचन्॥२०॥इतिप्रत्युदिता
याम्यादूतायात्वायमांतिकं॥ यमराज्ञेयथासर्वमाचचक्षुररिंदम॥२१
द्विजःपाशाद्विनिर्मुक्तोगतभीःप्रकृतिंगतः॥ववंदेशिरसाविष्णोःकिंकरा
न्दर्शनोत्सवः॥२२॥तंविवक्षुमभिप्रेत्यमहापुरुषकिंकराः॥सहसापश्य
तस्तस्यतत्रांतर्दधिरेनघ॥२३॥अथाजामिलआकर्ण्यदूतानांयमकृ
ष्णयोः॥धर्मंभागवतंशुद्धंत्रैविद्यंचगुणाश्रयं॥२४॥भक्तिमान्भगवत्याशु
माहात्म्यश्रवणाद्धरेः॥अनुतापोमहानासीत्स्मरतोशुभमात्मनः॥२५॥

अहोमेपरमंकष्टमभूदविजितात्मनः॥येनविप्लावितंब्रह्मवृषल्यांजायतात्मना॥२६॥धिग्मांविगर्हितंसद्भिर्दुष्कृतंकुलकज्जलं॥हित्वाबालांसतींयोहंसुरापीमसतीमगां॥२७॥वृद्धावनाथौपितरौनान्यबंधूतपस्विनौ॥अहोमयाधुनात्यक्तावकृतज्ञेननीचवत्॥२८॥सोहंव्यक्तंपतिष्यामिनरकेभृशदारुणे॥धर्मघ्नाःकामिनोयत्रविंदंतियमयातनाः॥२९॥किमिदंस्वप्नआहोस्वित्साक्षाद्दृष्टमिहाद्भुतं॥क्वयाताअद्यतेयेमांव्यकर्षन्पाशपाणयः अथतेक्वगताःसिद्धाश्चत्वारश्चारुदर्शनाः॥व्यमोचयन्नीयमानंबध्वापाशैरधोभुवः॥३१॥अथापिमेदुर्भगस्यविबुधोत्तमदर्शने॥भवितव्यंमंगलेनयेनात्मामेप्रसीदति॥३२॥अन्यथाम्रियमाणस्यनाशुचेर्वृषली

पतेः॥ वैकुंठनामग्रहणंजिह्वावक्तुमिहार्हति॥३३॥ क्वचाहंकितवःपापोब्र
ह्मघ्नोनिरपत्रपः॥ क्वचनारायणेत्येतद्भगवन्नाममंगलं॥३४॥ सोहंतथाय
तिष्यामियतचित्तेंद्रियानिलः॥ यथानभूयआत्मानमंधेतमसिमज्ज
ये॥३५॥ विमुच्यतमिमंबंधमविद्याकामकर्मजं॥ सर्वभूतसुहृच्छांतोमै
त्रःकरुणआत्मवान्॥३६॥ मोचयेग्रस्तमात्मानंयोषिन्मय्यात्ममाय
या॥ विक्रीडितोययैवाहंक्रीडामृगइवाधमः॥३७॥ ममाहमितिदेहादौ
हित्वामिथ्यार्थधीर्मतिं॥ धास्येमनोभगवतिशुद्धंतत्कीर्त्तनादिभिः॥३८॥
इतिजातसुनिर्वेदःक्षणसंगेनसाधुषु॥ गंगाद्वारमुपेयायमुक्तसर्वानुबं
धनः॥३९॥ श्रीशुकउवाच॥ सतस्मिन्देवसदनआसीनोयोगमास्थितः॥ प्र

त्याहृतेंद्रियग्रामोयुयोजमनआत्मनि।।४०।।ततोगुणेभ्यआत्मानंवियुज्या
त्मसमाधिना।।युयुजेभगवद्धाम्निब्रह्मण्यनुभवात्मनि।।४१।।यर्ह्युपारतधी
स्तस्मिन्नद्राक्षीत्पुरुषान्पुरः।।उपलभ्योपलब्धान्प्राग्ववंदेशिरसाद्विजः
हित्वाकलेवरंतीर्थेगंगायांदर्शनादनु।।सद्यःस्वरूपंजगृहेभगवत्पार्श्ववर्ति
नां।।साकंविहायसाविप्रोमहापुरुषकिंकरैः।।हैमंविमानमारुह्यययौयत्र
श्रियःपतिः।।४४।।एवंसविप्लावितसर्वधर्मादास्याःपतिःपतितोगर्ह्यकर्मा
।।निपात्यमानोनिरयेहतव्रतःसद्योविमुक्तोभगवन्नामगृह्णन्।।४५।।
नातःपरंकर्मनिबंधकृंतनंमुमुक्षतांतीर्थपदानुकीर्त्तनात्।।नयत्पुनः
कर्मसुसज्जतेमनोरजस्तमोभ्यांकलिलंततोन्यथा।।४६।।यएवंपरमंगुह्य

मितिहासमघापहं ॥ शृणुयाच्छ्रद्धयायुक्तोयश्चभक्त्यानुकीर्तयेत् ॥ ४७ ॥ न
वैसनरकंयातिनेक्षितोयमकिंकरैः ॥ यद्यप्यमंगलोमर्त्योविष्णुलोकेमही
यते ॥ ४८ ॥ म्रियमाणोहरेर्नामगृणन्पुत्रोपचारितं ॥ अजामिलोप्यगाद्धा
मकिंपुनःश्रद्धयागृणन् ॥ ४९ ॥ इतिश्रीभागवतेम॰ षष्ठस्कंधेअजामिलो
पाख्यानेद्वितीयोध्यायः ॥ २ ॥ ॥ तृतीयेतुयमेनापिविष्णोरुत्कर्षवर्णनैः ॥ सां
त्वितास्वदूतास्तेवैस्वैर्विष्णुकिंकरीकृताः ॥ १ ॥ राजोवाच ॥ ॥ निशम्यदेवः
स्वभटोपवर्णितंप्रत्याहकिंतान्प्रतिधर्मराजः ॥ एवंहताज्ञोविहतान्मुरा
रेर्नैदेशिकैर्यस्यवशेजनोयं ॥ १ ॥ यमस्यदेवस्यनदंडभंगःकुतश्चनर्षेश्रु
तपूर्वआसीत् ॥ एतन्मुनेवृश्चतिलोकसंशयंनहित्वदन्यइतिमे

॥भा॰ ष॰॥
॥१०॥

अ॰ ३

विनिश्चितं॥२॥शुकउवाच॥ भगवत्पुरुषैराजन्याम्याःप्रतिहतोद्यमाः॥प
तिंविज्ञापयामासुर्यमंसंयमिनीपतिं॥३॥यमदूताऊचुः॥कतिसंतीहशास्तारो
जीवलोकस्यवैप्रभो॥त्रैविध्यंकुर्वतःकर्मफलाभिव्यक्तिहेतवः॥४॥यदिस्युर्ब
हवोलोकेशास्तारोदंडधारिणः॥कस्यस्यातांनवाकस्यमृत्युश्चामृतमेवच
॥५॥किंतुशास्तृबहुत्वेस्याद्बहूनामिहकर्मिणां॥शास्तृत्वमुपचारोहियथा
मंडलवर्त्तिनां॥६॥अतस्त्वमेकोभूतानांसेश्वराणामधीश्वरः॥शास्तादंडध
रोनृणांशुभाशुभविवेचनः॥तस्यतेविहितोदंडोनलोकेवर्त्ततेधुना॥चतुर्भि
रद्भुतैःसिद्धैराज्ञातेविप्रलंभिता॥८॥नीयमानंतवादेशादस्माभिर्यातनागृ
हान्॥व्यमोचयन्पातकिनंछित्वापाशान्प्रसह्यते॥९॥तांस्तेवेदितुमिच्छामोय

॥राम॰॥
॥१०॥

दिनोमन्यसेक्षमं॥ नारायणेत्यभिहितेमाभैरित्यायययुर्द्रुतं॥१०॥शुक उवाच॥
इतिदेवःसआपृष्टःप्रजासंयमनोयमः॥प्रीतःस्वदूतान्प्रत्याहस्मरन्पादांबुजंहरेः॥११॥यम उवाच॥ ॥परोमदन्योजगतस्तस्थुषश्चओतंप्रोतंपटवद्यत्र
विश्वं॥यदंशतोऽस्यस्थितिजन्मनाशानस्योतवद्यस्यवशेचलोकः॥१२॥योनामभिर्वाचिजनंनिजायांबध्नातितंत्र्यामिवदामभिर्गाः॥यस्मैबलिंतइमेनामकर्मनिबंधबद्धाश्चकितावहंति॥१३॥अहंमहेंद्रोनिर्ऋतिःप्रचेताःसोमोग्निरीशः
पवनोऽर्कोविरंचिः॥आदित्यविश्वेवसवोथसाध्यामरुद्गणारुद्रगणाःससिद्धाः॥१४॥अन्येचयेविश्वसृजोमरेशाभृग्वादयोस्पृष्टरजस्तमस्काः॥यस्येहितंनविदुःस्पृष्टमायाःसत्वप्रधानाअपिकिंततोन्ये॥१५॥यंवैनगोभिर्मनसा

॥भा॰ ष॰॥ ॥११॥

सुभिर्वा हृदा गिरा वाऽसुभृतो विचक्षते॥ आत्मानमंतर्हृदि संतमात्मनां चक्षु
र्यथैवाकृतयस्ततः परं ॥१६॥ तस्यात्मतंत्रस्य हरेरधीशितुः परस्य मायाधिप
तेर्महात्मनः॥ प्रायेण दूता इह वै मनोहराश्चरंति तद्रूपगुणस्वभावाः ॥१७॥ भूता
नि विष्णोः सुरपूजितानि दुर्दर्शलिंगानि महाद्भुतानि॥ रक्षंति तद्भक्तिमतः परे
भ्यो मत्तश्च मर्त्यानथ सर्वतश्च॥ धर्मं तु साक्षाद्भगवत्प्रणीतं न वै विदुर्ऋषयो
नापि देवाः॥ न सिद्धमुख्या असुरा मनुष्याः कुतश्च विद्याधरचारणादयः ॥१९॥
स्वयंभूर्नारदः शंभुः कुमारः कपिलो मनुः॥ प्रह्लादो जनको भीष्मो बलिर्वैयासकि
र्वयं ॥२०॥ द्वादशैते विजानीमो धर्मं भागवतं भटाः॥ गुह्यं विशुद्धं दुर्बोधं यं ज्ञात्वा
मृतमश्नुते ॥२१॥ एतावानेव लोकेस्मिन्पुंसां धर्मः परः स्मृतः॥ भक्तियोगो भगवति

अ॰ ३

॥राम॰॥ ॥११॥

तन्नामग्रहणादिभिः॥२२॥नामोच्चारणमाहात्म्यं हरेः पश्यत पुत्रकाः॥ अजामिलो
पियेनैव मृत्युपाशादमुच्यत॥२३॥एतावतालमघनिर्हरणाय पुंसां संकीर्तनं भ
गवतो गुणकर्मनाम्नां॥ विक्रुश्य पुत्रमघवान्यदजामिलोपि नारायणेति म्रि
यमाण इयाय मुक्तिं॥२४॥प्रायेण वेद तदिदं न महाजनो यं देव्या विमोहितमति
र्बत माययालं॥ त्रय्यां जडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायां वैतानिके महति कर्मणि यु
ज्यमानः॥२५॥एवं विमृश्य सुधियो भगवत्यनंते सर्वात्मना विदधते खलु भावयो
गं॥ ते मे न दंडमर्हंत्यथ यद्यमीषां स्यात्पातकं तदपि हंत्युरुगायवादः॥२६॥ते दे
वसिद्धपरिगीतपवित्रगाथा ये साधवः समदृशो भगवत्प्रपन्नाः॥ तान्नोपसीदत
हरेर्गदयाभिगुप्तान्नैषां वयं न च वयः प्रभवाम दंडे॥२७॥तानानयध्वमसतो विमु

॥भा॰ ष॰॥
॥१२॥
ग

खान्मुकुंदपादारविंदमकरंदरसादजस्रं ॥ निष्किंचनैःपरमहंसकुलैरसंगैर्जु
ष्टाद्गृहेनिरयवर्त्मनिबद्धतृष्णान् ॥२८॥ जिह्वानवक्तिभगवद्गुणनामधेयंचेतश्चन
स्मरतितच्चरणारविंदं ॥ कृष्णायनोनमतियच्छिरएकदापितानानयध्वमसतोकृ
तविष्णुकृत्यान् ॥२९॥ तत्क्षम्यतांसभगवान्पुरुषःपुराणोनारायणःस्वपुरुषैर्य
दसत्कृतंनः ॥ स्वानामहोनविदुषांरचितांजलीनांक्षांतिर्गरीयसिनमःपुरु
षायभूम्ने ॥३०॥ श्रीशुक उ० ॥ तस्मात्संकीर्त्तनंविष्णोर्जगन्मंगलमंहसां ॥ म
हतामपिकौरव्यविद्ध्यैकांतिकनिष्कृतिं ॥३१॥ शृण्वतांगृणतांवीर्याण्युद्दामा
निहरेर्मुहुः ॥ यथासुजातयाभक्त्याशुध्येन्नात्माव्रतादिभिः ॥३२॥ कृष्णांघ्रिप
द्ममधुलिण्नपुनर्विसृष्टमायागुणेषुरमतेवृजिनावहेषु ॥ अन्यस्तुकामहत

अ॰ ३
॥रामः॥
॥१२॥

आत्मरजःप्रमार्ष्टुमीहेतकर्मयतएव रजःपुनःस्यात् ॥३३॥ इत्थं स्वभर्तृगदितं
भगवन्महित्वं संस्मृत्य विस्मितधियो यमकिंकरास्ते ॥ नैवाच्युताश्रयजनं
प्रतिशंकमानो द्रष्टुं च बिभ्यति ततःप्रभृति स्म राजन् ॥३४॥ इतिहासमिमं गुह्यं
भगवान्कुंभसंभवः ॥ कथयामास मलये आसीनो हरिमर्चयन् ॥३५॥ ॥
इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे भगवद्गुणमाहात्म्ये तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
चतुर्थादित्रिभिर्विश्वनृपजन्मविवक्षया ॥ प्रचेतःसुतदक्षस्य वंशस्तावत्तन्य
ते ॥१॥ चतुर्थे तु प्रजासृष्ट्यै दक्षेणाराधनं हरेः ॥ तपसा हंसगुह्याख्यस्तोत्रेण च नि
रूप्यते ॥२॥ प्रसक्तानुप्रसक्तेषु स्वायंभुवसुतान्वये ॥ नामप्रभावमाकर्ण्य वंशान्व्या
संबुभुत्सते ॥३॥ श्रीराजोवाच ॥ देवासुरनृणां सर्गो नागानां मृगपक्षिणां ॥ सामा

सिकस्त्वयाप्रोक्तोयस्तुस्वायंभुवेंतरे ॥१॥ तस्यैवव्यासमिछामिज्ञातुंतेभगवन्यथा
अनुसर्गंयथाशक्त्याससर्जभगवान्परः ॥२॥ सूतउवाच ॥ इतिसंप्रश्नमाकर्ण्यरा
जर्षेर्बादरायणिः ॥ प्रतिनंद्यमहायोगीजगादमुनिसत्तमः ॥३॥ श्रीशुकउवाच
यदाप्रचेतसःपुत्रादशप्राचीनबर्हिषः ॥ अंतःसमुद्रादुन्मग्नाददृशुर्गांद्रुमैर्वृ
तां ॥४॥ द्रुमेभ्यःक्रुध्यमानास्तेतपोदीपितमन्यवः ॥ मुखतोवायुमग्निंचसस्
जुस्तद्दिधक्षया ॥५॥ ताभ्यांनिर्दह्यमानांस्ताननुपलभ्यकुरूद्वह ॥ राजोवाचम
हान्सोमोमन्युंप्रशमयन्निव ॥६॥ माद्रुमेभ्योमहाभागादीनेभ्योद्रोग्धुमर्हथ
॥ विवर्द्धयिषवोयूयंप्रजानांपतयःस्मृताः ॥७॥ अहोप्रजापतिपतिर्भगवान्ह
रिरव्ययः ॥ वनस्पतीनोषधीश्चससर्जोर्ज्जमिषंविभुः ॥८॥ अन्नंचराणामच

रोह्यपदःपादचारिणां ॥ अहस्ताहस्तयुक्तानांद्विपदांचचतुष्पदः ॥१०॥ यूयंचपि
त्रान्वादिष्टोदेववद्देवनचानघाः ॥ प्रजासर्गायहिकथंवृक्षान्निर्दग्धुमर्हथ ॥ आ
तिष्ठतसतांमार्गंकोपंयच्छतदीपितं ॥ पित्रापितामहेनापिजुष्टंवःप्रपिता
महैः ॥११॥ लोकानांपितरोबंधुर्दृष्टाःपक्ष्मस्त्रियाःपतिः ॥ पतिःप्रजानांभिक्षूणांगृ
ह्यज्ञानांबुधःसुहृत् ॥१२॥ अंतर्देहेषुभूतानांमात्मास्तेहरिरीश्वरः ॥ सर्वंतद्धिष्ण्य
मीक्षध्वमेवंवस्तोषितोह्यसौ ॥१३॥ यःसमुत्पतितंदेहआकाशान्मन्युमुल्ब
णं ॥ आत्मजिज्ञासयायच्छेत्सगुणानतिवर्त्तते ॥१४॥ अलंदग्धैर्द्रुमैर्दीनैःखि
लानांशिवमस्तुवः ॥ वार्क्षीह्येषावराकन्यापत्नीत्वेप्रतिगृह्यतां ॥१५॥ इत्यामंत्र्य
वरारोहांकन्यामाप्सरसींनृप ॥ सोमोराजाययौदत्वातेधर्मेणोपयेमिरे ॥१६॥

तेभ्यस्तस्यां समभवत्दक्षः प्राचेतसः किल॥ यस्य प्रजाविसर्गेण लोका आपूरिता
स्त्रयः॥१६॥ यथा ससर्ज भूतानि दक्षो दुहितृवत्सलः॥ रेतसा मनसा चैव तन्ममावहि
तः शृणु॥१८॥ मनसैवासृजत्पूर्वं प्रजापतिरिमाः प्रजाः॥ देवासुरमनुष्यादीन्नभस्थ
लजलौकसः॥१९॥ तमबृंहितमालोक्य प्रजासर्गं प्रजापतिः॥ विंध्यपादानुपव्र
ज्य सोचरद्दुष्करं तपः॥२०॥ तत्राघमर्षणं नाम तीर्थं पापहरं परं॥ उपस्पृश्यानु
सवनं तपसातोषयद्धरिं॥२१॥ अस्तौषीद्धंसगुह्येन भगवंतमधोक्षजं॥ तुभ्यंत
दभिधास्यामि कस्यातुष्यद्यतो हरिः॥२२॥ प्रजापतिरु॰॥ नमः परायावितथा
नुभूतये गुणत्रयाभासनिमित्तबंधवे॥ अदृष्टधाम्ने गुणतत्वबुद्धिर्भिर्निवृत्तमाना
य दधे स्वयंभुवे॥२३॥ न यस्य सख्यं पुरुषो वैति सख्युः सखा वसन्संवसतः पुरेस्मि

नवभि

न्॥गुणोयथागुणिनोव्यक्तदृष्टेस्तस्मैमहेशायनमस्करोमि॥२४॥देहोऽसवोऽक्षा
मनसोभूतमात्रानात्मानमन्यंचविदुःपरंयत्॥सर्वंपुमान्वेदगुणांश्चतज्ज्ञोनवे
दसर्वज्ञमनंतमीडे॥२५॥यदोपरामोमनसोनामरूपरूपस्यदृष्टस्मृतिसंप्रमोषा
त्॥यईयतेकेवलयास्वसंस्थयाहंसायतस्मैशुचिसद्मनेनमः॥२६॥मनीषिणोंत
र्हृदिसन्निवेशितंस्वशक्तिभिर्भिश्चत्रिवृद्भिः॥वह्निंयथादारुणिपांचदश्यंमनीषया
निष्कर्षंतिगूढं॥२७॥सवैममाशेषविशेषमायानिषेधनिर्वाणसुखानुभूतिः॥स
सर्वनामासचविश्वरूपःप्रसीदतामनिरुक्तात्मशक्तिः॥२८॥यद्यन्निरुक्तंवचसानि
रूपितंधियाक्षभिर्वामनसावोतयस्य॥माभूत्स्वरूपंगुणरूपंहितत्सवैगुणापा
यविसर्गलक्षणः॥२९॥यस्मिन्यतोयेनचयस्ययस्मैयद्योयथाकुरुतेकार्यतेच॥

परावरेषां परमं प्राक्प्रसिद्धं तद्ब्रह्म तद्धेतुरनन्यदेकं ॥३०॥ यच्छक्तयो वदतां वादिनां
वै विवादसंवादभुवो भवंति ॥ कुर्वंति चैषां मुहुरात्ममोहं तस्मै नमोनंतगुणाय भू
म्ने ॥३१॥ अस्तीति नास्तीति च वस्तुनिष्ठयोरेकस्थयोर्भिन्नविरुद्धधर्मयोः ॥ अवे
क्षितं किंचन योगसांख्ययोः समं परं ह्यनुकूलं बृहत्तत् ॥३२॥ योनुग्रहार्थं भजतां
पादमूलमनामरूपो भगवाननंतः ॥ नामानि रूपाणि च जन्मकर्मभिर्भेजे स म
ह्यं परमः प्रसीदतु ॥३३॥ यः प्राकृतैर्ज्ञानपथैर्जनानां यथाशयं देहगतो विभाति
यथानिलः पार्थिवमाश्रितो गुणं स ईश्वरो मे कुरुतान्मनोरथं ॥३४॥ श्रीशुक उ॰ ॥
इति स्तुतः संस्तुवतः स तस्मिन्नघमर्षणे ॥ आविरासीत्कुरुश्रेष्ठ भगवान्भक्तवत्स
लः ॥३५॥ कृतपादः सुपर्णांसे प्रलंबाष्टमहाभुजः ॥ चक्रशंखासिचर्मेषुधनुःपाश

गदाधरः॥ पीतवासा घनश्यामः प्रसन्नवदनेक्षणः॥ वनमालानिवीतांगो ल
सत्श्रीवत्सकौस्तुभः॥३९॥ महाकिरीटकटकः स्फुरन्मकरकुंडलः॥ कांच्यंगु
लीयवलयनूपुरांगदभूषितः॥४०॥ त्रैलोक्यमोहनं रूपं बिभ्रत्त्रिभुवनेश्व
रः॥ वृतो नारदनंदाद्यैः पार्षदैः सुरयूथपैः॥४१॥ स्तूयमानोनुगायद्भिः सिद्ध
गंधर्वचारणैः॥ रूपं तन्महदाश्चर्यं विचक्ष्यागतसाध्वसः॥४२॥ ननाम
दंडवद्भूमौ प्रहृष्टात्मा प्रजापतिः॥ न किंचनोदीरयितुमशकत्तीव्रया
मुदा॥४३॥ आपूरितमनोद्वारैर्ह्रदिन्य इव निर्झरैः॥ तं तथावनतं भक्तं
प्रजाकामं प्रजापतिं॥४४॥ चित्तज्ञः सर्वभूतानामिदमाह जनार्दनः॥
श्रीभगवानुवाच॥ प्राचेतस महाभाग संसिद्धस्तपसा भवान्॥ यच्छ्रद्धया

मत्सर्यामयिभावंपरंगतः॥प्रीतोहंतेप्रजानाथयत्तेस्योद्बृंहणंतपः॥ममैषका
मोभूतानांयद्भूयासुर्विभूतयः॥४४॥ब्रह्माभवोभवंतश्चमनवोविबुधेश्वराः॥वि
भूतयोममह्येताभूतानांभूतिहेतवः॥४५॥तपोमेहृदयंब्रह्मंतनुर्विद्या
क्रियाकृतिः॥अंगानिक्रतवोजाताधर्मआत्मासवःसुराः॥४६॥अहमेवा
समेवाग्रेनान्यत्किंचांतरंबहिः॥संज्ञानमात्रमव्यक्तंप्रसुप्तमिवविश्व
तः॥४७॥मय्यनंतगुणेनंतेगुणतोगुणविग्रहः॥यदासीत्ततएवाद्यःस्व
यंभूःसमभूदजः॥४८॥सवैयदामहादेवोममवीर्योपबृंहितः॥मेनेखि
लमिवात्मानमुद्यतःसर्गकर्मणि॥४९॥अथमेविहितोदेवस्तपोतप्यत
दारुणं॥सचविश्वसृजोयुष्मान्येनादावसृजद्विभुः॥५०॥एषापंचजनस्यां

गदुहिता वै प्रजापतेः॥ असिक्नी नाम पत्नीत्वे प्रजेश प्रतिगृह्यतां॥५१॥मि
थुनव्यवायधर्मस्त्वं प्रजासर्गमिमं पुनः॥ मिथुनव्यवायधर्मिण्यां भूरिशो भाव
यिष्यसि॥५२॥ त्वत्तोऽधस्तात्प्रजाः सर्वा मिथुनीभूय मायया॥ मदीयया भवि
ष्यंति हरिष्यंति च मे बलिं॥५३॥ श्रीशुक उवाच॥ इत्युक्त्वा मिषतस्तस्य भग
वान्विश्वभावनः॥ स्वप्नोपलब्धार्थ इव तत्रैवांतर्दधे हरिः॥५४॥ ॥इति श्री
भागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे चतुर्थोध्यायः॥४॥ पंचमे नारदेनाथ वाचः कूटे
स्सुतानाशितान्॥ कृतानाकर्ण्य दक्षोमुं शशापेति निरूप्यते॥१॥श्रीशुक उवा
च॥ तस्यां स पांचजन्यां वै विष्णुमायोपबृंहितः॥ हर्यश्वसंज्ञानयुतं पुत्रानजन
यद्विभुः॥१॥ अपृथग्धर्मशीलास्ते सर्वे दाक्षायणा नृप॥ पित्रा प्रोक्ताः प्रजास

॥भा॰ ष॰॥
॥९७॥

ग्रेप्रतीचीं प्रययुर्दिशं ॥२॥ तत्र नारायणसरस्तीर्थं सिंधुसमुद्रयोः ॥ संगमो यत्र सु
महन्मुनिसिद्धनिषेवितं ॥३॥ तदुपस्पर्शनादेव विनिर्धूतमलाशयाः ॥ धर्मे पा
रमहंस्ये च प्रोत्पन्नमतयोप्युत ॥४॥ तेपिरे तप एवोग्रं पित्रादेशेन यंत्रिताः ॥ प्र
जाविवृद्धये यत्तान्देवर्षिस्तान्ददर्श ह ॥५॥ उवाच चाथ हर्यश्वाः कथं स्रक्ष्यथ
वै प्रजाः ॥ अदृष्ट्वांतं भुवो यूयं बालिशा बत पालकाः ॥६॥ तथैकपुरुषं राष्ट्रं बिलं
चादृष्टनिर्गमं ॥ बहुरूपां स्त्रियं चापि पुमांसं पुंश्चलीपतिं ॥७॥ नदीमुभयतो
वाहां पंचपंचाद्भुतं गृहं ॥ क्वचिद्धंसं चित्रकथं क्षौरपव्यं स्वयं भ्रमि ॥८॥ कथं स्व
पितुरादेशमविद्वांसो विपश्चितः ॥ अनुरूपमविज्ञाय अहो सर्गं करिष्यथ ॥९॥
श्रीशुक उवाच ॥ तन्निशम्याथ हर्यश्वा औत्पत्तिकमनीषया ॥ वाचः कूटं तु देव

अ॰ ५

॥राम॰॥
॥९७॥

षीः स्वयं विममृषुर्धिया ॥ १० ॥ भूः क्षेत्रं जीवसंज्ञं यदनादि निजबंधनं ॥ अदृ
ष्ट्वा तस्य निर्वाणं किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ ११ ॥ एक एवेश्वरस्तुर्यो भगवान्स्वाश्र
यः परः ॥ तमदृष्ट्वाभवं पुंसः किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १२ ॥ पुमान्नैवेति यद्गत्वा बि
लस्वर्गगतो यथा ॥ प्रत्यग्धामाविद इह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १३ ॥ नाना
रूपात्मनो बुद्धिः स्वैरिणीव गुणान्विता ॥ तन्निष्ठामगतस्येह किमसत्कर्मभि
र्भवेत् ॥ १४ ॥ तत्संगभ्रंशितैश्वर्यं संसरंतं कुभार्यवत् ॥ तद्गतीरबुधस्येह कि
मसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १५ ॥ सृष्ट्यप्ययकरीं मायां वेलाकूलांतवेगितां ॥ मत्त
स्य तामविज्ञस्य किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १६ ॥ पंचविंशतितत्वानां पुरुषोद्भु
तदर्शनः ॥ अध्यात्ममबुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १७ ॥ ऐश्वरं शास्त्रमु

॥भा॰ष॰॥
॥१८॥

त्सज्यबंधमोक्षानुदर्शनं॥ विविक्तपदमज्ञायकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥१८॥
कालचक्रंभ्रमितीक्ष्णंसर्वंनिष्कर्षयज्जगत्॥स्वतंत्रमबुधस्येहकिमस
त्कर्मभिर्भवेत्॥१९॥शास्त्रस्यपितुरादेशंयोनवेदनिवर्तकं॥कथंतदनु
रूपायगुणविस्रंभ्युपक्रमेत्॥२०॥इतिव्यवसिताराजन्हर्यश्वाएकचेत
सः॥प्रययुस्तंपरिक्रम्यपंथानमनिवर्त्तनं॥२१॥स्वरब्रह्मणिनिर्भातहृषीके
शपदांबुजे॥अखंडंचित्तमावेश्यलोकाननुचरन्मुनिः॥२२॥नाशंनिशा
म्यपुत्राणांनारदाच्छीलशालिनां॥अन्वतप्यतकःशोचन्सुप्रजास्त्वंशु
चांपदं॥२३॥सभूयःपांचजन्यायामजेनपरिसांत्वितः॥पुत्रानजनयद्द
क्षःशबलाश्वान्सहस्रशः॥२४॥तेपिपित्रासमादिष्टाःप्रजासर्गेधृतव्र

अ॰५
॥राम॰॥
॥१८॥

नाः॥ नारायणसरो जग्मुर्यत्र सिद्धाः स्वपूर्वजाः॥२५॥ तदुपस्पर्शनादेव विनिर्धू
तमलाशयाः॥ जपंतो ब्रह्म परमं तेपुस्तत्र महत्तपः॥२६॥ अब्भक्षाः कतिचि
न्मासान्कतिचिद्वायुभोजनाः॥ आराधयन्मंत्रमिममभ्यसंत इडस्पतिं॥२७॥
ॐ नमो नारायणाय पुरुषाय महात्मने॥ विशुद्धसत्त्वधिष्ण्याय महाहंसाय
धीमहि॥२८॥ इति तानपि राजेंद्र प्रतिसर्गधियो मुनिः॥ उपेत्य नारदः प्राह वा
चः कूटानि पूर्ववत्॥२९॥ दाक्षायणाः संशृणुत गदतो निगमं मम॥ अन्वि
च्छतानुपदवीं भ्रातृणां भ्रातृवत्सलाः॥३०॥ भ्रातृणां प्रायणं भ्राता योऽनु
तिष्ठति धर्मवित्॥ स पुण्यबंधुः पुरुषो मरुद्भिः सह मोदते॥३१॥ एतावदुक्त्वा
प्रययौ नारदोमोघदर्शनः॥ तेपि चान्वगमन्मार्गं भ्रातृणामेव मारिष॥३२॥

॥भा० ष०॥
॥१९॥

अ० ५

सध्रीचीनंप्रतीचीनंपरस्यानुपथंगताः॥नाद्यापितेनिवर्त्तंतेपश्चिमायामि
नीरिव॥३३॥एतस्मिन्कालउत्पातान्बहून्पश्यन्प्रजापतिः॥पूर्ववन्नारदकृ
तंपुत्रनाशमुपाशृणोत्॥३४॥चुक्रोधनारदायासौपुत्रशोकविमूर्छितः॥
देवर्षिमुपलभ्याहरोषाद्विस्फुरिताधरः॥३५॥दक्षउवाच॥अहोअसाधो
साधूनांसाधुलिंगेननस्त्वया॥असाध्वकार्यर्भकाणांभिक्षोर्मार्गःप्रदर्शि
तः॥३६॥ऋणैस्त्रिभिरमुक्तानाममीमांसितकर्मणां॥विघातःश्रेयसःपा
पलोकयोरुभयोःकृतः॥३७॥एवंत्वंनिरनुक्रोशोबालानांमतिभिद्धरेः॥पा
र्षदमध्येचरसियशोहानिरपत्रपः॥३८॥ननुभागवतानित्यंभूतानुग्रहका
तराः॥ऋतेत्वांसौहृदघ्नंवैवैरंकरमवैरिणां॥३९॥नेत्थंपुंसांविरागःस्यात्

॥राम०॥
॥१९॥

याकेवलिना मृषा ॥ मन्यसे यद्युपशमं स्नेहपाशनिकृंतनं ॥४०॥ नानुभूय न जानाति पुमान्विषयतीक्ष्णतां ॥ निर्विद्येत स्वयं तस्मान्न तथाभिन्नधीः परैः ॥४१॥ यन्नस्त्वं कर्मसंधानां साधूनां गृहमेधिनां ॥ कृतवानसि दुर्मर्षं विप्रियं तव मर्षितं ॥४२॥ तंतुकृंतन यन्नस्त्वमभद्रमचरः पुनः ॥ तस्माल्लोकेषु ते मूढ न भवेद्भ्रमतः पदं ॥४३॥ श्रीशुकउवाच ॥ प्रतिजग्राह तद्बाढं नारदः साधुसंमतः ॥ एतावान्साधुवादो हि तितिक्षेतेश्वरः स्वयं ॥४४॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे दक्षनारदसंवादे पंचमोऽध्यायः ॥५॥ ॥ षष्ठे दक्षेण सृष्टा यो कन्याषष्ठ्यां प्रकीर्तिताः ॥ पृथग्वंशाय तो जातो विश्वरूपो दितेः सुतान् ॥१॥ शुकउवाच ॥ ततः प्राचेतसोऽसिक्न्यामनुनीतः स्वयंभुवा

॥षष्टिं संजनयामास दुहितॄः पितृवत्सलाः ॥१॥ दश धर्माय कायेंदोर्द्विषट्त्रिन
व दत्तवान् ॥ भूतांगिरःकृशाश्वेभ्यो द्वे द्वे तार्क्ष्याय चापराः ॥२॥ नामधेयान्यमूषां
त्वं सापत्यानां च मे शृणु ॥ यासां प्रसूतिप्रसवैर्लोका आपूरितास्त्रयः ॥३॥ भानुर्लं
बा ककुज्जामिर्विश्वा साध्या मरुत्वती ॥ वसुर्मुहूर्त्ता संकल्पा धर्मपत्न्यः सुतांछृ
णु ॥ भानोस्तु देवऋषभ इंद्रसेनस्ततो नृप ॥ विद्योत आसील्लंबायास्ततश्च
स्तनयित्नवः ॥५॥ ककुभः संकटस्तस्य कीकटस्तनयो यतः ॥ भुवो दुर्गाणि जा
मेयः स्वर्गो नंदिस्ततोऽभवत् ॥६॥ विश्वेदेवास्तु विश्वाया अप्रजांस्तान्प्रचक्षते
साध्यो गणस्तु साध्याया अर्थसिद्धिस्तु तत्सुतः ॥७॥ मरुत्वांश्च जयंतश्च मरु
त्वत्यां बभूवतुः ॥ जयंतो वासुदेवांश उपेंद्र इति यं विदुः ॥८॥ मौहूर्त्तिका देवगणाम्

हूर्त्तायाश्चजज्ञिरे॥ येवैफलंप्रयछंतिभूतानांस्वस्वकालजं॥ ९॥ संकल्पाया
श्चसंकल्पःकामःसंकल्पजःस्नुतः॥ वसवोष्टौवसोःपुत्रास्तेषांनामानिमेशृणु॥ १०॥
द्रोणःप्राणोध्रुवोऽर्कोऽग्निर्द्दोषोवस्तुर्विभावसुः॥ द्रोणस्याभिमतेःपत्न्याहर्षशोक
भयादयः॥ ११॥ प्राणस्योर्जस्वतीभार्यासहआयुःपुरोजवः॥ ध्रुवस्यभार्याधरणि
रसूतविविधाःपुरः॥ १२॥ अर्कस्यवासनाभार्यापुत्रास्तर्षादयःस्मृताः॥ अग्ने
र्भार्यावसोर्द्धारापुत्राद्रविणकादयः॥ १३॥ स्कंदश्चकृत्तिकापुत्रोयेविशाखा
दयस्ततः॥ दोषस्यशार्वरीपुत्रःशिशुमारोहरेःकला॥ १४॥ वसोरांगिरसीपुत्रो
विश्वकर्माकृतीपतिः॥ ततोमनुश्चाक्षुषोऽभूद्विश्वेसाध्यामनोःसुताः॥ १५॥
विभावसोरसूतोषाव्युष्टरोचिषमातपं॥ पंचयामोयभूतानियेनजाग्रति

कर्मसु॥१६॥सरूपासूतभूतस्यभार्यारुद्रांश्चकोटिशः॥रैवतोजोभवोभीमो
वामउग्रोवृषाकपिः॥१७॥अजैकपादहिर्बुध्न्योबहुरूपोमहानिति॥रुद्रस्यपा
र्षदाश्चान्येघोराभूतविनायकाः॥१८॥प्रजापतेरंगिरसःस्वधापत्नीपितॄन
थ॥अथर्वांगिरसंवेदंपुत्रत्वेचाकरोत्सती॥१९॥कृशाश्वोर्चिषिभार्यायांधूम्रके
शमजीजनत्॥धिषणायांवेदशिरोदेवलंवयुनंमनुं॥२०॥तार्क्ष्यस्यविनताकद्रुः
पतंगीयामिनीइति॥पतंग्यसूतपतगान्यामिनीशलभानथ॥२१॥सुपर्णा
सूतगरुडंसाक्षाद्यज्ञेशवाहनं॥सूर्यसूतमनूरुंचकद्रूर्नागाननेकशः॥२२॥
कृत्तिकादीनिनक्षत्राणीन्दोःपत्न्यस्तुभारत॥दक्षशापात्सोनपत्यस्तासुय
क्ष्मग्रहार्दितः॥२३॥पुनःप्रसाद्यतंसोमःकलालेभेक्षयेधिताः॥शृणुनामानि

या

लोकानांमातृणांशंकराणिच॥अथकश्यपपत्नीनांयत्प्रसूतमिदंजगत्॥२४॥
अदितिर्दितिर्दनुःकाष्ठाअरिष्टासुरसाइला॥मुनिःक्रोधवशाताम्राःसुरभिःस
रमातिमिः॥२५॥तिमेर्यादोगणाआसन्श्वापदाःसरमासुताः॥सुरभेर्महिषा
गावोयेचान्येद्विशफानृप॥२६॥ताम्रायाःश्येनगृध्राद्यामुनेरप्सरसांगणाः
॥दंदशूकादयःसर्प्पाराजन्क्रोधवशात्मजाः॥२७॥इलायाःभूरुहाःसर्वेयातु
धानाश्चसोरसाः॥अरिष्टाँश्चगंधर्वाःकाष्ठायाद्विशफेतराः॥२८॥सुताद
नोरेकषष्ठिस्तेषांप्राधानिकान्शृणु॥ द्विमूर्द्धाशंबरोऽरिष्टोहयग्रीवोवि
भावसुः॥२९॥अयोमुखःशंकुशिराःस्वर्भानुःकपिलोरुणः॥पुलोमावृष
पर्वाचएकचक्रोऽनुतापनः॥३०॥धूमकेशोविरूपाक्षोविप्रचित्तिश्चदुर्जयः

॥भा॰ष॰॥
॥२२॥

अ॰ ६

स्वर्भानोःसुप्रभांकन्यामुवाहनमुचिःकिल ॥३१॥ वृषपर्वणस्तुशर्मिष्ठांययाति
र्नाहुषोबली ॥ वैश्वानरसुतायाश्चचतस्रश्चारुदर्शनाः ॥३२॥ उपदानवीहय
शिरापुलोमाकालकातथा ॥ उपदानवींहिरण्याक्षःक्रतुर्हयशिरांनृप ॥३३
॥ पुलोमांकालकांचद्वेवैश्वानरसुतेतुकः ॥ उपयेमेथभगवान्कश्यपोब्रह्मचो
दितः ॥३४॥ पौलोमाःकालकेयाश्चदानवायुद्धशालिनः ॥ तयोःषष्टिसहस्रा
णियज्ञघ्नांस्तेपितुःपिता ॥ जघानस्वर्गतोराजन्नेकइंद्रप्रियंकरः ॥ विप्रचि
त्तिःसिंहिकायांशतंचैकमजीजनत् ॥ राहुज्येष्ठंकेतुशतंग्रहत्वंयउपागताः
॥ अथातःश्रूयतांवंशोयोदितेरनुपूर्वशः ॥३६॥ यत्रनारायणोदेवःस्वांशेना
वतरद्विभुः ॥ विवस्वानर्यमापूषात्वष्टाथसविताभगः ॥३७॥ धाताविधाताव

॥राम॰॥
॥२२॥

रुणोमित्रःआक उरुक्रमः॥ विवस्वतःश्राद्धदेवंसंज्ञासूयतवैमनुं॥ ३९॥ मिथुनं
चमहाभागायमंदेवंयमींतथा॥ सैवभूत्वाथवडवानासत्योसुषुवेभुवि॥ ४०॥
॥छायाशनैश्चरंलेभेसावर्णिंचमनुंततः॥ कन्यांचतपतींयावैवव्रेसंवरणं
पतिं॥ अर्यम्णोमातृकापत्नीतयोश्चर्षणयःसुताः॥ यत्रवैमानुषीजातिर्ब्रह्म
णाचोपकल्पिता॥ ४२॥ पूषाऽनपत्यःपिष्टादोभग्नदंतोभवत्पुरा॥ योसौदक्षा
यकुपितंजहासविवृतद्विजः॥ ४३॥ त्वष्टुर्दैत्यात्मजाभार्यारचनानामकन्य
का॥ सन्निवेशस्तयोर्जज्ञेविश्वरूपश्चवीर्यवान्॥ ४४॥ तंवव्रिरेसुरगणास्व
स्रीयंद्विषतामपि॥ विमतेनपरित्यक्तागुरुणांगिरसेनयत्॥ ४५॥ ॥इति
श्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेषष्ठोऽध्यायः॥ ॥६॥ ॥ ॥

सप्तमे विश्वरूपोसौ पौरोहित्ये वृतः सुरैः॥ गुरुणा संपरित्यक्तैः पौरोहित्यम
थाकरोत्॥ १॥ श्रीराजोवाच॥ यस्य हेतोः परित्यक्ता आचार्येणात्मनः सुराः॥
एतदाचक्ष्व भगवन् शिष्याणामक्रमं गुरौ॥ १॥ श्रीशुक उवाच॥ इंद्रस्त्रिभुवने
श्वर्यमदोल्लंघितसत्पथः॥ मरुद्भिर्वसुभी रुद्रैरादित्यैरृभुभिर्नृप॥ २॥
विश्वेदेवैश्च साध्यैश्च नासत्याभ्यां परिश्रितः॥ सिद्धचारणगंधर्वैर्मुनिभि
र्ब्रह्मवादिभिः॥ ३॥ विद्याधराप्सरोभिश्च किन्नरैः पतगोरगैः॥ निषेव्यमाणो
मघवांस्तूयमानश्च भारत॥ ४॥ उपगीयमानो ललितमास्थानाध्यासना
श्रितः॥ पांडुरेणातपत्रेण चंद्रमंडलचारुणा॥ ५॥ युक्तश्चान्यैः पारमेष्ठ्यै
श्चामरव्यजनादिभिः॥ विराजमानः पौलोम्या सहार्द्धासनया भृशं॥ स य

दापरमाचार्यंदेवानामात्मनश्चह॥नाभ्यनंदतसंप्राप्तंप्रत्युत्थानासनादि
भिः॥~~विराजमानःपौलोम्यासहार्द्धासनयाभृशं॥सयदापरमाचार्यंदेवान~~
~~मात्मनश्चह॥नाभ्यनंदतसंप्राप्तंप्रत्युत्थानासनादिभिः~~॥७॥वाचस्पतिंमु
निवरंसुरासुरनमस्कृतं॥नोच्चचालासनादिंद्रःपश्यन्नपिसभागतं॥८
॥ततोनिर्गत्यसहसाकविरांगिरसःप्रभुः॥आययौस्वगृहंतूष्णींविद्वान्श्री
मदविक्रियां॥९॥तर्ह्येवप्रतिबुध्येन्द्रोगुरुहेलनमात्मनः॥गर्हयामाससद
सिस्वयमात्मानमात्मना॥१०॥अहोबतमयासाधुकृतंवैदभ्रबुद्धिना॥य
न्मयैश्वर्यमत्तेनगुरुःसदसिकात्कृतः॥११॥कोगृध्येत्पंडितोलक्ष्मींत्रिविष्ट
पपतेरपि॥ययाहमासुरंभावंनीतोऽद्यविबुधेश्वरः॥१२॥येपारमेष्ठ्यंधिषण

मधितिष्ठन्नकंचन ॥ प्रत्युत्तिष्ठेदिति ब्रूयुर्द्धर्मं ते न परं विदुः ॥१३॥ तेषां कुपथ
देष्टॄणां पततां तमसि ह्यधः ॥ ये श्रद्दध्युर्वचस्ते वै मज्जन्त्यश्मप्लवा इव ॥१४॥ अ
थाहममराचार्यमगाधधिषणं द्विजं ॥ प्रसादयिष्ये निशठः शीर्ष्णा तच्चरणं
स्पृशन् ॥१५॥ एवं चिंतयतस्तस्य मघोनो भगवान् गृहात् ॥ बृहस्पतिर्गतोदृ
ष्टां गतिमध्यात्ममायया ॥१६॥ गुरोर्नाधिगतः संज्ञां परीक्षन् भगवान् स्वरा
ट् ॥ ध्यायन् धिया सुरैर्युक्तः शर्म नालभतात्मनः ॥१७॥ तच्छ्रुत्वैवासुराः सर्व
आश्रित्यौशनसं मतं ॥ देवान् प्रत्युद्यमं चक्रुर्दुर्मदा आततायिनः ॥१८॥ तै
र्विसृष्टेषुभिस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्नांगोरुबाहवः ॥ ब्रह्माणं शरणं जग्मुः सहेंद्रा
नतकंधराः ॥१९॥ तांस्तथाभ्यर्द्दितान्वीक्ष्य भगवानात्मभूरजः ॥ कृपया प

रयादेवउवाचपरिसांत्वयन्॥२०॥ब्रह्मोवाच॥अहोबतसुरश्रेष्ठाह्यभद्रंवः
कृतंमहत्॥ब्रह्मिष्ठंब्राह्मणंदांतमैश्वर्यान्नाभ्यनंदत॥२१॥तस्यायमनय
स्यासीत्परेभ्योवःपराभवः॥प्रक्षीणेभ्यःस्ववैरिभ्यःसमृद्धानांचयत्सुराः
२२॥मघवन्द्विषतःपश्यप्रक्षीणान्गुर्वतिक्रमात्॥संप्रत्युपचितान्भूयः
काव्यमाराध्यभक्तितः॥आददीरन्निलयनंममापिभृगुदेवताः॥त्रिविष्टपं
किंगणयंत्यमोघमंत्राभृगूणामनुशिक्षितार्थाः॥नविप्रगोविंदगवीश्व
राणांभवंत्यभद्राणिनरेश्वराणां॥तद्विश्वरूपंभजताशुविप्रंतपस्विनंत्वा
ष्ट्रमथात्मवंतं॥सभाजितोर्थान्सविधास्यतेवोयदिक्षमिष्यध्वमुतास्यक
र्म॥२५॥श्रीशुकउवाच॥तएवमुदिताराजन्ब्रह्मणाविगतज्वराः॥ऋषिंत्वा

॥भा॰ष॰॥
॥२५॥

ष्टमुपव्रज्य परिष्वज्येदमब्रवन्॥१७॥ देवा ऊचुः॥ वयं ते तिथयः प्राप्ता आश्र
मं भद्रमस्तु ते॥ कामः संपाद्यतां तात पितॄणां समयोचितः॥१८॥ पुत्राणां हि
परो धर्मः पितृशुश्रूषणं सतां॥ अपि पुत्रवतां ब्रह्मन् किमु न ब्रह्मचारिणां॥१९॥
आचार्यो ब्रह्मणो मूर्त्तिः पिता मूर्त्तिः प्रजापतेः॥ भ्राता मरुत्पतेर्मूर्त्तिर्माता सा
क्षात्क्षितेस्तनुः॥ दयाया भगिनी मूर्त्तिर्धर्मस्यात्मातिथिः स्वयं॥ अग्नेरभ्या
गतो मूर्त्तिः सर्वभूतानि चात्मनः॥२०॥ तस्मात्पितॄणामार्त्तानामार्त्तिं पर
पराभवं॥ तपस्तापनयं स्तात संदेष्टुं कर्त्तुमर्हसि॥२१॥ वृणीमहे त्वोपाध्या
यं ब्रह्मिष्ठं ब्राह्मणं गुरुं॥ यथांजसा विजेष्यामः सपत्नांस्तव तेजसा॥२२॥
न गर्हयंति ह्यर्थेषु यविष्ठांघ्र्यभिवादनं॥ छंदोभ्योन्यत्र न ब्रह्मन्वयो ज्यैष्ठ्य

अ॰७
॥रा॰म॰॥
॥२५॥

स्यकारणं॥३२॥ऋषिरुवाच॥अभ्यर्थितःसुरगणैःपौरोहित्येमहातपाः॥स
विश्वरूपस्तानाहप्रसन्नःश्लक्ष्णयागिरा॥३३॥विश्वरूपउवाच॥विगर्हितंध
र्मशीलैर्ब्रह्मवर्चउपव्ययं॥कथंनुमद्विधोनाथालोकेशैरभियाचितं॥३४॥
प्रत्याख्यास्यतितच्छिष्यःसएवस्वार्थउच्यते॥३५॥अकिंचनानांहिधनंशि
लोंछनंतेनेहनिर्वर्त्तितसाधुसत्क्रियः॥कथंविगर्ह्यंनुकरोम्यधीश्वराः
पौरोधसंहृष्यतियेनदुर्मतिः॥३६॥तथापिनप्रतिब्रूयांगुरुभिःप्रार्थितंकिय
त्॥भवतांप्रार्थितंसर्वंप्राणैरर्थैश्चसाधये॥३७॥बादरायणिरु०॥तेभ्यएवंप्र
तिश्रुत्यविश्वरूपोमहातपाः॥पौरोहित्यंवृतश्चक्रेपरमेणसमाधिना॥३८॥
सुरद्विषांश्रियंगुप्तामौशनस्यापिविद्यया॥आच्छिद्यादान्महेंद्रायवैष्णव्या

विद्यया विभुः॥४०॥ यया गुप्तः सहस्राक्षो जिग्येसुरचमूर्विभुः॥ तां प्राह स महें
द्राय विश्वरूप उदारधीः॥४१॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे सप्तमो
ध्यायः॥७॥ अष्टमे विश्वरूपस्तवं वर्मनारायणात्मकं॥ इंद्राय प्राह येनेंद्रो गुप्तो
दैत्यानथाजयत्॥१॥ राजोवाच॥ यया गुप्तः सहस्राक्षः सवाहान्रिपुसैनि
कान्॥ क्रीडन्निव विनिर्जित्य त्रिलोक्या बुभुजे श्रियं॥१॥ भगवंस्तन्ममाख्या
हि वर्म नारायणात्मकं॥ यथाततायिनः शत्रून्येन गुप्तोजयन्मृधे॥२॥ श्रीशु
कउवाच॥ वृतः पुरोहितस्त्वाष्ट्रो महेंद्रायानुपृच्छते॥ नारायणाख्यं वर्माह
तदिहैकमनाः शृणु॥३॥ विश्वरूप उवाच॥ धौतांघ्रिपाणिराचम्य सपवित्र
उदङ्मुखः॥ कृतस्वांगकरन्यासो मंत्राभ्यां वाग्यतः शुचिः॥४॥ नारायण

नू

परंवर्मास्त्रंनह्येद्भयआगते॥ दैवभूतात्मकर्मभ्योनारायणमयःपुमान्॥
५॥ पादयोर्जानुनोरूर्वोरुदरेहृद्यथोरसि॥ मुखेशिरस्यानुपूर्व्यादोंकारा
दीनिविन्यसेत्॥ ६॥ ॐनमोनारायणायेतिविपर्ययमथापिवा॥ करन्या
संततःकुर्याद्द्वादशाक्षरविद्यया॥ ७॥ प्रणवादियकारांतमंगुल्यंगुष्ठप
र्वसु॥ न्यसेद्धृदयॐकारंविकारमनुमूर्द्धनि॥ ८॥ षकारंतुभ्रुवोर्मध्येण
कारंशिखयान्यसेत्॥ वेकारंनेत्रयोर्युंज्यान्नकारंसर्वसंधिषु॥ ९॥ मका
रमस्त्रमुद्दिश्यमंत्रमूर्तिर्भवेद्बुधः॥ सविसर्गंफडंतंतत्सर्वदिक्षुविनिर्दि
शेत्॥ १०॥ ॐविष्णवेनमइति॥ आत्मानंपरमंध्यायेत्ध्येयंषट्शक्ति
भिर्युतं॥ विद्यातेजस्तपोमूर्तिमिमंमंत्रमुदाहरेत्॥ ११॥ ॐहरिर्विदध्या

न्ममसर्वरक्षांन्यस्तांघ्रिपद्मःपतगेंद्रपृष्ठे॥दरारिचर्मासिगदेषुचापपा
शान्दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः॥१२॥जलेषुमांरक्षतुमत्स्यमूर्त्तिर्यादोगणे
भ्योवरुणस्यपाशात्॥स्थलेषुमायावटुवामनोऽव्यात्त्रिविक्रमःखेवतु
विश्वरूपः॥१३॥दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषुप्रभुःपायान्नृसिंहोऽसुरयूथपारिः
॥विमुंचतोयस्यमहाट्टहासंदिशोविनेदुर्न्यपतंश्चगर्भाः॥१४॥रक्षत्वसौ
माध्वनियज्ञकल्पःस्वदंष्ट्रयोन्नीतधरोवराहः॥रामोऽद्रिकूटेष्वथविप्र
वासेसलक्ष्मणोऽव्याद्भरताग्रजोस्मान्॥१५॥मामुग्रधर्मादखिलात्प्रमा
दान्नारायणःपातुनरश्चहासात्॥दत्तस्त्वयोगादथयोगनाथःपायाद्गुणे

शः कपिलः कर्मबंधात् ॥१४॥ सनत्कुमारोवतुकामदेवाद्धयशीर्षामांपथिदे
वहेलनात् ॥ देवर्षिवर्यपुरुषार्चनांतरात्कूर्मोहरिर्मांनिरयादशेषात् ॥१५॥
धन्वंतरिर्भगवान्पात्वपथ्याद्द्वंद्वाद्भयादृषभोनिर्जितात्मा ॥ यज्ञश्चलोकाद
वताज्जनांताद्बलोगणात्क्रोधवशादहींद्रः ॥१६॥ द्वैपायनोभगवानप्रबोधा
द्बुद्धस्तुपाखंडगणात्प्रमादात् ॥ कल्किः कलेः कालमलात्प्रपातुधर्मावनायो
रुकृतावतारः ॥१७॥ मांकेशवोगदयाप्रातरव्याद्गोविंदआसंगवआत्तवेणुः ॥ नारायणः
प्राह्णउदात्तशक्तिर्मध्यंदिनेविष्णुररींद्रपाणिः ॥१८॥ देवोपराह्णेमधुहोग्रध
न्वासायंत्रिधामावतुमाधवोमां ॥ दोषेहृषीकेशउतार्द्धरात्रेनिशीथएकोव
तुपद्मनाभः ॥१९॥ श्रीवत्सधामापररात्रईशःप्रत्यूषईशोसिधरोजनार्द्दनः ॥ दा

॥भा॰ष॰॥
॥२८॥

अ॰ ८

मोदरोव्यादनुसंध्यंप्रभातेविश्वेश्वरोभगवान्कालमूर्त्तिः॥२०॥चक्रंयुगांता
नलतिग्मनेमिभ्रमत्समंताड्गवत्प्रयुक्तं॥दंदग्धिदंदग्ध्यरिसैन्यमाशुकृ
क्षंयथावातसखोहुताशः॥२१॥गदेशनिस्पर्शनविस्फुलिंगेनिष्पिंडिनि
ष्पिंड्यजितप्रियासि॥कूष्मांडवैनायकयक्षरक्षोभूतग्रहांश्चूर्णयचूर्णया
रीन्॥२२॥त्वंयातुधानप्रमथप्रेतमातृपिशाचविप्रग्रहघोरदृष्टीन्॥दरेंद्रवि
द्रावयकृष्णपूरितोभीमस्वनोरेर्हृदयानिकंपयन्॥२३॥त्वंतिग्मधारासिवरा
रिसैन्यमीशप्रयुक्तोममछिंधिछिंधि॥चक्षूंषिचर्मन्शतचंद्रछादयद्वि
षामघोनांहरपापचक्षुषां॥२४॥यन्नोभयंग्रहेभ्योभूत्केतुभ्योनृभ्यएव
वा॥सरीसृपेभ्योदंष्ट्रिभ्योभूतेभ्योघोभ्यएववा॥२५॥सर्वाण्येतानिभगवन्ना

॥राम॰॥
॥२८॥

मरूपास्त्रकीर्तनात् ॥ प्रयांतु संक्षयं सद्यो ये नः श्रेयः प्रतीपकाः ॥२६॥ गरुडो
भगवान् स्तोत्रस्तोभः छंदोमयः प्रभुः ॥ रक्षत्वशेषकृच्छ्रेभ्यो विष्वक्सेनः स्वनामभिः
॥२७॥ सर्वापद्भ्यो हरेर्नामरूपयानायुधानि नः ॥ बुद्धींद्रियमनःप्राणान्पांतु पा
र्षदभूषणाः ॥२८॥ यथा हि भगवानेव वस्तुतः सदसच्च यत् ॥ सत्येनानेन नः
सर्वे यांतु नाशमुपद्रवाः ॥२९॥ यथैकात्म्यानुभावानां विकल्परहितः स्वयं ॥ भू
षणायुधलिंगाख्या धत्ते शक्तीः स्वमायया ॥३०॥ तेनैव सत्यमानेन सर्वज्ञो भ
गवान्हरिः ॥ पातु सर्वैः स्वरूपैर्नः सदा सर्वत्र सर्वगः ॥३१॥ विदिक्षु दिक्षूर्ध्वमधः
समंतादंतर्बहिर्भगवान्नारसिंहः ॥ प्रहापयंल्लोकभयं स्वनेन स्वतेजसा ग्रस्त
समस्ततेजाः ॥३२॥ मघवन्निदमाख्यातं वर्म नारायणात्मकं ॥ विजेष्यस्यंजसा

॥भा॰ष॰॥
॥२९॥

येनेदं शिरितोऽसुरयूथपान् ॥ ३३ ॥ एतद्धारयमाणस्तु यं यं पश्यति चक्षुषा ॥ पदा
वा संस्पृशेत्तसद्यःसाध्वसात्स विमुच्यते ॥ ३४ ॥ न कुतश्चिद्भयं तस्य विद्यां धारयतो भ
वेत् ॥ राजदस्युग्रहादिभ्यो व्याघ्रादिभ्यश्च कर्हिचित् ॥ ३५ ॥ इमां विद्यां पुरा कश्चि
त्कौशिको धारयन्द्विजः ॥ योगधारणया स्वांगं जहौ स मरुधन्वनि ॥ ३६ ॥ तस्यो
परि विमानेन गंधर्वपतिरेकदा ॥ ययौ चित्ररथः स्त्रीभिर्वृतो यत्र द्विजक्षयः ॥ ३७
॥ सांगणो न्यपतत्सद्यः सविमानो ह्यवाक्शिराः ॥ स वालिखिल्यवचनादस्थी
न्यादाय विस्मितः ॥ ३८ ॥ प्रास्य प्राचीसरस्वत्यां स्नात्वा धाम स्वमन्वगात् ॥ श्रीशुक
उवाच ॥ य इदं शृणुयात्काले यो धारयति चादृतः ॥ तं नमस्यंति भूतानि मुच्यते स
र्वतो भयात् ॥ एतां विद्यामधिगतो विश्वरूपाच्छतक्रतुः ॥ त्रैलोक्यलक्ष्मीं बुभुजे

अ॰ ८
॥राम॰॥
॥२९॥

विनिर्जित्यमृधेसुरान्॥४०॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेनारायणव
र्मकथनंनामाष्टमोध्यायः॥ नवमेविश्वरूपेतुहतेशक्रेणकोपतः॥त्वष्ट्रोत्पादितेवृत्रे
भीतेदेवैर्हरेःस्तुतिः॥१॥श्रीशुकउवाच॥तस्यासन्विश्वरूपस्यशिरांसित्रीणिभा
रत॥सोमपीथंसुरापीथमन्नादमितिशुश्रुम॥१॥सवैबर्हिषिदेवेभ्योभागंप्र
त्यक्षमुच्चकैः॥अवदद्यस्यपितरोदेवाःसप्रश्रयंनृप॥२॥सएवहिददौभागंपरो
क्षमसुरान्प्रति॥यजमानोऽवहद्भागंमातृस्नेहवशानुगः॥३॥तद्देवहेलनंतस्य
धर्मालीकंसुरेश्वरः॥आलक्ष्यतरसाभीतस्तच्छीर्षाण्यछिनद्रुषा॥४॥सोमपी
थंतुयत्तस्यशिरआसीत्कपिंजलः॥कलविंकःसुरापीथमन्नादंयत्सतित्तिरिः
५॥ब्रह्महत्यामंजलिनाजग्राहयदपीश्वरः॥संवत्सरांतेतदघंभूतानांसविशु

हृदये ॥६॥ भूम्यंबुद्रुमयोषिद्भ्यश्चतुर्द्धा व्यभजद्धरिः ॥ भूमिस्तुरीयं जग्राह खातपूरवरेण वै ॥७॥ ईरणं ब्रह्महत्याया रूपं भूमौ प्रदृश्यते ॥ तुर्यं छेदविरोहेण वरेण जगृहुर्द्रुमाः ॥८॥ तेषां निर्यासरूपेण ब्रह्महत्या प्रदृश्यते ॥ शश्वत्कामवरेणांहस्तुरीयं जगृहुः स्त्रियः ॥९॥ रजोरूपेण तास्वंहो मासि मासि प्रदृश्यते ॥ द्रव्यभूयोवरेणापस्तुरीयं जगृहुर्मलं ॥१०॥ तासु बुद्बुदफेणाभ्यां दृष्टं तद्धरि किल्बिषं हतपुत्रस्ततस्त्वष्टा जुहावेंद्राय शत्रवे ॥११॥ इंद्रशत्रो विवर्द्धस्व मा चिरं जहि विद्विषं ॥ अथान्वाहार्यपचनादुत्थितो घोरदर्शनः ॥१२॥ कृतांत इव लोकानां युगांतसमये यथा ॥ विष्वग्विवर्द्धमानं तमिषुमात्रं दिने दिने ॥१३॥ दग्धशैलप्रतीकाशं संध्याभ्रानीकवर्चसं ॥ तप्तताम्रशिखाश्मश्रुं मध्यान्हार्को

ग्रलोचनं ॥१४॥ देदीप्यमाने त्रिशिखे शूलआरोप्यरोदसी ॥ नृत्यंतमुन्नदंतं च
चालयंतं पदा महीं ॥१५॥ दरीगंभीरवक्रेण पिबता च नभस्तलं ॥ लिहता जि
ह्वयर्क्षाणि ग्रसता भुवनत्रयं ॥१६॥ महता रौद्रदंष्ट्रेण जृंभमाणं मुहुर्मुहुः ॥
वित्रस्ता दुद्रुवुर्लोका वीक्ष्य सर्वे दिशो दश ॥१७॥ येनावृता इमे लोकास्तपसा
त्वाष्ट्रमूर्तिना ॥ स वै वृत्र इति प्रोक्तः पापः परमदारुणः ॥१८॥ तं निर्जघ्नुरभि
द्रुत्य सगणा विबुधर्षभाः ॥ स्वैः स्वैर्दिव्यास्त्रशस्त्रौघैः सोग्रसत्तानि कृत्स्न
शः ॥१९॥ ततस्ते विस्मिताः सर्वे विषण्णा ग्रस्ततेजसः ॥ प्रत्यंचमादिपुरुषमु
पतस्थुः समाहिताः ॥२०॥ देवा ऊचुः ॥ वाय्वंबराग्न्यप्क्षितयस्त्रिलोका ब्रह्मा
दयो ये वयमुद्विजंतः ॥ हराम यस्मै बलिमंतकोसौ बिभेति यस्मादरणं ततो

॥भा० ष०॥
॥२१॥

अ० ९

स्तु नः ॥२१॥ अविस्मितं तं परिपूर्णकामं स्वेनैव लाभेन समं प्रशांतं ॥ विनोपसर्प
त्यपरं हि बालिशः श्वलांगुलेनातितितर्त्ति सिंधुं ॥२२॥ यस्योरुशृंगे जगतीं स्वना
वं मनुर्यथाबध्य ततार दुर्गं ॥ स एव नस्त्वाष्ट्रभयाद्दुरंतात्त्राताश्रितान्वारिच
रोऽपि नूनं ॥२३॥ पुरा स्वयंभूरपि संयमांभस्युदीर्णवातोर्मिरवैः कराले ॥ एकोर
विंदात्पतितस्ततार तस्माद्भयाद्येन स नोऽस्तु पारः ॥२४॥ य एक ईशो निजमाय
या नः ससर्ज येनानुसृजाम विश्वं ॥ वयं न यस्यापि पुरः समीहतः पश्याम लिं
गं पृथगीशमानिनः ॥२५॥ यो नः सपत्नैर्भृशमर्द्यमानान्देवर्षितिर्यङ्नृषु
नित्य एव ॥ कृतावतारस्तनुभिः स्वमायया कृत्वात्मसात्पाति युगे युगे च ॥२६॥
तमेव देवं वयमात्मदैवतं परं प्रधानं पुरुषं विश्वमन्यं ॥ व्रजाम सर्वे शरणं श

॥एम॥
॥२१॥

रण्यं स्वानां स नो धास्यति शं महात्मा ॥२७॥ शुक उवाच ॥ इति तेषां महाराज सु
राणामुपतिष्ठतां ॥ प्रतीच्यां दिश्यभूदाविः शंखचक्रगदाधरः ॥२८॥ आत्मतु
ल्यैः षोडशभिर्विना श्रीवत्सकौस्तुभौ ॥ पर्युपासितमुन्निद्रशरदंबुरुहे
क्षणं ॥२९॥ दृष्ट्वा तमवनौ सर्व ईक्षणाह्लादविक्लवाः ॥ दंडवत्पतिता राजञ्श
नैरुत्थाय तुष्टुवुः ॥३०॥ देवा ऊचुः ॥ नमस्ते यज्ञवीर्याय वयसे उत ते नमः
नमस्ते ह्यस्तचक्राय नमः सुपुरुहूतये ॥३१॥ यत्ते गतीनां तिसृणामीशितुः प
रमं पदं ॥ नार्वाचीनो विसर्गस्य धातर्वेदितुमर्हति ॥३२॥ ॐ नमस्तेस्तु भगव
न्नारायण वासुदेवादिपुरुषमहापुरुषमहानुभावपरममंगलपरमक
ल्याणपरमकारुणिककेवलजगदाधारलोकैकनाथसर्वेश्वरलक्ष्मीनाथ

परमहंसपरिव्राजकैः परमेणात्मयोगसमाधिना परिभावितपरिस्फुटपार
महंस्यधर्मेणोद्घाटिततमःकपाटद्वारे चित्तेपावृते आत्मलोके स्वयमुपलब्ध
निजसुखानुभवो भवान् ॥३४॥ दुरवबोध इव तवायं विहारयोगो यदशरणोऽशरी
र इदमनवेक्षितास्मत्समवाय आत्मनैवाविक्रियमाणेन सगुणमगुणः सृज
सि पासि हरसि ॥३५॥ अथ तत्र भवान् किं देवदत्तवदिह गुणविसर्गपतितः पारत
न्त्र्येण स्वकृतकुशलाकुशलं फलमुपाददाति ॥ आहोस्विदात्माराम उपशम
शीलः समंजसदर्शन उदास्त इति ह वाव न विदामः ॥३६॥ न हि विरोध उभयं भ
गवत्यपरिगणितगुणगण ईश्वरे अनवगाह्यमाहात्म्ये अर्वाचीनविकल्प
वितर्कविचारप्रमाणाभासकुतर्कशास्त्रकलिलांतःकरणाश्रयदुरवग्रहवा

दिनांविवादानवसरेऽपरतसमस्तमायामयेकेवलएवात्ममायामंतद्व्यपायेकोन्व
अर्थोदुर्घटइवभवतिस्वरूपद्वयाभावात् ॥४॥ सममविषममतीनांमतमनुसर
न्तियथारज्जुखंडःसर्पादिधियां ॥५॥ सएवहिपुनःसर्ववस्तुनिवस्तुस्वरूपःसर्वेश्व
रःसकलजगत्कारणकारणभूतःसर्वप्रत्यगात्मत्वात्सर्वगुणाभासोपलक्षि
तएकएवपर्यवशेषितः ॥६॥ अथहवावतवमहिमाऽमृतरससमुद्रविप्रुषास
कृदवलीढयास्वमनसिनिष्यंदमानानवरतसुखेनविस्मारितदृष्टश्रुतविष
यसुखलेशाभासाःपरमभागवताएकांतिनोभगवतिसर्वभूतप्रियसुहृदि
सर्वात्मनिनितरांनिरंतरंनिर्वृतमनसःकथमुवाएतेमधुमथनपुनःस्वार्थकु
शलाह्यात्मप्रियसुहृदःसाधवस्त्वच्चरणांबुजानुसेवांविसृजंतिनयत्रपुनर

यंसंसारपर्यावर्त्तः॥७॥त्रिभुवनात्मभवनत्रिविक्रमत्रिनयनत्रिलोकमनोहरा
नुभावतवैवविभूतयोदितिजदनुजादयश्चापितेषामनुपक्रमसमयोऽयमिति
स्वात्ममाययाऽसुरनरमृगमिश्रितजलचराकृतिभिर्यथापराधंदंडंदंडधर
दधर्थ॥एवमेनमपिभगवन्जहित्वाष्ट्रमुतयदिमन्यसे॥अस्माकंतावकानां
तवनतानांनतपितामहतवचरणनलिनयुगलध्यानानुबद्धहृदयनिगडा
नांस्वलिंगविवरणेनात्मसात्कृतानामनुकंपयानुरंजितविशदरुचिरशिशि
रस्मितावलोकेनविगलितमधुरमुखरसामृतकलयाचांतस्तापमनघार्हसि
शमयितुं॥९॥अथभगवंस्तवास्माभिरखिलजगदुत्पत्तिस्थितिलयनिमित्ता
यमानदिव्यमायाविनोदस्यसकलजीवनिकायानामंतर्हृदयेषुबहिरपि

चब्रह्मप्रत्यगात्मस्वरूपेणप्रधानस्वरूपेणचयथादेशकालदेहावस्थानवि
शेषंतदुपादानोपलंभकतयानुभवतःसर्वप्रत्ययसाक्षिणआकाशशरी
रस्यसाक्षात्परब्रह्मणःपरमात्मनः॥कियानिहवाअर्थविशेषोविज्ञापनीयः
स्यात्॥विस्फुलिंगादिभिरिवहिरण्यरेतसः॥१०॥अतएवस्वयंतदुपकल्पया
स्माकंभगवतःपरमगुरोस्तवचरणशतपलाशच्छायांविविधवृजिनसंसारप
रिश्रमोपशमनीमुपसृतानांवयंयत्कामेनोपसादिताः॥११॥अथोईशज
हित्वाष्ट्रंग्रसंतंभुवनत्रयं॥ग्रस्तानियेननःकृष्णतेजांस्यस्त्रायुधानिच॥१२॥
हंसायदह्रनिलयायनिरीक्षकायकृष्णायमृष्टयशसेनिरुपक्रमाय॥सत्सं
ग्रहायभवपांथनिजाश्रमाप्तावंतेपरीष्टगतयेहरयेनमस्ते॥१३॥श्रीशुकउवाच

॥भा॰ष॰॥
॥२४॥

अ॰ ९

॥ अथैवमीडितो राजन्सादरं त्रिदशैर्हरिः ॥ स्वमुपस्थानमाकर्ण्य प्राह तानभि
नंदितः ॥ १४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ प्रीतोहं वः सुरश्रेष्ठा मदुपस्थानविद्यया ॥
आत्मैश्वर्यस्मृतिः पुंसां भक्तिश्चैव यया मयि ॥ किं दुरापं मयि प्रीते तथापि वि
बुधर्षभाः ॥ मय्येकांतमतिर्नान्यन्मत्तो वांछति तत्त्ववित् ॥ १६ ॥ न वेद कृपणः
श्रेय आत्मनो गुणवस्तुदृक् ॥ तस्य तानिच्छतो यच्छेद्यदि सोऽपि तथाविधः
॥ १७ ॥ स्वयं निश्रेयसं विद्वान्न वक्त्यज्ञाय कर्म हि ॥ न राति रोगिणोऽपथ्यं वांछतो
हि भिषक्तमः ॥ १८ ॥ मघवन्यात भद्रं वो दध्यंचमृषिसत्तमं ॥ विद्याव्रत
तपःसारं गात्रं याचत माचिरं ॥ १९ ॥ स वा अधिगतो दध्यङ्ङश्विभ्यां ब्रह्म
निष्कलं ॥ यद्वा अश्वशिरो नाम तयोरमरतां व्यधात् ॥ २० ॥ दध्यङ्ङाथर्वण

॥राम॰॥
॥२४॥

त्वष्ट्रेवर्माभेद्यंमदात्मकं ॥ विश्वरूपाययत्प्रादात्त्वष्टायत्त्वमधास्ततः ॥२१॥ युष्मभ्यंयाचितोऽश्विभ्यांधर्मज्ञोऽंगानिदास्यति ॥ ततस्तैरायुधश्रेष्ठोविश्वकर्मविनिर्मितः ॥२२॥ येनवृत्रशिरोहर्तामत्तेजउपबृंहितः ॥ तस्मिन्विनिहतेयूयंतेजोस्त्रायुधसंपदः ॥२३॥ भूयःप्राप्स्यथभद्रंवोनहिंसंतिचमत्परान् ॥२४॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेनवमोध्यायः॥ इत्थमेकेशवादिष्टदध्यं[illegible]स्थिजवज्रभृत् ॥ इंद्रोऽभ्युध्यतवृत्रेणसाकंरेणसनिर्ज्जरः ॥१॥ श्रीशुकउ० ॥ इंद्रमेवंसमादिश्यभगवान्विश्वभावनः ॥ पश्यतामनिमेषाणांतत्रैवांतर्द्धेहरिः ॥१॥ तथाभियाचितोदेवैरृषिराथर्वणोमहान् ॥ मोदमानउवाचेदंप्रहसन्निवभारत ॥ ३ ॥

॥भा॰ष॰॥
॥३९॥

अपिवृंदारकायूयंनजानीथशरीरिणां॥संस्थायांयस्त्वभिद्रोहोदुःसहश्चे
तनापहः॥३॥जिजीविषूणांजीवानामात्माप्रेष्टइहेप्सितः॥कउत्सहेत
तंदातुंभिक्षमाणायविष्णवे॥४॥देवाऊचुः॥किंनुतद्दुस्त्यजंब्रह्मन्पुं
सांभूतानुकंपिनां॥भवद्विधानांमहतांपुण्यश्लोकेड्यकर्मणां॥५॥न
नुस्वार्थपरोलोकोनवेदपरसंकटं॥यदिवेदनयाचेतनेतिनाहयदीश्व
रः॥६॥ऋषिरुवाच॥धर्मंवःश्रोतुकामेनयूयंमेप्रत्युदाहृताः॥एषवःप्रि
यमात्मानंत्यजंतंसंत्यजाम्यहं॥७॥योध्रुवेणात्मनानाथानधर्मंनय
शःपुमान्॥ईहेतभूतदययासशोच्यःस्थावरैरपि॥८॥एतावानव्ययोध
र्मःपुण्यश्लोकैरुपासितः॥योभूतशोकहर्षाभ्यामात्माशोचतिहृष्यति

अ॰१०

॥एम॰॥
॥३५॥

अहोदैन्यमहोकष्टंपारक्यैःक्षणभंगुरैः॥यन्नोपकुर्यादस्वार्थैर्मर्त्त्यःस्व
ज्ञातिविग्रहैः॥१०॥श्रीशुकउवाच॥एवंकृतव्यवसितोदध्यंङथर्वणस्तनुं
परेभगवतिब्रह्मण्यात्मानंसंनयन्जहौ॥११॥यताक्षासुमनोबुद्धिस्तत्व
दृग्ध्वस्तबंधनः॥आस्थितःपरमंयोगंनदेहंबुबुधेगतं॥१२॥अथेंद्रोव
ज्रमुद्यम्यनिर्मितंविश्वकर्मणा॥मुनेःशक्तिभिरुत्सिक्तोभगवत्तेजसा
न्वितः॥१३॥वृतोदेवगणैःसर्वैर्गजेंद्रोपर्यशोभत॥स्तूयमानोमुनिगणै
स्त्रैलोक्यंहर्षयन्निव॥१४॥वृत्रमभ्यद्रवच्छत्रुमसुरानीकयूथपैः॥प
र्यस्तमोजसाराजन्क्रुद्धोरुद्रइवांतकं॥१५॥ततःसुराणामसुरैरणः
परमदारुणः॥त्रेतामुखेनर्मदायामभवत्प्रथमेयुगे॥१६॥रुद्रैर्वसु

भिरादित्यैरश्विभ्यां पितृवह्निभिः ॥ मरुद्भिर्मुनिभिः साध्यैर्विश्वेदेवैर्मरुत्पतिं ॥ १८ ॥
दृष्ट्वा वज्रधरं शक्रं रोचमानं स्वया श्रिया ॥ नामृष्यन्नसुरा राजन्मृधे वृत्रपुरःस
राः ॥ नमुचिः शंबरोऽनर्वा द्विमूर्द्धा ऋषभोंबरः ॥ हयग्रीवः शंकुशिरा विप्रचित्ति
रयोमुखः ॥ १९ ॥ पुलोमा वृषपर्वा च प्रहेतिर्हेतिरुत्कलः ॥ दैतेया दानवा यक्षा र
क्षांसि च सहस्रशः ॥ २० ॥ सुमालिमालिप्रमुखाः कार्त्तस्वरपरिच्छदाः ॥ प्रतिषि
ध्येन्द्रसेनाग्रं मृत्योरपि दुरासदं ॥ २१ ॥ अभ्यर्द्दवन्नसंभ्रांताः सिंहनादेन दुर्म
दाः ॥ गदाभिः परिघैर्बाणैः प्रासमुद्गरतोमरैः ॥ २२ ॥ शूलैः परश्वधैः खड्गैः शतघ्नी
भिर्भुशुंडिभिः ॥ सर्वतोवाकिरं छस्त्रैरस्त्रैश्च विबुधर्षभान् ॥ २३ ॥ न तेऽदृश्यंत सं
छन्नाः शरजालैः समंततः ॥ पुंखानुपुंखपतितैर्ज्योतींषीव नभोघनैः ॥ २४ ॥

नतेशास्त्रास्त्रवर्षौघाघ्यासेदुःसुरसैनिकान्॥ छिन्नाःसिद्धपथेदेवैर्लघुह
स्तैःसहस्रधा॥२५॥ अथक्षीणास्त्रशस्त्रौघोगिरिशृंगद्रुमोपलैः॥ अभ्यव
र्षन्सुरबलंचिच्छेदुस्तांश्चपूर्ववत्॥२६॥ तानक्षतान्स्वस्तिमतोनिशाम्यश
स्त्रास्त्रपूगैरथवृत्रनाथाः॥ द्रुमैर्दृषद्भिर्विविधाद्रिशृंगैरविक्षतांस्तत्रसुरे
न्द्रसैनिकान्॥ सर्वेप्रयासाअभवन्विमोघाःकृताःकृतादेवगणेषुदैत्यैः॥ कृ
ष्णानुकूलेषुयथामहत्सुक्षुद्रैःप्रयुक्तारुषतीरूक्षवाचः॥२७॥ तेस्वप्रयासं
वितथंनिरीक्ष्यहरावभक्ताहतयुद्धदर्पाः॥ पलायनायाजिमुखेविसृज्यप
तिंमनस्तेदधुरात्तसाराः॥२८॥ वृत्रोसुरांस्ताननुगान्मनस्वीप्रधावतःप्रेक्ष्य
बभाषएतत्॥ पलायितंप्रेक्ष्यबलंचभग्नंभयेनतीव्रेणविहस्यवीरः॥२९॥ का

एकादशोनुवृत्रस्ययुध्यमानस्यवज्रिणा॥ भक्तिज्ञानबलोद्रक्तीश्चित्रावाचोनुवर्णिताः॥१॥

लोपपन्नांह्यचिरांमनस्विनामुवाचवाचंपुरुषप्रवीरः॥हेविप्रचित्तेनमुचेपुलोम
न्मयानर्वन्शंबरमेशृणुध्वं॥३१॥जातस्यमृत्युर्ध्रुवएषसर्वतःप्रतिक्रियायस्य
नचेहक्लृप्ता॥लोकोयशश्चाथततोयदिह्यमुंकोनाममृत्युंनवृणीतयुक्तं॥३२॥
द्वौसंमताविहमृत्यूदुरापौयद्ब्रह्मसंधारणयाजितासुः॥कलेवरंयोगरतोवि
जह्याद्यदग्रणीर्वीरशयेनिवृत्तः॥३३॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेदश
मोध्यायः॥श्रीशुकउ॰॥तएवंशंसतोधर्मंवचःपत्युरचेतसः॥नैवागृह्णन्भयत्र
स्ताःपलायनपरानृप॥१॥विशीर्यमाणांपृतनामासुरीमसुरर्षभः॥का
लानुकूलैस्त्रिदशैःकाल्यमानामनाथवत्॥२॥दृष्ट्वातप्यतसंक्रुद्धइंद्रश
त्रुरमर्षितः॥तान्निवार्यौजसाराजन्निर्भर्त्स्येदमुवाचह॥३॥किंवउच्चरि

व

नेमार्तुर्द्रावद्भिःपृष्ठतोहतैः॥नहिभीतवधःश्लाघ्योनस्वर्ग्यःशूरमानिनां
४॥यदिवःप्रधनेश्रद्धासारंवाक्षुल्लकाहृदि॥अग्रेतिष्ठतमात्रंमेनचेद्ग्राम्यसु
खेस्पृहा॥५॥एवंसुरगणानूक्रुद्धोभीषयन्वपुषारिपून्॥व्यनदत्सुमहाप्रा
णोयेनलोकाविचेतसः॥६॥तेनदेवगणाःसर्वेहतत्रविस्फोटनेनवै॥निपेतुर्मू
र्छिताभूमौयथैवाशनिनाहताः॥७॥ममर्दपद्भ्यांसुरसैन्यमातुरंनिमीलि
तासंरणरंगदुर्मदः॥गांकंपयन्नुद्यतशूलऊर्जसानालंवनंयूथपतिर्यथो
न्मदः॥८॥विलोक्यतंवज्रधरोत्यमर्षितःस्वशत्रवेभिद्रवतेमहागदां॥चि
क्षेपतामापततींसुदुःसहांजग्राहवामेनकरेणलीलया॥सइंद्रशत्रुःकु
पितोभृशंतयामहेंद्रवाहंगदयोग्रविक्रमः॥जघानकुंभस्थलउन्नदन्मृ

धेनतत्कर्मसर्वेसमपूजयन्नृप॥ ऐरावतोवृत्रगदाभिमृष्टोविघूर्णितोद्रिःकुलि
शाहतोयथा॥ अपासरद्भिन्नमुखःसहेंद्रोमुंचन्नसृक्सप्तधनुर्भृशार्तः॥११
नसन्नवाहायविषण्णचेतसेप्रायुंक्तभूयःसगदांमहात्मा॥ इंद्रोमृतस्यंदि
कराभिमर्शवीतव्यथक्षतवाहोवतस्थे॥१२॥ सतंनृपेंद्राहवकाम्ययारिपुं
वज्रायुधंभ्रातृहणंविलोक्य॥ स्मरंश्चतत्कर्मनृशंसमंहःशोकेनमोहेनहस
न्जगाद॥१३॥ वृत्रउवाच॥ दिष्ट्याभवान्मेसमवस्थितोरिपुर्योब्रह्महागुरुहा
भ्रातृहाच॥ दिष्ट्यानृणोद्याहमसत्तमत्वयामच्छूलनिर्भिन्नदृषद्धृदाचिरा
त्॥१४॥ योनोग्रजस्यात्मविदोद्विजातेर्गुरोरपापस्यचदीक्षितस्य॥ विश्रभ्य
खड्गेनशिरांस्यवृश्चत्पशोरिवाकरुणःस्वर्गकामः॥१५॥ ह्रीश्रीदयाकी

र्त्तिभिरुल्लिखितं त्वां स्वकर्मणा पुरुषादैश्च गर्ह्यं॥ कृच्छ्रेण मच्छूलविभिन्नदेहम
स्पृष्ट्वाग्निं समदं तु गृध्राः॥१६॥ अन्ये तु ये त्वेह नृशंसमज्ञा य उद्युद्यतास्त्राः प्रह
रंति मह्यं॥ तैर्भूतनाथान्सगणान्निशाततत्रिशूलनिर्भिन्नगलैर्यजामि॥१७॥
अथो हरे मे कुलिशेन वीर हर्त्ता प्रमथ्यैव शिरो यदीह॥ तत्रानृणो भूतबलिं
विधाय मनस्विनां पादरजः प्रपत्स्ये॥१८॥ सुरेश कस्मान्न हिनोषि वज्रं पुरः
स्थिते वैरिणि मय्यमोघं॥ मा भूत्संसयिष्ठा न गदेव वज्रं स्यान्निष्फलं कृपणा
र्थेव याच्ञा॥१९॥ नन्वेष वज्रस्तव शक्र तेजसा हरेर्दधीचस्तपसा च तेजितः
तेनैव शत्रुं जहि विष्णुयंत्रितो यतो हरिर्विजयः श्रीर्गुणास्ततः॥२०॥ अहं समा
धाय मनो यथाह संकर्षणस्तच्चरणारविंदे॥ त्वद्वज्ररंहो लुलितग्राम्यपाशो

गतिंमुनेर्याम्यपविद्धलोकः॥२१॥पुंसांकिलैकांतधियांस्वकानांयाःसंपदोदिवि
भूमौरसायां॥नरातियद्द्वेषउद्वेगआधिर्मदःकलिर्व्यसनंसंप्रयासः॥२२॥त्रैवर्गि
कायासविघातमस्मत्पतिर्विधत्तेपुरुषस्यशक्र॥ततोऽनुमेयोभगवत्प्रसादो
योदुर्लभोकिंचनगोचरोऽन्यैः॥२३॥अहंहरेतवपादैकमूलदासानुदासोभवि
तास्मिभूयः॥मनःस्मरेतासुपतेर्गुणांस्तेगृणीतवाक्कर्मकरोतुकायः॥२४॥न
नाकपृष्ठंनचपारमेष्ठ्यंनसार्वभौमंनरसाधिपत्यं॥नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवा
समंजसत्वाविहरय्यकांक्षे॥२५॥अजातपक्षाइवमातरंखगाःस्तन्यंयथावत्स
तराःक्षुधार्त्ताः॥प्रियंप्रियेवव्युषितंविषण्णामनोरविंदाक्षदिदृक्षतेत्वां॥म
मोत्तमश्लोकजनेषुसख्यंसंसारचक्रेभ्रमतःस्वकर्मभिः॥त्वन्माययात्मात्म

जदारगेहेष्वासक्तचित्तस्यननाथभूयात् ॥२७॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे
षष्ठस्कंधेएकादशोऽध्यायः ॥११॥ द्वादशेतिविषण्णेनस्वयमुत्साहितेनतु ॥ म
हेंद्रेणमहायुद्धेवृत्रस्यवधईर्यते ॥१॥ ऋषिरुवाच ॥ एवंजिहासुर्नृपदेहमाजौ
मृत्युंवरंविजयान्मन्यमानः ॥ शूलंप्रगृह्याभ्यपतत्सुरेंद्रंयथामहापुरुषं
कैटभोऽप्सु ॥१॥ ततोयुगांताग्निकठोरजिह्वमाविध्यशूलंतरसासुरेंद्रः ॥ क्षि
प्त्वामहेंद्रायविनद्यवीरोहतोसिपापेतिरुषाजगाद ॥२॥ खआपतत्तद्विच
लद्ग्रहोल्कवन्निरीक्ष्यदुःप्रेक्ष्यमजातविक्लवः ॥ वज्रेणवज्रीशतपर्वणाछि
नद्भुजंचतस्योरगराजभोगं ॥३॥ छिन्नैकबाहुःपरिघेणवृत्रःसंरब्धआसाद्य
गृहीतवज्रं ॥ हनौतताडेन्द्रमथामरेभंवज्रंचहस्तान्न्यपतन्मघोनः ॥४॥

वृत्रस्यकर्मातिमहाद्भुतंतत्सुरासुराश्चारणसिद्धसंघाः॥अपूजयंस्तत्पुरहूत
संकटंनिरीक्ष्यहाहेतिविचुक्रुशुर्भृशं॥५॥इंद्रोनवज्रंजगृहेविलज्जितःच्युतंस्व
हस्तादरिसन्निधौपुनः॥तमाहवृत्रोहरआत्तवज्रोजहिस्वशत्रुंनविषादकालः
॥६॥युयुत्सतांकुत्रचिदाततायिनांजयःसदैकत्रनवैपरात्मनां॥विनैकमुत्प
त्तिलयस्थितीश्वरंसर्वज्ञमाद्यंपुरुषंसनातनं॥७॥लोकाःसपालायस्येमेश्व
संतिविवशावशे॥द्विजाइवशिचाबद्धाःसकालइहकारणं॥८॥ओजःसहोबलं
प्राणममृतंमृत्युमेवच॥तमज्ञायजनोहेतुमात्मानंमन्यतेजडं॥९॥यथादा
रुमयीनारीयथायंत्रमयोमृगः॥एवंभूतानिमघवन्नीशतंत्राणिविद्धिभोः
॥१०॥पुरुषःप्रकृतिर्व्यक्तमात्माभूतेंद्रियाशयाः॥शक्नुवंत्यस्यसर्गादौनवि

नायदनुग्रहात्॥११॥ अविद्वानेवमात्मानंमन्यतेनीशमीश्वरं॥ भूतैःसृ
जतिभूतानिग्रसितेतानितैःस्वयं॥१२॥ आयुःश्रीकीर्त्तिरैश्वर्यमाशिषःपु
रुषस्ययाः॥ भवंत्येवहितत्कालेयथानिछोर्विपर्ययाः॥१३॥ तस्मादकीर्त्ति
यशसोर्जयापजययोरपि॥ समःस्यात्सुखदुःखाभ्यांमृत्युजीवितयोस्त
था॥१४॥ सत्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः॥ तत्रसाक्षिणमात्मा
नंयोवेदसनबध्यते॥१५॥ पश्यमांनिर्जितंशत्रुवृक्णायुधभुजंमृधे॥ घ
टमानंयथाशक्तितवप्राणजिहीर्षया॥१६॥ प्राणग्लहोयंसमरइष्वक्षो
वाहनासनः॥ अत्रनज्ञायतेमुष्यजयोऽमुष्यपराजयः॥१७॥ श्रीशुकउवाच॥

इंद्रोवृत्रवचःश्रुत्वागतालीकमपूजयत्॥ गृहीतवज्रःप्रहसंस्तमाहगतविस्म
यः॥१८॥ अहोदानवसिद्धोसियस्यतेमतिरीदृशी॥ भक्तःसर्वात्मनात्मानंसुहृदंज
गदीश्वरं॥१९॥ भवानतार्षीन्मायांवैवैष्णवींजनमोहिनीं॥ यद्विहायासुरंभा
वंमहापुरुषतांगतः॥२०॥ खल्विदंमहदाश्चर्यंयद्रजःप्रकृतेस्तव॥ वासुदेवे
भगवतिसत्वात्मनिदृढामतिः॥२१॥ यस्यभक्तिर्भगवतिहरौनिःश्रेयसेश्वरे
विक्रीडतोऽमृतांभोधौकिंक्षुद्रैःखातकोदकैः॥२२॥ श्रीशुकउवाच॥ इतिब्रुवा
णावन्योन्यंधर्मजिज्ञासयानृप॥ युयुधातेमहावीर्याविंद्रवृत्रौयुधांपती॥२३॥
आविध्यपरिघंवृत्रःकार्ष्णायसमरिंदमः॥ इंद्रायप्राहिणोद्घोरंवामहस्ते
नमारिष॥२४॥ सतुवृत्रस्यपरिघंकरंचकरभोपमं॥ चिच्छेदयुगपद्देवोव

त्रेण ह्रात्तपर्वणा॥ दोर्भ्यामुत्कृत्तमूलाभ्यांबभौरक्तस्रवोसुरः॥ छिन्नपक्षो
यथागोत्रःखाद्भ्रष्टोवज्रिणाहतः॥२६॥कृत्वाधरांहनुंभूमौदैत्योदिव्युत्तरांह
नुं॥नभोगंभीरवक्त्रेणलेलिहोल्बणजिह्वया॥२७॥दंष्ट्राभिःकालकल्पाभि
र्ग्रसन्निवजगत्त्रयं॥अतिमात्रमहाकायआक्षिपन्स्तरसागिरीन्॥२८॥गिरिरा
ट्पादचारीवपद्भ्यांनिर्जरयन्महीं॥जग्रासससमासाद्यवज्रिणंसहवाह
नं॥महाप्राणोमहावीर्योमहासर्पइवद्विपं॥वृत्रग्रस्तंतमालक्ष्यसप्रजाप
तयःसुराः॥हाकष्टमितिनिर्विण्णाश्चुक्रुशुःसमहर्षयः॥निगीर्णोप्यसुरेन्द्रे
णनममारोदरंगतः॥३०॥महापुरुषसंनद्धोयोगमायाबलेनच॥भित्वावृ
त्रेणतत्कुक्षिंनिष्क्रम्यबलिभिद्विभुः॥३१॥उच्चकर्त्ततच्छिरःशत्रोर्गिरिशृंगमिवो

जसा॥३२॥वज्रस्तु तत्कंधरमाशुवेगः कृंतन्समंतात्परिवर्त्तमानः॥न्यपात
यत्तावदहर्गणेनयोज्योतिषामयनेवार्त्रहत्ये॥३३॥तदाचखेदुंदुभयोविने
दुर्गंधर्वसिद्धाःसमहर्षिसंघाः॥वार्त्रघ्नलिंगैस्तमभिष्टुवानामंत्रैर्मुदाकु
सुमैरभ्यवर्षन्॥३४॥वृत्रस्यदेहान्निष्क्रांतमात्मज्योतिररिंदम॥पश्यतां
सर्वलोकानामलोकंसमपद्यत॥३५॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेवृत्र
वधोनामद्वादशोऽध्यायः॥१२॥ ॥त्रयोदशेतुवृत्रस्यब्रह्महत्यामहाभया
त्॥चिरंनष्टोवितःशक्रोविष्णुनेतिनिरूप्यते॥१॥श्रीशुकउवाच॥वृत्रेहतेत्रयो
लोकाविनाशक्रेणभूरिद॥सपालाह्यभवन्सद्योविज्वरानिर्वृतेंद्रियाः॥१॥
देवर्षिपितृभूतानिदैत्यादेवानुगाःस्वयं॥प्रतिजग्मुःस्वधिष्ण्यानिब्रह्मेशें

ह्लादयंस्ततः॥२॥राजोवाच॥इंद्रस्यानिर्वृतेर्हेतुंश्रोतुमिच्छामिभोमुने॥येना
सन्सुखिनोदेवाहरेर्दुःखंकुतोऽभवत्॥३॥श्रीशुकउवाच॥वृत्रविक्रमसंविग्नाः
सर्वेदेवाःसहर्षिभिः॥तद्वधायार्थयन्निंद्रंनैछद्भीतोबृहद्वधात्॥४॥इंद्रउवाच
॥स्त्रीभूजलद्रुमैरेनोविश्वरूपवधोद्भवं॥विभक्तमनुगृह्णद्भिर्वृत्रहत्यांक्व
मार्ज्म्यहं॥५॥श्रीशुकउवाच॥ऋषयस्तदुपाकर्ण्यमहेंद्रमिदमब्रुवन्॥याज
यिष्याममभद्रंतेहयमेधेनमास्मभैः॥६॥हयमेधेनपुरुषंपरमात्मानमीश्व
रं॥इष्ट्वानारायणंदेवंमोक्ष्यसेपिजगद्वधात्॥७॥ब्रह्महापितृहागोघ्नोमातृ
हाचार्यहाघवान्॥श्वादःपुल्कसकोवापिशुद्ध्येरन्यस्यकीर्तनात्॥८॥
तमश्वमेधेनमहामखेनश्रद्धान्वितोऽस्माभिरनुष्ठितेन॥हत्वापिसब्रह्म

चराचरं त्वं न लिप्यसे किं खलनिग्रहेण ॥ ९ ॥ श्रीशुक उ० ॥ एवं संनोदितो विप्रै
र्मरुत्वानहनद्रिपुं ॥ ब्रह्महत्या हते तस्मिन्नाससाद वृषाकपिं ॥ १० ॥ तयेंद्रः स्मा
सहत्तापं निर्वृत्तिर्नामुमाविशत् ॥ ह्रीवंतं वाच्यतां प्राप्तं सुखयंत्यपि नो गुणाः ॥
११ ॥ तां ददर्शानुधावंतीं चांडालीमिव रूपिणीं ॥ जरया वेपमानांगीं यक्ष्मग्रस्ता
मसृक्पटां ॥ १२ ॥ विकीर्य पलितान्केशांस्तिष्ठ तिष्ठेति भाषिणीं ॥ मीनगंध्य
सुगंधेन कुर्वतीं मार्गदूषणं ॥ १३ ॥ नभो गतो दिशः सर्वाः सहस्राक्षो विशांप
ते ॥ प्रागुदीचीं दिशं तूर्णं प्रविष्टो नृप मानसं ॥ १४ ॥ स आवसत्पुष्करनालतंतू
नलब्धभोगो यदिहाग्निदूतः ॥ वर्षाणि साहस्रमलक्षितोंतः संचिंतयन्
ब्रह्मवधाद्विमोक्षं ॥ १५ ॥ तावत्त्रिणाकं नहुषः शशास विद्यातपोयोगबला

नुभावः॥ स संपदैश्वर्यमदांधबुद्धिर्नीतस्तिरश्चांगतिमिंद्रपत्न्या॥१६॥ ततोग
तोब्रह्मगिरोपहूतेऽकृतंभरध्याननिवारिताघः॥ पापस्तुदिग्देवतयाहतो
जास्तंनाभ्यभूदवितंविष्णुपत्न्या॥१७॥ तंचब्रह्मर्षयोभ्येत्याहयमेधेनभा
रत॥ यथावद्दीक्षयांचक्रुःपुरुषाराधनेनह॥१८॥ अथेज्यमानेपुरुषेसर्व
वेदमयात्मनि॥ अश्वमेधेमहेंद्रेणवितते ब्रह्मवादिभिः॥१९॥ सवैत्वाष्ट्र
वधोभूयानपिपापचयोनृप॥ नीतस्तेनैवशून्यायनीहारइवभानुना॥२०॥
सवाजिमेधेनयथोदितेनवितायमानेनमरीचिमिश्रैः॥ इष्ट्वाधियज्ञंपुरु
षंपुराणमिंद्रोमहानासविधूतपापः॥२१॥ इदंमहाख्यानमशेषपाप्मनांप्र
क्षालनंतीर्थपदानुकीर्त्तनं॥ भक्त्युच्छ्रयंभक्तजनानुवर्णनंमहेंद्रमोक्षंवि

॥भा॰ष॰॥
॥४४॥

जयं मरुत्वतः ॥२२॥ पठेयुराख्यानमिदं सदा बुधाः शृण्वंत्यथो पर्वणि पर्वणीं
द्रियं ॥ धन्यं यशस्यं निखिलाघमोचनं रिपुंजयं स्वस्त्ययनं तथायुषं ॥२३॥
इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे इंद्रविजयो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥
वृत्रस्य ज्ञानभक्त्यादि श्रुत्वा पृष्टः परीक्षिता ॥ हेतुमाह चतुर्भिस्तं त्वाष्ट्रजन्म
चरितोक्तिभिः ॥१॥ चतुर्दशे तु सहसा कृच्छ्रलब्धे सुते मृते ॥ चित्रकेतो रति
स्नेहादतिशोको निरूप्यते ॥२॥ परीक्षिदुवाच ॥ रजस्तमःस्वभावस्य ब्रह्मन्
वृत्रस्य पाप्मनः ॥ नारायणे भगवति कथमासीदृढा मतिः ॥१॥ देवानां शु
द्धसत्वानामृषीणां चामलात्मनां ॥ भक्तिर्मुकुंदचरणे न प्रायेणोपजाय
ते ॥२॥ रजोभिः समसंख्याताः पार्थिवैरिह जंतवः ॥ तेषां ये केचनेहंते श्रेयो

अ॰१४

॥राम॰॥
॥४४॥

वैमनुजादयः॥३॥प्रायोमुमुक्षवस्तेषांकेचनैवद्विजोत्तम॥मुमुक्षूणांसह
स्रेषुकश्चिन्मुच्येतसिध्यति॥४॥मुक्तानामपिसिद्धानांनारायणपरायणः
सुदुर्लभःप्रशांतात्माकोटिष्वपिमहामुने॥५॥वृत्रस्तुसकथंपापःसर्वलो
कोपतापनः॥इत्थंदृढमतिःकृष्णआसीत्संग्रामउल्बणे॥६॥अत्रनः
संशयोभूयान्श्रोतुंकौतूहलंप्रभो॥यःपौरुषेणसमरेसहस्राक्षमतोष
यत्॥७॥सूतउवाच॥परीक्षितोऽथसंप्रश्नंभगवान्बादरायणिः॥निशम्य
श्रद्धधानस्यप्रतिनंद्यवचोब्रवीत्॥८॥श्रीशुकउवाच॥शृणुष्वावहितोराज
न्नितिहासमिमंयथा॥श्रुतंद्वैपायनमुखान्नारदाद्देवलादपि॥९॥आ
सीद्राजासार्वभौमःशूरसेनेषुवैनृप॥चित्रकेतुरितिख्यातोयस्यासीत्का

॥भा॰ष॰॥
॥४५॥

अ॰१४

मृधुर्महीं॥१०॥तस्यभार्यासहस्राणांसहस्राणिदशाभवन्॥सांतानिकश्चापि
नृपोनलेभेतासुसंततिं॥११॥रूपौदार्यवयोजन्मविद्यैश्वर्यश्रियादिभिः॥संपन्न
स्यगुणैःसर्वैश्चिंतावंध्यापतेरभूत्॥१२॥नतस्यसंपदःसर्वामहिष्योवामलोचनाः
॥सार्वभौमस्यभूश्चेयमभवन्प्रीतिहेतवः॥१३॥तस्यैकदातुभवनमंगिराभगवा
नृषिः॥लोकाननुचरन्नेतानुपागछद्यदृछया॥१४॥तंपूजयित्वाविधिवत्प्रत्युत्था
नार्हणादिभिः॥कृतातिथ्यमुपासीदत्सुखासीनंसमाहितः॥१५॥महर्षिस्त
मुपासीनंप्रश्रयावनतंक्षितौ॥प्रतिपूज्यमहाराजसमाभाष्येदमब्रवीत्॥१६॥
॥अंगिराउवाच॥अपितेनामयंस्वस्तिप्रकृतीनांतथात्मनः॥यथाप्रकृतिभि
र्गुप्तःपुमान्राजाचसप्तभिः॥१७॥आत्मानंप्रकृतिष्वद्धानिधायश्रेयआप्नुयात्॥

॥राम॰॥
॥४५॥

राज्ञा तथाप्रकृतयो नरदेवाहिताधयः ॥ अपिदाराःप्रजामात्यो भृत्याः
श्रेण्याथमंत्रिणः ॥ पौराजनपदाभूपा आत्मजावशवर्तिनः ॥ १९ ॥ यस्या
त्मानुवशश्चेत्स्यात्सर्वे तद्वशगा इमे ॥ लोकाःसपाला यछंति सर्वे ब
लिमतंद्रिताः ॥ २० ॥ आत्मनःप्रीयते नात्मा परतःस्वतएव वा ॥ लक्षये
लब्धकामंत्वां चिंतया शबलं मुखं ॥ २१ ॥ एवं विकल्पितो राजन्विदुषा
मुनिनापि सः ॥ प्रश्रयावनतोभ्याह प्रजाकामस्ततो मुनिं ॥ २२ ॥ चित्रकेतुरु॰
भगवन्किन्नविदितं तपोज्ञानसमाधिभिः ॥ योगिनां ध्वस्तपापानां ब
हिरंतःशरीरिषु ॥ तथापि पृछतो ब्रूयां ब्रह्मन्नात्मनि चिंतितं ॥ भवतो वि
दुषश्चापि चोदितस्तदनुज्ञया ॥ २४ ॥ लोकपालैरपि प्रार्थ्याःसाम्राज्यैश्वर्य

संपदः॥ न नंदयंत्यप्रजं मां क्षुत्तृट्कामिवापरे॥२५॥ ततः पाहि महाभाग पूर्वैः सह गतं तमः॥ यथा तरेम दुस्तारं प्रजया तद्विधेहि नः॥२६॥ श्रीशुक उवाच॥ इत्यर्थितः स भगवान् कृपालुर्ब्रह्मणः सुतः॥ श्रपयित्वा चरुं त्वाष्ट्रं त्वष्टारमयजद्द्विजः॥२७॥ ज्येष्ठा श्रेष्ठा च या राज्ञो महिषीणां च भारत॥ नाम्ना कृतद्युतिस्तस्यै यज्ञोच्छिष्टमदाद्द्विजः॥२८॥ अथाह नृपतिं राजन् भवितैकस्तवात्मजः॥ हर्षशोकप्रदस्तुभ्यमिति ब्रह्मसुतो ययौ॥२९॥ सापि तत्प्राशनादेव चित्रकेतोरधारयत्॥ गर्भं कृतद्युतिर्देवी कृत्तिकाग्नेरिवात्मजं॥३०॥ तस्या अनुदिनं गर्भः शुक्लपक्ष इवोडुपः॥ ववृधे शूरसेनेशतेजसा शनकैर्नृप॥३१॥ अथ काल उपावृत्ते कुमारः समजायत॥ जनयन् शूरसे

तू

नानां शृण्वतां परमां मुदं ॥ ३२ ॥ हृष्टो राजा कुमारस्य स्नातः शुचिरलंकृतः
वाचयित्वाशिषो विप्रैः कारयामास जातकं ॥ ३३ ॥ तेभ्यो हिरण्यं रजतं वा
सांस्याभरणानि च ॥ ग्रामान्हयान्गजान्प्रादाद्धेनूनामर्बुदानि षट् ॥ ३४
ववर्ष कामानन्येषां पर्जन्य इव देहिनां ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं कुमारस्य
महामनाः ॥ ३५ ॥ कृच्छ्रलब्धेथ राजर्षेस्तनयेनुदिनं पितुः ॥ यथा निःस्वस्य
कृच्छ्राप्ते धने स्नेहोन्ववर्द्धत ॥ ३६ ॥ मातुस्त्वतितरां पुत्रे स्नेहो मोहसमुद्भ
वः ॥ कृतद्युतेः सपत्नीनां प्रजाकामज्वरोभवत् ॥ ३७ ॥ चित्रकेतोरतिप्रीति
र्यथा दारे प्रजावति ॥ न तथान्येषु संजज्ञे बालं लालयतोन्वहं ॥ ३८ ॥ ताः
पर्यतप्यन्नात्मानं गर्हयंत्योभ्यसूयया ॥ आनपत्येन दुःखेन राज्ञोनादर

॥ भा॰ ष॰ ॥
॥ ४७ ॥

अ॰ १४

णेनच॥ धिगप्रजांस्त्रियंपापांपत्युश्चागृहसंमतां॥ सुप्रजाभिःसपत्नीभिर्दा
सीमिवतिरस्कृतां॥ ४०॥ दासीनांकोनुसंतापःस्वामिनःपरिचर्यया॥ अभीक्ष्णं
लब्धमानानांदास्यादासीवदुर्भगाः॥ ४१॥ एवंसंदह्यमानानांसपत्न्याःपु
त्रसंपदा॥ राज्ञोसंमतवृत्तीनांविद्वेषोबलवानभूत्॥ ४२॥ विद्वेषनष्टम
तयःस्त्रियोदारुणचेतसः॥ गरंददुःकुमाराय दुर्मर्षानृपतिंप्रति॥ ४३
कृतद्युतिरजानंतीसपत्नीनामघंमहत्॥ सुप्तएवेतिसंचिंत्यनिरीक्ष्य
व्यचरद्गृहे॥ ४४॥ शयानंसुचिरंबालमुपधार्यमनीषिणी॥ पुत्रमान
यमेभद्रेइतिधात्रीमचोदयत्॥ ४५॥ साशयानमुपव्रज्यदृष्ट्वाचोत्तारलो
चनं॥ प्राणेंद्रियात्मभिस्त्यक्तंहतास्मीत्यपतद्भुवि॥ ४६॥ तस्यास्तदाक

॥ राम॰ ॥
॥ ४७ ॥

र्ण्यभृत्यातुरं स्वरं घ्नंत्याः कराभ्यामुरउच्चकैरपि॥ प्रविश्य राज्ञी त्वरयात्मजां
तिकं ददर्श बालं सहसा मृतं सुतं॥४७॥ पपात भूमौ परिवृद्धयाशुचा मुमो
ह विभ्रष्टशिरोरुहांबरा॥ ततो नृपांतःपुरवर्त्तिनो जना नराश्च नार्यश्च निश
म्य रोदनं॥४८॥ आगत्य तुल्यव्यसनाः सुदुःखितास्ताश्च व्यलोकं रुरुदुः कृ
तागसः॥ श्रुत्वा मृतं पुत्रमलक्षितांतकं विनष्टदृष्टिः प्रपतन्स्खलन्नृपश्च॥४९
स्नेहानुबंधेधितयाशुचा भृशं विमूर्छितोनु प्रकृतिद्विजैर्वृतः॥ पपात बाल
स्य स पादमूले मृतस्य विस्रस्तशिरोरुहांबरः॥५०॥ दीर्घं श्वसन्बाष्पकलो
परोधतो निरुद्धकंठो न शशाक भाषितुं॥ पतिं निरीक्ष्योरुशुचार्पितं नदीमृ
तं च बालं सुतमेकसंततिं॥५१॥ जनस्य राज्ञी प्रकृतेश्च हृद्रुजं सती दधाना

॥भा· ष·॥
॥४८॥

विललापविचित्रधा॥ स्तनद्वयंकुंकुमगंधमंडितंनिषिंचतीसांजनबाष्पविं
दुभिः॥ विकीर्यकेशान्विगलत्स्रजःसुतंशुशोचचित्रंकुररीवसुस्वरं॥५३
अहोविधातस्त्वमतीवबालिशोयस्त्वात्मसृष्ट्यप्रतिरूपमीहसे॥ परेनुजी
वत्यपरस्ययामृतिर्विपर्ययश्चेत्त्वमसिध्रुवःपरः॥५४॥ नहिक्रमश्चेदिहमृ
त्युजन्मनोःशरीरिणामस्तुतदात्मकर्मभिः॥ यःस्नेहपाशोनिजसर्गवृद्ध
येस्वयंकृतस्तेतमिमंविवृश्चसि॥५५॥ त्वंतातनार्हसिचमांकृपणामना
थांत्यक्तुंविचक्ष्वपितरंतवशोकतप्तं॥ अंजस्तरेमभवताप्रजदुस्तरंयद्ध्व
धांतंनयाह्यकरुणेनयमेनदूरं॥५६॥ उत्तिष्ठताततइमेशिशवोवयस्या
स्त्वामाह्वयंतिनृपनंदनसंविहर्तुं॥ सुप्तश्चिरंह्यशनयाचभवान्परीतोभुं

अ· १४

॥राम·॥
॥४८॥

स्वस्तनंपिबन्नस्मच्छोकहरनःसकानां ॥५७॥ नाहंतनूजददृशेहतमंगलातेमु
ग्धस्मितंमुदितवीक्षणमाननाब्जं ॥ किंवागतोस्यपुनरन्वयमन्यलोकंनी
तोघृणेननशृणोमिकलागिरस्ते ॥५८॥ श्रीशुकउवाच ॥ विलपंत्यामृतंपुत्र
मितिचित्रविलापनैः ॥ चित्रकेतुर्भृशंतप्तोमुक्तकंठोरुरोदह ॥५९॥ तयोर्वि
लपतोःसर्वेदंपत्योस्तदनुव्रताः ॥ रुरुदुःस्मनरानार्यःसर्वमासीदचेतनं
६०॥ एवंकश्मलमापन्नंनष्टसंज्ञमनायकं ॥ ज्ञात्वांगिरानाममुनिराज
गामसनारदः ॥६१॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः ॥
॥ ॥१४॥ ततःपंचदशेचित्रकेतोःशोकापनोदनं ॥ कृतंतत्त्वोपदेशेन
नारदेनांगिरोमुना ॥१॥ श्रीशुकउवाच ॥ ऊचतुर्मृतकोपांतेपतितंमृतको

॥भा॰ष॰॥
॥४९॥

अ॰१५

पमं॥ पुत्रशोकाभिभूतं राजानं बोधयंतौ सदुक्तिभिः॥ १॥ कोयं स्यात्तव राजेंद्र भवा
न्यमनुशोचति॥ त्वं चास्य कतमः सृष्टौ पुरेदानीमतः परं॥ २॥ यथा प्रयांति
संयांति स्रोतोवेगेन वालुकाः॥ संयुज्यंते वियुज्यंते तथा कालेन देहिनः॥ ३॥
यथा धानासु वै धाना भवंति न भवंति च॥ एवं भूतेषु भूतानि चोदितानीश
मायया॥ ४॥ वयं च त्वं च ये चेमे तुल्यकालाश्चराचराः॥ जन्ममृत्योर्यथा पश्चा
त्प्राङ्नैवमधुनापि भोः॥ ५॥ भूतैर्भूतानि भूतेशः सृजत्यवति हंत्यजः॥ आत्म
सृष्टैरस्वतंत्रैरनपेक्षोपि बालवत्॥ ६॥ देहेन देहिनो राजन्देहाद्देहोभिजा
यते॥ बीजादेव यथा बीजं देह्यर्थ इव शाश्वतः॥ ७॥ देहिदेहिविभागोयमविवे
ककृतः पुरा॥ जातिव्यक्तिविभागोयं यथा वस्तुनिकल्पितः॥ ८॥ श्रीशुक उवाच

॥राम॰॥
॥४९॥

एवमाश्वासितोराजाचित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः॥प्रमृज्यपाणिनावक्त्रमाधिम्ला
नमभाषत॥ ॥राजोवाच॥ कोयुवांज्ञानसंपन्नौमहिष्ठौचमहीयसां॥अव
धूतेनवेषेणगूढाविहसमागतौ॥१०॥चरंतिह्यवनौकामंब्राह्मणाभगवत्प्रि
याः॥मादृशांग्राम्यबुद्धीनांबोधायोन्मत्तलिंगिनः॥११॥कुमारोनारदऋभु
रंगिरादेवलोऽसितः॥अपांतरतमोव्यासोमार्कंडेयोथगौतमः॥१२॥वसि
ष्ठोभगवान्रामःकपिलोबादरायणिः॥दुर्वासायाज्ञवल्क्यश्चजातूकर्ण्य
स्तथारुणिः॥रोमशश्च्यवनोदत्तआसुरिःसपतंजलिः॥ऋषिर्वेदशिराबो
ध्योमुनिःपंचशिखस्तथा॥हिरण्यनाभःकौशल्यःश्रुतदेवऋतध्वजः॥ए
तेपरेचसिद्धेशाश्चरंतिज्ञानहेतवः॥१५॥तस्माद्युवांग्राम्यपशोर्ममूढधि

॥भा·ष·॥
॥५०॥

यःप्रभू॥अंधेतमसिमग्नस्यज्ञानदीपउदीर्यतां॥१६॥अंगिराउ॰॥अहंतेपुत्र कामस्यपुत्रदोस्म्यंगिरानृप॥एषब्रह्मसुतःसाक्षान्नारदोभगवानृषिः॥१७॥ इत्थंत्वांपुत्रशोकेनमग्नंतमसिदुस्तरे॥अतदर्हमनुस्मृत्यमहापुरुषगोचरं॥ १८॥अनुग्रहायभवतःप्राप्तावावामिहप्रभो॥ब्रह्मण्योभगवद्भक्तोनावसादितु मर्हति॥१९॥तदेवतेपरंज्ञानंददामिगृहमागतः॥ज्ञात्वान्याभिनिवेशंतेपुत्रमे वाददाम्यहं॥२०॥अधुनापुत्रिणांतापोभवतैवानुभूयते॥एवंदारागृहारायो विविधैश्वर्यसंपदः॥२१॥शब्दादयश्चविषयाश्चलाराज्यविभूतयः॥महीराज्यंब लंकोशोभृत्यामात्यासुहृज्जनाः॥२२॥सर्वेपिशूरसेनेमेशोकमोहभयार्तिदाः ॥गंधर्वनगरप्रख्याःस्वप्नमायामनोरथाः॥२३॥दृश्यमानाविनार्थेननदृश्यंते

अ·१५

॥राम·॥
॥५०॥

मनोभवाः॥ कर्मभिर्ध्यायतोनानाकर्माणिमनसोभवन्॥२४॥ अयंहिदेहिनोदे
होद्रव्यज्ञानक्रियात्मकः॥ देहिनोविविधक्लेशसंतापकृदुदाहृतः॥२५॥ तस्मात्स्वस्थे
नमनसाविमृश्यगतिमात्मनः॥ द्वैतेध्रुवार्थविश्रंभंत्यजोपशममाविश॥२६॥ नार
दउवाच॥ एतांमंत्रोपनिषदंप्रतीछप्रयतोमम॥ यांधारयन्सप्तरात्राद्द्रष्टासं
कर्षणंप्रभुं॥२७॥ यत्पादमूलमुपसृत्यनरेंद्रपूर्वेशर्वादयोभ्रममिमंद्वितयं
विसृज्य॥ सद्यस्तदीयमतुलानधिकंमहित्वंप्रापुर्भवानपिपरंनचिरादुपैति॥२८
॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेपंचदशोध्यायः॥१५॥ षोडशेतुनो
क्त्यैवविद्याधरीकृत्यतंनृपं॥ आदिदेशमहाविद्यांनारदःशेषतोषणीं॥१॥ श्री
शुकउवाच॥ अथदेवऋषीराजन्संपरेतंनृपात्मजं॥ दर्शयित्वेतिहोवाचेज्ञा

तीनामनुशोचतां ॥१॥ नारद उवाच ॥ जीवात्मन्पश्य भद्रं ते मातरं पितरं च ते सुहृदो बांधवास्तप्ताः शुचा त्वत्कृतया भृशं ॥२॥ कलेवरं स्वमाविश्य शेषमायुः सुहृद्वृतः ॥ भुंक्ष्व भोगान्पितृप्रत्तानधितिष्ठ नृपासनं ॥३॥ जीव उवाच ॥ कस्मिन्जन्मन्यमी मह्यं पितरो मातरोऽभवन् ॥ कर्मभिर्भ्राम्यमाणस्य देवतिर्यङ्नृयोनिषु ॥४॥ बंधुज्ञात्यरिमध्यस्थमित्रोदासीनविद्विषः ॥ सर्व एव हि सर्वेषां भवंति क्रमशो मिथः ॥५॥ यथा वस्तूनि पण्यानि हेमादीनि ततस्ततः ॥ पर्यटंति नरेष्वेवं जीवो योनिषु कर्तृषु ॥६॥ नित्यस्यार्थस्य संबंधो ह्यनित्यो दृश्यते नृषु ॥ यावद्यस्य हि संबंधो ममत्वं तावदेव हि ॥७॥ एवं योनिगतो जीवः स नित्यो निरहंकृतः ॥ यावद्यत्रोपलभ्येत तावत्स्वत्वं हि तस्य तत् ॥८॥ एष नित्योऽव्ययः

सूक्ष्म एष सर्वाश्रयः स्वदृक्॥ आत्ममायागुणैर्विश्वमात्मानं सृजते प्रभुः॥ ९॥
न ह्यस्यास्ति प्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोपि वा॥ एकः सर्वधियां द्रष्टा कर्तृणां गु
णदोषयोः॥ १०॥ नादत्त आत्मा हि गुणं न दोषं न क्रियाफलं॥ उदासीनवदा
सीनः परावरदृगीश्वरः॥ ११॥ बादरायणिरुवाच॥ इत्युदीर्य गतो जीवो ज्ञातयस्त
स्य ते तदा॥ विस्मिता मुमुचुः शोकं छित्वात्मस्नेहशृंखलां॥ १२॥ निर्हृत्य ज्ञा
तयो ज्ञातेर्देहं कृत्वोचिताः क्रियाः॥ तत्यजुर्दुस्त्यजं स्नेहं शोकमोहभया
र्त्तिदं॥ १३॥ बालघ्न्यो व्रीडितास्तत्र बालहत्याहतप्रभाः॥ बालहत्याव्रतं चेरु
र्ब्राह्मणैर्यन्निरूपितं॥ १४॥ यमुनायां महाराज स्मरंत्यो द्विजभाषितं॥ स इत्थं
प्रतिबुद्धात्मा चित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः॥ १५॥ गृहांधकूपान्निःक्रांतः सरःपंका

दिवङ्द्विपः ॥१५॥ कालिंद्यां विधिवत्स्नात्वा कृतपुण्यजलक्रियः ॥ मौनेन संयत
प्राणो ब्रह्मपुत्राववंदत ॥१६॥ अथ तस्मै प्रपन्नाय भक्ताय प्रयतात्मने ॥ भग
वान्नारदः प्रीतो विद्यामेतामुवाच ह ॥१७॥ नमस्तुभ्यं भगवते वासुदेवा
य धीमहि ॥ प्रद्युम्नायानिरुद्धाय नमः संकर्षणाय च ॥१८॥ नमो विज्ञा
नमात्राय परमानंदमूर्त्तये ॥ आत्मारामाय शांताय निवृत्तद्वैतदृष्टये
॥१९॥ आत्मानंदानुभूत्यैव न्यस्तशक्त्यूर्मये नमः ॥ हृषीकेशाय महते
नमस्ते विश्वमूर्त्तये ॥२०॥ वचस्युपरतेप्राप्य य एको मनसा सह ॥ अना
मरूपश्चिन्मात्रः सोव्यान्नः सदसत्परः ॥२१॥ यस्मिन्निदं यतश्चेदं तिष्ठत्य
प्येति जायते ॥ मृन्मयेष्विव मृज्जातिस्तस्मै ते ब्रह्मणे नमः ॥२२॥ यन्न स्पृ

शंति न विदुर्मनोबुद्धींद्रियासवः॥ अंतर्बहिश्च विततं व्योमवत्तन्नतोस्म्यहं॥ त १
२३॥ देहेंद्रियप्राणमनोधियोमी यदंशविद्धाः प्रचरंति कर्मसु॥ नैवान्यदा
लोहमिवाप्रतप्तं स्थानेषु तद्द्रष्टृपदेशमेति॥ २४॥ ॐ नमो भगवते महापु
रुषाय महानुभावाय महाविभूतिपतये सकलसात्वतपरिवृढनिकरकर
कमलकुड्मलोपलालितचरणारविंदयुगल परमपरमेष्ठिन्नमस्ते॥ २५॥
श्रीशुक उवाच॥ भक्तायैतां प्रपन्नाय विद्यामादिश्य नारदः॥ ययावंगिरसा
साकं धाम स्वायंभुवं प्रभो॥ २६॥ चित्रकेतुस्तु विद्यां तां यथा नारदभाषितां
॥ धारयामास सप्ताहमब्भक्षः सुसमाहितः॥ २७॥ ततश्च सप्तरात्रांते विद्य
याधार्यमाणया॥ विद्याधराधिपत्यं स लेभे प्रतिहतं नृप॥ २८॥ ततः कति

॥भा॰ष॰॥
॥५३॥

अ॰१६

पयाहोभिर्विद्यमेद्धमनोगतिः॥ जगामदेवदेवस्यशेषस्यचरणांतिकं॥२९॥मृण
लगौरंशितिवाससंस्फुरत्किरीटकेयूरकटित्रकंकणं॥प्रसन्नवक्त्रारुणलोच
नंवृतंददर्शसिद्धेश्वरमंडलैःप्रभुं॥३०॥तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषःस्वच्छा
मलांतःकरणोऽभ्ययान्मुनिः॥प्रवृद्धभक्त्याप्रणयाश्रुलोचनःप्रहृष्टरोमान
मदादिपूरुषं॥३१॥सउत्तमश्लोकपदाब्जविष्टरंप्रेमाश्रुलेशैरुपमेहयन्मु
हुः॥प्रेमोपरुद्धाखिलवर्णनिर्गमोनैवाशकत्तंप्रसमीडितुंचिरं॥३२॥ततः
समाधायमनोमनीषयाबभाषएतत्प्रतिलब्धवागसौ॥ नियम्यसर्वेंद्रि
यबाह्यवर्त्तनंजगद्गुरुंसात्वतशास्त्रविग्रहं॥३३॥चित्रकेतुरुवाच॥अजितजि
तःसममतिभिःसाधुभिर्भवान्जितात्मभिर्भवता॥ विजितास्तेपिचभजतां

॥ए॰म॰॥
॥५३॥

मकोमात्मनांयआत्मदोऽगतिकः रणः॥३४॥तवविभवःखलुभगवन्जगदुद
यस्थितिलयावनादीनि॥ विश्वसृजस्तेंशांशास्तत्रमृषास्पर्द्धतिपृथगभिम
त्या॥३५॥परमाणुपरममहतोस्त्वमाद्यंतांतरवर्तीत्रयविधुरः॥आदावंतेच
सत्वानांयत्ध्रुवंनदेवांतरालेपि॥३६॥क्षित्यादिभिरेषकिलावृतःसप्तभि
र्दशगुणोत्तरैरंडकोशाः॥यत्रपतत्यणुकल्पःसहांडकोटिभिस्तदनंतः॥३७॥ कोटि
विषयतृषोनरपशवोयउपासतेविभूतीर्नपरंत्वां॥ तेषामाशिषईशतदनु
विनश्यंतियथाराजकुलं॥३८॥कामधियस्त्वयिरचितानपरमरोहंतियथा
करंभबीजानि॥ज्ञानात्मन्यगुणमयेगुणगणतोस्यद्वंद्वजालानि॥३९॥जित
मजितनदाभवतायदाहभागवतंधर्ममनवद्यं॥ निष्किंचनायेमुनयआत्मा

॥भा॰ष॰॥
॥५४॥

रामायमुपासतेऽपवर्गाय॥४०॥विषममतिर्नयत्रनृणांत्वमहमितिममतवे
तिचयदन्यत्र॥विषमधियारचितोयःसह्यविशुद्धःक्षयिष्णुरधर्मबहुलः॥४१॥
कःक्षेमोनिजपरयोःकियानर्थःस्वपरद्रुहाधर्मेण॥स्वद्रोहात्तवकोपःपरसं
पीडयाचतथाधर्मः॥४२॥नव्यभिचरतितवेक्षाययाह्यभिहितोभागवतोधर्मः
॥स्थिरचरसत्वकदंबेष्वपृथग्धियोयमुपासतेत्वार्याः॥४३॥नहिभगवन्नघ
टितमिदंत्वद्दर्शनान्नृणामखिलपापक्षयः॥यन्नामसकृच्छ्रवणात्पुल्क
सकोपिविमुच्यतेसंसारात्॥४४॥अथभगवन्वयमधुनात्वदवलोकपरिमृ
ष्टाशयमलाः॥सुरर्षिणायदुदितंतावकेनकथमन्यथाभवति॥४५॥विदित
मनंतसमस्तंतवजगदात्मनोजनैरिहाचरितं॥विज्ञाप्यंपरमगुरोःकियदि

अ॰१६

॥एम॰॥
॥५४॥

वसवितुरविरवघोतेः॥४६॥नमस्तुभ्यंभगवतेसकलजगत्स्थितिलयोदयेशा
य॥दुरवसितात्मगतयेकुयोगिनांभिदापरमहंसाय॥४७॥यंवैश्वसंतमनुवि
श्वसृजःश्वसंतियंचेकितानमनुचित्तयउच्चकंति॥भूमंडलंसर्षपायतिय
स्यमूर्द्धितस्मैनमोभगवतेस्तुसहस्रमूर्द्ध्ने॥४८॥श्रीशुक उवाच॥संस्तुतोभ
गवानेवमनंतस्तमभाषत॥विद्याधरपतिंप्रीतश्चित्रकेतुंकुरूद्वह॥४९॥
श्रीभगवानुवाच॥यन्नारदांगिरोभ्यांतेव्याहृतंमेनुशासनं॥संसिद्धोसितया
राजन्विद्ययादर्शनाच्चमे॥५०॥अहंवैसर्वभूतानिभूतात्माभूतभावनः॥
शब्दब्रह्मपरंब्रह्ममभोभेशाश्वतीतनू॥५१॥लोकेविततमात्मानंलोकंचा
त्मनिसंततं॥उभयंचमयाव्याप्तंमयिचैवोभयंकृतं॥५२॥यथासुषुप्तःपुरु

षोविश्वंपश्यतिचात्मनि॥ आत्मानमेकदेशस्थंमन्यतेस्वप्नउत्थितः॥५३॥ए
वंजागरणादीनिजीवस्थानानिचात्मनः॥मायामात्राणिविज्ञायतद्द्रष्टारंपरं
स्मरेत्॥५४॥येनप्रसुप्तःपुरुषःस्वापंवेदात्मनस्तदा॥ सुखंचनिर्गुणंब्रह्म
तमात्मानमवेहिमां॥५५॥उभयंस्मरतःपुंसःप्रस्वापप्रतिबोधयोः॥अन्वे
तिव्यतिरिच्येततज्ज्ञानंब्रह्मतत्परं॥५६॥ यदेतद्विस्मृतंपुंसोमद्भावंभिन्न
मात्मनः॥ततःसंसारएतस्यदेहाद्देहोमृतेर्मृतिः॥५७॥ लब्ध्वेहमानुषीं
योनिंज्ञानविज्ञानसंभवां॥आत्मानंयोनबुद्ध्येतनक्वचित्क्षेममाप्नुयात्॥
५८॥स्मृत्वेहायांपरिक्लेशंततःफलविपर्ययं॥अभयंचाप्यनीहायांसंक
ल्पाद्विरमेत्कविः॥५९॥सुखायदुःखमोक्षायकुर्वातेदंपतीक्रियाः॥ततोनि

वृत्तिरप्राप्तिर्दुःखस्यचसुखस्यच॥६०॥एवंविपर्ययंबुध्वानृणांविज्ञाभिमा
निनां॥आत्मनश्चगतिंसूक्ष्मांस्थानत्रयविलक्षणां॥६१॥दृष्टश्रुताभिर्मात्रा
भिर्निर्मुक्तःस्वेनतेजसा॥ज्ञानविज्ञानसंतृप्तोमद्भक्तःपुरुषोभवेत्॥६२॥
एतावानेवमनुजैर्योगनैपुण्यबुद्धिभिः॥स्वार्थःसर्वात्मनाज्ञेयोयत्परात्मै
कदर्शनं॥६३॥त्वमेतच्छ्रद्धयाराजन्नप्रमत्तोवचोमम॥ज्ञानविज्ञानसं
पन्नोधारयन्नाशुसिध्यसि॥६४॥श्रीशुकउवाच॥आश्वास्यभगवानित्थंचि
त्रकेतुंजगद्गुरुः॥पश्यतस्तस्यविश्वात्मातत्रश्चांतर्दधेहरिः॥६५॥ ॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेषोडशोऽध्यायः॥ ॥१६॥ ॥
ततःसप्तदशोमोघमहर्द्धिंप्राप्यवैचरन्॥विहस्यगिरिशृंगाणांपादुमायातत्र

॥भा॰ष॰॥
॥५६॥

अ॰१७

तांगतः॥१॥श्रीशुकउवाच॥यतश्चांतर्हितोनंतस्तस्यैकृत्वादिशेनमः॥विद्याधरश्चि
त्रकेतुश्चचारगगनेचरः॥१॥सलक्षंवर्षलक्षाणामव्याहतबलेंद्रियः॥स्तूयमा
नोमहायोगीमुनिभिःसिद्धचारणैः॥२॥कुलाचलेंद्रद्रोणीषुनानासंकल्पसिद्धि
षु॥रेमेविद्याधरस्त्रीभिर्गापयन्हरिमीश्वरं॥३॥एकदासविमानेनविष्णुदत्ते
नभास्वता॥गिरिशंददृशेगच्छन्परीतंसिद्धचारणैः॥४॥आलिंग्यांकीकृतांदे
वींबाहुनामुनिसंसदि॥उवाचदेव्याःशृण्वंत्याजहासोच्चैस्तदंतिके॥५॥चित्रके
तुरु॰॥एषलोकगुरुःसाक्षाद्धर्मंवक्ताशरीरिणां॥आस्तेमुख्यःसभायांवैमिथु
नीभूयभार्यया॥६॥जटाधरस्तीव्रतपाब्रह्मवादीसभापतिः॥अंकीकृत्यस्त्रियं
चास्तेगतह्रीःप्राकृतोयथा॥७॥प्रायशःप्राकृताश्चापिस्त्रियंरहसिबिभ्रति॥अ

॥राम॰॥
॥५६॥

यंमहाव्रतधरोबिभर्षिसदसिस्त्रियं॥भगवानपितछ्रुत्वाप्रहस्यागाधधीर्नृप
॥तूष्णींबभूवसदसिसभ्याश्चतदनुव्रताः॥९॥श्रीशुकउवाच॥इत्यतद्वीर्यविदुषी
ब्रुवाणेबह्वशोभनं॥रुषाहदेवीधृष्टायनिर्जितात्माभिमानिने॥१०॥पार्वत्युवाच॥
अयंकिमधुनालोकेशास्तादंडधरःप्रभुः॥अस्मद्विधानांदुष्टानांनिर्लज्जानांच
विप्रकृत्॥११॥नवेदधर्मंकिलपद्मयोनिर्नब्रह्मपुत्राभृगुनारदादयः॥नवैकु
मारःकपिलोमनुश्चयेनोनिषेधंत्यतिवर्त्तिनंहरं॥१२॥एषामनुध्येयपदाब्जयु
ग्मंजगद्गुरुंमंगलमंगलंस्वयं॥यःक्षत्रबंधुःपरिभूयसूरीन्प्रशास्तिधृष्टस्त
दयंहिदंड्यः॥१३॥नायमर्हतिवैकुंठपादमूलोपसर्पणं॥संभावितमतिस्तब्धः
साधुभिःपर्युपासितं॥१४॥अतःपापीयसींयोनिमासुरींयाहिदुर्मते॥यथेह

॥भा॰ष॰॥

॥५७॥

अ॰१७

भूयो महतां न कर्त्ता पुत्र किल्बिषं ॥१५॥ श्रीशुक उ॰ ॥ एवं शप्तश्चित्रकेतुर्विमाना
दवरुह्य सः ॥ प्रसादयामास सतीं मूर्द्ध्ना नम्रेण भारत ॥१६॥ चित्रकेतुरु॰ ॥ प्रतिगृ
ह्णामि ते शापमात्मनोंजलिनांबिके ॥ देवैर्मर्त्याय यत्प्रोक्तं पूर्वदिष्टं हि तस्य त
त् ॥१७॥ संसारचक्र एतस्मिन्जंतुरज्ञानमोहितः ॥ भ्राम्यन्सुखं च दुःखं च भुंक्ते
सर्वत्र सर्वदा ॥१८॥ नैवात्मा न परश्चापि कर्त्ता स्यात्सुखदुःखयोः ॥ कर्त्तारं मन्यते
प्राज्ञ आत्मानं परमेव च ॥१९॥ गुणप्रवाह एतस्मिन् कः शापः को न्वनुग्रहः ॥ कः स्व
र्गो नरकः को वा किं सुखं दुःखमेव वा ॥२०॥ एकः सृजति भूतानि भगवानात्ममा
यया ॥ एषां बंधं च मोक्षं च सुखं दुःखं च निष्कलः ॥२१॥ न तस्य कश्चिद्दयितः प्रती
पो न ज्ञातिबंधुर्नपरो न च स्वः ॥ समस्य सर्वत्र निरंजनस्य सुखे न रागः कुत एव रोषः ॥२२॥

॥राम॥

॥५७॥

तथापितछक्तिविसर्गएषांसुखायदुःखायहिताहिताय॥ बंधायमोक्षायचमृ
त्युजन्मनोःशरीरिणांसंसृतयेऽवकल्पते॥२३॥ अथप्रसादयेनत्वांशापमोक्षा
यभामिनि॥ यन्मन्यसेअसाधूक्तंममतत्क्षम्यतांसति॥२४॥ श्रीशुकउवाच॥ इति
प्रसाद्यगिरिशौचित्रकेतुररिंदम॥ जगामस्वविमानेनपश्यतोस्मयतोस्तयोः॥
२५॥ ततस्तुभगवान्रुद्रोरुद्राणीमिदमब्रवीत्॥ देवर्षिदैत्यसिद्धानांपार्ष
दानांचशृण्वतां॥२६॥ रुद्रउवाच॥ दृष्टवत्यसिसुश्रोणिहरेरद्भुतकर्मणः
माहात्म्यंभृत्यभृत्यानांनिस्पृहाणांमहात्मनां॥२७॥ नारायणपराःसर्वेन
कुतश्चनबिभ्यति॥ स्वर्गापवर्गनरकेष्वपितुल्यार्थदर्शिनः॥२८॥ देहिनांदे
हसंयोगात्द्वंद्वानीश्वरलीलया॥ सुखंदुःखंमृतिर्जन्मशापोऽनुग्रहएवच

अविवेककृतः पुंसोह्यर्थभेदइवात्मनि॥ गुणदोषविकल्पश्चभिदेवस्रजिव
त्कृतः॥३०॥वासुदेवेभगवतिभक्तिमुद्वहतांनृणां॥ ज्ञानवैराग्यवीर्याणांने
हकश्चिद्व्यपाश्रयः॥३१॥नाहंविरिंचोनकुमारनारदौनब्रह्मपुत्रामुनयःसु
रेशाः॥विदामयस्येहितमंशकांशकानतत्स्वरूपंपृथगीशमानिनः॥३२॥
नह्यस्यास्तिप्रियःकश्चिन्नाप्रियःस्वपरोपिवा॥ आत्मत्वात्सर्वभूतानांसर्व
भूतप्रियोहरिः॥३३॥तस्यचायंमहाभागश्चित्रकेतुःप्रियोनुगः॥सर्वत्रसम
दृक्शांतोह्यहंचैवाच्युतप्रियः॥३४॥तस्मान्नविस्मयःकार्यःपुरुषेषुमहा
त्मसु॥महापुरुषभक्तेषुशांतेषुसमदर्शिषु॥३५॥श्रीशुकउवाच॥ इतिश्रुत्वा
भगवतःशिवस्योमाभिभाषितं॥ बभूवशांतधीराजन्देवीविगतविस्मया

इति भागवतो देव्याः प्रतिशाप्य मुमलं न मः ॥ मूर्द्ध्ना संजगृहे शापमेतावत्साधुलक्षणं ॥ ३७ ॥ जज्ञे त्वष्टुर्दक्षिणाग्नौ दानवीं योनिमाश्रितः ॥ वृत्र इत्यभिविख्यातो ज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ ३८ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ वृत्रस्यासुरजातेश्च कारणं भगवन्मतेः ॥ ३९ ॥ इतिहासमिमं पुण्यं चित्रकेतोर्महात्मनः ॥ माहात्म्यं विष्णुभक्तानां श्रुत्वा बंधाद्विमुच्यते ॥ ४० ॥ य एतत्प्रातरुत्थाय श्रद्धया वाग्यतः पठेत् ॥ इतिहासं हरिं स्मृत्वा स याति परमां गतिं ॥ ४१

॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे सप्तदशोऽध्यायः ॥ ॥ १७ ॥ ॥

आदित्यानां चतुर्थस्य त्वष्टुर्वंशप्रसंगतः ॥ प्रोक्तमिंद्रकृतं विश्वरूपवृत्रवधादिकं ॥ १ ॥ अदितेः पंचमादीनां पुत्राणामन्वयोक्तितः ॥ अष्टादशे दितेर्गर्भेंद्रा

क्रेण मरुतांभिदा॥ त्वष्टुर्वंशमनुक्रम्य सप्रसंगं यथाक्रमं॥ आदित्यानामथान्येषां
वंशानाह मुनीश्वरः॥ ॥ शुक उवाच॥ ॥ पृश्निस्तु पत्नी सवितुः सावित्रीं व्याहृतीं त्र
यीं॥ अग्निहोत्रं पशुं सोमं चातुर्मास्यं महामखान्॥ १॥ सिद्धिर्भगस्य भार्यांग मम
हिमानं विभुं प्रभुं॥ आशिषं च वरारोहां कन्यां प्रासूत सुव्रतां॥ २॥ धातुः कुहूः सि
नीवाली राका चानुमतिस्तथा॥ सायं दर्शमथ प्रातः पूर्णमासमनुक्रमात्॥ ३॥
अग्नीन्पुरीष्यानाधत्त क्रियायां समनंतरं॥ चर्षणी वरुणस्यासीद्यस्यां जातो
भृगुः पुनः॥ वाल्मीकिश्च महायोगी वल्मीकादभवत्किल॥ ४॥ अगस्त्यस्य वसि
ष्ठस्य मित्रावरुणयोर्ऋषी॥ रेतः सिषिचतुः कुंभे उर्वश्याः सन्निधौ द्रुतं॥ ५॥ रेव
त्यां मित्र उत्सर्गमरिष्टं पिप्पलं व्यधात्॥ पौलोम्यामिंद्र आधत्त त्रीन् पुत्रानि

तिनः श्रुतं ॥६॥ जयंतमृषभं तातृतीयं मीढुषं प्रभुः ॥७॥ उरुक्रमस्य देवस्य मा
यावामनरूपिणः ॥ कीर्तौ पत्न्यां बृहच्छ्लोकस्तस्यासन्सौभगादयः ॥८॥ तत्कर्म
गुणवीर्याणि काश्यपस्य महात्मनः ॥ पश्चाद्वक्ष्यामहेदित्यां यथैवावततार ह ॥९॥
अथ कश्यपदायादान् दैतेयान् कीर्त्तयामि ते ॥ यत्र भागवतः श्रीमान् प्रह्रादो
बलिरेव च ॥१०॥ दितेर्द्वावेव दायादौ दैत्यदानववंदितौ ॥ हिरण्यकशिपुर्नाम
हिरण्याक्षश्च कीर्त्तितौ ॥११॥ हिरण्यकशिपोर्भार्या कयाधुर्नाम दानवी ॥ जंभ
स्य तनया दत्ता सुषुवे चतुरः सुतान् ॥१२॥ संह्रादं प्रागनुह्रादं ह्रादं प्रह्रादमे
व च ॥ तत्स्वसा सिंहिका नाम राहुं विप्रचित्तोग्रहीत् ॥१३॥ शिरोहरद्यस्य हरि
श्चक्रेण पिबतोमृतं ॥ संह्रादस्य कृतिर्भार्यासूत पंचजनं ततः ॥१४॥ ह्रादस्य

धमनिर्भार्यासूत वातापिमिल्वलं ॥ योगस्त्याय त्वतिथये पेचे वातापिमिल्वलं ॥ १५
अनुह्रादस्य सूर्म्यायां बाष्कलो महिषस्तथा ॥ विरोचनस्तु प्राह्रादिर्देव्यांस्तस्या
भवद्बलिः ॥ १६ ॥ बाणज्येष्ठं पुत्रशतमशनायां ततोभवत् ॥ तस्यानुभावः सुश्लो
क्यः पश्चादेवाभिधास्यते ॥ १७ ॥ बाण आराध्य गिरिशं लेभे तद्गणमुख्यतां ॥ यत्पा
र्श्वे भगवानास्तेह्यद्यापि पुरपालकः ॥ १८ ॥ मरुतश्च दितेः पुत्राश्चत्वारिंशन्नवा
धिकाः ॥ त आसन्नप्रजाः सर्वे नीता इंद्रेण सात्मतां ॥ १९ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कथं त
आसुरं भावमपोह्यौत्पत्तिकं गुरो ॥ इंद्रेण प्रापिताः सात्म्यं किं तत्साधुकृतं हि तैः
२० ॥ इमे श्रद्दधते ब्रह्मनृषयो हि मया सह ॥ परिज्ञानाय भगवंस्तन्नो व्याख्या
तुमर्हसि ॥ २१ ॥ सूत उवाच ॥ तद्विष्णुरातस्य स बादरायणिर्वचो निशम्या

हृतमल्पमर्थवत्॥ सभाजयन्सन्निभृतेन चेतसा जगाद सत्रायण सर्ववद्गुरी
नः॥२४॥ शुक उवाच॥ हतपुत्रा दितिः शक्रपार्ष्णिग्राहेण विष्णुना॥ मन्युना शो
कदीप्तेन ज्वलंती पर्यचिंतयत्॥२५॥ कदानु भ्रातृहंतारमिंद्रियाराममुल्ब
णं॥ आक्लिन्नहृदयं पापं घातयित्वा शयीय सुखं॥२६॥ कृमिविड्भस्मसंज्ञासी
द्यस्येशाभिहितस्य च॥ भूतध्रुक्तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः॥२७॥ आ
शासानस्य तस्येदं ध्रुवमुन्नद्धचेतसः॥ मदशोषक इंद्रस्य भूयाद्येन सुतो
हि मे॥२८॥ इति भावेन सा भर्तुराचचारासकृत्प्रियं॥ शुश्रूषयानुरागेण प्रश्र
येण दमेन च॥२९॥ भक्त्या परमया राजन्मनोज्ञैर्वल्गुभाषितैः॥ मनो जग्राह
भावज्ञा सस्मितापांगवीक्षणैः॥३०॥ एवं स्त्रिया जडीभूतो विद्वानपि विदग्धया

बाढमित्याह विवन्नेणेन तच्चित्रं ह्रियोषिति ॥२१॥ विलोक्यैकांतभूतानि भूतान्या
द्दौ प्रजापतिः ॥ स्त्रियं चक्रे स्वदेहार्द्धं यया पुंसां मतिर्हृता ॥२२॥ एवं शुश्रूषितस्तात
भगवान्कश्यपः स्त्रिया ॥ प्रहस्य परमप्रीतो दितिमाहाभिनंद्य च ॥२३॥ कश्य
प उ० ॥ वरं वरय वामोरु प्रीतस्तेहमनिंदिते ॥ स्त्रिया भर्त्तरि सुप्रीते कः काम
इहचागमः ॥२४॥ पतिरेव हि नारीणां दैवतं परमं स्मृतं ॥ मानसः सर्वभूता
नां वासुदेवः श्रियः पतिः ॥२५॥ स एव दैवतालिंगैर्नामरूपविकल्पितैः ॥ इज्य
ते भगवान्पुंभिः स्त्रीभिश्च पतिरूपधृक् ॥२६॥ तस्मात्पतिव्रता नार्यः श्रेयस्का
माः सुमध्यमे ॥ यजंतेनन्यभावेन पतिमात्मानमीश्वरं ॥२७॥ सोयं त्वयार्चितो
भद्रे ईदृग्भावेन भक्तितः ॥ तं ते संपादये काममसतीनां सुदुर्लभं ॥२८॥ दितिरु

॥वरदोयदिमेब्रह्मन्पुत्रमिंद्रहणंवृणे॥अमृत्युंमृतपुत्राहंयेनमेघातितोसु
तो॥३८॥निशम्यतद्वचोविप्रोविमनाःपर्यतप्यत॥अहोअधर्मःसुमहानद्य
मेसमुपस्थितः॥३९॥अहोअर्थेंद्रियारामोयोषिन्मय्येहमायया॥गृहीतचे
ताःकृपणःपतिष्येनरकेध्रुवं॥४०॥कोतिक्रमोऽनुवर्त्तत्याःस्वभावमिहयोषितः
॥धिग्मांबताबुधंस्वार्थेयदहंत्वजितेंद्रियः॥४१॥शरत्पद्मोत्सवंवक्त्रंवचश्च
श्रवणामृतं॥हृदयंक्षुरधाराभंस्त्रीणांकोवेदचेष्टितं॥४२॥नहिकश्चित्प्रि
यःस्त्रीणामंजसास्वाशिषात्मनां॥पतिंपुत्रंभ्रातरंवाघ्नंत्यर्थेघातयंतिच॥४३
॥प्रतिश्रुतंददामीतिवचस्तन्नमृषाभवेत्॥वधंनार्हतिचेंद्रोपितत्रेदमुपक
ल्पते॥४४॥इतिसंचिंत्यभगवान्मारीचःकुरुनंदन॥उवाचकिंचित्कुपितआ

त्मानंचविगर्हयन्॥४५॥कश्यपउवाच॥पुत्रस्तेभविताभद्रेइंद्रहादेवबांधवः॥सं
वत्सरंव्रतमिदंयद्यंजोधारयिष्यसि॥४६॥दितिरुवाच॥धारयिष्येव्रतंब्रह्मन्ब्रू
हिकार्याणियानिमे॥यानिचेहनिषिद्धानिनव्रतंघ्नंतियान्युत॥४७॥कश्यपउवाच
॥नहिंस्याद्भूतजातानिनशपेन्नानृतंवदेत्॥नछिंद्यान्नखरोमाणिनस्पृशेन्न
यदमंगलं॥४८॥नाप्सुस्नायान्नकुप्येतनसंभाषेतदुर्ज्जनैः॥नवसीताधोतवा
सःस्रजंचविधृतांक्वचित्॥४९॥नोच्छिष्टंचंडिकान्नंचसामिषंवृषलाहृतं॥भुंजी
तोदक्ययादृष्टंपिबेदंजलिनात्वपः॥५०॥नोच्छिष्टाऽस्पृष्टसलिलासंध्यायांमु
क्तमूर्द्धजा॥अनर्चितासंयतवाग्नासंवीताबहिश्चरेत्॥५१॥नाधोतपादाप्र
यतानार्द्रपान्नोउदक्शिराः॥शयीतनाऽपराङ्नान्यैर्ननग्नानचसंध्ययोः॥

धोतवासाःशुचिर्नित्यंसर्वमंगलसंयुता॥पूजयेत्प्रातराशात्प्राक्गोविप्रान्श्रि
यमच्युतं॥५३॥स्त्रियोवीरवतीश्चार्चेत्स्रग्गंधबलिमंडनैः॥पतिंचार्च्योपतिष्ठे
तध्यायेत्कोष्ठगतंचतं॥५४॥सांवत्सरंपुंसवनंव्रतमेतदविप्लुतं॥धारयिष्य
सिचेत्तुभ्यंशक्रहाभवितासुतः॥५५॥बाढमित्यभिप्रेत्याथदितीराजन्महा
मनाः॥काश्यपंगर्भमाधत्तव्रतंचांजोदधारसा॥५६॥मातृस्वसुरभिप्राय
मिंद्रआज्ञायमानद॥शुश्रूषणेनाश्रमस्थांदितिंपर्यचरत्कविः॥५७॥नि
त्यंवनात्सुमनसःफलमूलसमित्कुशान्॥पत्रांकुरमृदोपश्चकालेकाल
उपाहरत्॥५८॥एवंतस्याव्रतस्थायाव्रतछिद्रंहरिर्नृप॥प्रेप्सुःपर्यचरन्
जिह्मोमृगहेवमृगाकृतिः॥५९॥नाध्यगच्छद्व्रतछिद्रंतत्परोथमहीपते॥चिं

तां तीव्रां गतः शक्रः केन मे स्याच्छिवं त्विह ॥६०॥ एकदा सा तु संध्यायामुच्छि-
ष्टा व्रतकर्शिता ॥ अस्पृष्टवार्यधौतांघ्रिः सुष्वाप विधिमोहिता ॥६१॥ लब्ध्वा
तदंतरं शक्रो निद्रापहृतचेतसः ॥ दितेः प्रविष्ट उदरं योगेशो योगमायया ॥
६२॥ चकर्त्त सप्तधा गर्भं वज्रेण कनकप्रभं ॥ रुदंतं सप्तधैकैकं मा रोदीरिति
तान्पुनः ॥६३॥ ते तमूचुः पाट्यमानाः सर्वे प्रांजलयो नृप ॥ नो जिघांससि कि-
इंद्र भ्रातरो मरुतस्तव ॥६४॥ मा भैष्ट भ्रातरो मह्यं यूयमित्याह कौशिकः ॥ अ-
नन्यभावान्पार्षदानात्मनो मरुतां गणान् ॥६५॥ न ममार दितेर्गर्भः श्रीनि-
वासानुकंपया ॥ बहुधा कुलिशक्षुण्णो द्रौण्यस्त्रेण यथा भवान् ॥६६॥
सकृदिष्ट्वादिपुरुषं पुरुषो याति साम्यतां ॥ संवत्सरं किंचिदूनं दित्या यद्धरि-

र्चितः॥६७॥ सजूरिंद्रेण पंचाशद्देवास्ते मरुतोभवन्॥ व्यपोह्य मातृदोषं ते हरि
णा सोमपाः कृताः॥६८॥ दितिर्हत्थाय दृष्ट्वा कुमारानन लप्रभान्॥ इंद्रेण सहि
तान्देवी पर्यतुष्यदनिंदिता॥६९॥ यथेंद्रमाह ताता हमादित्यानां भयावहं॥ अ
पत्यमिच्छंत्यचरं व्रतमेतत्सुदुष्करं॥७०॥ एकः संकल्पितः पुत्रः सप्त सप्ताऽभवन्कृ
थं॥ यदि ते विदितं पुत्र सत्यं कथय मा मृषा॥७१॥ इंद्र उवाच॥ ॥अंब तेहं व्यवसितं
मुपधार्यागतोंतिकं॥ लब्ध्वांतरोच्छिदं गर्भमर्थबुद्धिर्न धर्मवित्॥७२॥ कृतो मे सप्तधा
गर्भ आसन्सप्तकुमारकाः॥ तेपि चैकैकशो वृक्णाः सप्तधा नापि मम्रिरे॥७३॥ त
तस्तत्परमाश्चर्यं वीक्ष्याध्यवसितं मया॥ महापुरुषपूजायाः सिद्धिः काप्यानुषंगि
की॥७४॥ आराधनं भगवत ईहमाना निराशिषः॥ ये तु नेच्छंत्यपि परं ते स्वार्थकु

॥भा॰ष॰॥
॥६४॥

शलाःस्मृताः॥७५॥आराध्यात्मप्रदंदेवंस्वात्मानंजगदीश्वरं॥कोवृणीतेगुणस्पर्शंबुधःस्यान्नरकेपियत्॥७६॥तदिदंममदौर्जन्यंबालिशस्यमहीयसि॥क्षंतुमर्हसिमातस्त्वंदिष्ट्यागर्भोमृतोत्थितः॥७७॥श्रीशुकउवाच॥इंद्रस्तयाभ्यनुज्ञातःशुद्धभावेनतुष्टया॥मरुद्भिःसहतांनत्वाजगामत्रिदिवंप्रभुः॥७८॥एवंतेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥मंगलंमरुतांजन्मकिंभूयःकथयामिते॥७९॥

॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः॥ ॥१८॥

ऊनविंशोऽत्रयत्प्रोक्तंकश्यपेनदितेर्व्रतं॥तदेवविहितंलोकहितायहरितोषणं॥१॥राजोवाच॥व्रतंपुंसवनंब्रह्मन्भवतायदुदीरितं॥तस्यवेदितुमिच्छामियेनविष्णुःप्रसीदति॥२॥श्रीशुकउवाच॥शुक्लेमार्गशिरेपक्षेयोषिद्भर्तुरनुज्ञ

अ॰१८
॥राम॰॥
॥६४॥

या॥ आरभेतव्रतमिदं सार्वकामिकमादितः॥ २॥ निशाम्य मरुतां जन्म ब्राह्म
णाननुमंत्र्य च॥ स्नात्वा शुक्लदती शुक्ले वसी तालंकृतांबरे॥ ३॥ पूजयेत्प्रात
राशात्प्राक् भगवंतं श्रिया सह॥ अलं ते निरपेक्षाय पूर्णकाम नमोस्तु ते॥ ४
महाविभूतिपतये नमः सकलसिद्धये॥ यथा त्वं कृपया भूत्या तेजसा महि
म्नौजसा॥ जुष्ट ईश गुणैः सर्वैस्ततोसि भगवान्प्रभुः॥ ५॥ विष्णुपत्नि महामाये
महापुरुषलक्षणे॥ प्रीयेथा मे महाभागे लोकमातर्नमोस्तु ते॥ ६॥ ॐ नमो
भगवते महापुरुषाय महानुभावाय महाविभूतिपतये सह महाविभूति
भिर्बलिमुपाहराणीति॥ अनेनाहरहर्मंत्रेण विष्णोरावाहनार्घ्यपाद्योपस्पर्श
नस्नानवासउपवीतविभूषणगंधपुष्पधूपदीपोपहाराद्युपचारान्सुसमाहित

॥भा॰ष॰॥
॥६५॥

उपाहरेत्॥ हविःशेषं तु जुहुयादनले द्वादशाहुतीः॥७॥ ॐ नमो भगवते महापुरु
षाय महाविभूतिपतये स्वाहेति॥ श्रियं विष्णुं च वरदावाशिषां प्रभवावुभौ॥ भ
क्त्या संपूजयेन्नित्यं यदीच्छेत्सर्वसंपदः॥८॥ प्रणमेद्दंडवद्भूमौ भक्तिप्रह्वेण चे
तसा॥ दशवारं जपेन्मंत्रं ततः स्तोत्रमुदीरयेत्॥९॥ युवां तु विश्वस्य विभू जग
तः कारणं परं॥ इयं हि प्रकृतिः सूक्ष्मा मायाशक्तिर्दुरत्यया॥१०॥ तस्या अधी
श्वरः साक्षात्त्वमेव पुरुषः परः॥ त्वं सर्वयज्ञ इज्येयं क्रियेयं फलभुग्भवान्॥११॥
॥गुणव्यक्तिरियं देवी व्यंजको गुणभुग्भवान्॥ त्वं हि सर्वशरीर्यात्मा श्रीः शरी
रेंद्रियाशया॥ नामरूपे भगवती प्रत्ययस्त्वमपाश्रयः॥१२॥ यथा युवां त्रिलोक
स्य वरदौ परमेष्ठिनौ॥ तथा म उत्तमश्लोक संतु सत्या महाशिषः॥१३॥ इत्यभि

अ॰१९
॥राम॰॥
॥६५॥

ष्टयवरदं श्रीनिवासं श्रिया सह॥ तन्निःसार्योपहरणं दत्त्वाचमनमर्चयेत्
१४॥ त तस्तु वीतस्तोत्रेण भक्तिप्रह्वेण चेतसा॥ यज्ञोच्छिष्टमवघ्राय पुनरभ्य
र्चयेद्धरिं॥ १५॥ पतिं च परया भक्त्या महापुरुषचेतसा॥ प्रियैस्तैस्तैरुपनमेत्
प्रेमशीलः स्वयं पतिः॥ बिभृयात्सर्वकर्माणि पत्न्या उच्चावचानि च॥ १६॥ कृतमे
कतरेणापि दंपत्योरुभयोरपि॥ पत्न्यां कुर्यादनर्हायां पतिरेतत्समाहितः॥
विष्णोर्व्रतमिदं बिभ्रन्न विहन्यात्कथंचन॥ विप्रान्स्त्रियो वीरवतीः स्रक्गंध
बलिमंडनैः॥ अर्चेदहरहर्भक्त्या देवं नियममास्थितः॥ १८॥ उद्वास्य देवं स्वे धा
म्नि तन्निवेदितमग्रतः॥ अद्यादात्मविशुद्ध्यर्थं सर्वकामर्द्धये तथा॥ १९॥ एतेन पूजाविधिना मासान्द्वादश हायनं॥ नीत्वाथोपचरेत्साध्वी कार्त्तिके चरमे

हनि॥२०॥श्वोभूते पउपस्पृश्यकुंभमभ्यर्च्यपूर्ववत्॥पयःश्रितेनजुहुयात्तुचरुणा
सहसर्पिषा॥२१॥पाकयज्ञविधानेनद्वादशोवाहुतीःपतिः॥आशिषःश्रिरसादा
यद्विजेःप्रीतैःसमीरिताः॥२२॥प्रणम्याग्निरसाभक्त्याभुंजीततदनुज्ञया॥आचा
र्यमग्रतःकृत्वावाग्यतःसहबंधुभिः॥२३॥दद्यात्सत्येचरोःशेषंसप्रजस्त्वंसु
सौभगं॥२४॥एतच्चरित्वाविधिवद्व्रतंविभोरभीप्सितार्थंलभतेपुमानिह॥स्त्री
त्वेतदास्थायलभेतसौभगंश्रियंप्रजांजीवपतिंयशोगृहं॥२५॥कन्याचविंदेत
समग्रलक्षणंवरंत्ववीरा हतकिल्बिषांगतिं॥मृतप्रजाजीवसुताधनेश्वरीस
दुर्भगासुभगारूपमग्र्यं॥२६॥विंदेद्विरूपाविरुजाविमुच्यतेयआमयावींद्रि
यकल्पदेहं॥एतत्पठन्नभ्युदयेचकर्मण्यनंततृप्तिःपितृदेवतानां॥ २७ ॥

तुष्टाःप्रयच्छंतिसमस्तकामान्होमावसानेहुतभुक्श्रीहरिश्च॥राजन्महन्मरुतांजन्मपुण्यंदितेर्व्रतंचाभिहितंमहत्ते॥२८॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेपुंसवनकथनंनामएकोनविंशोऽध्यायः॥ ॥१९॥

श्रीभागवतषष्ठस्कंधसमाप्त

श्रीभागवतसप्तमस्कंधप्रारंभः

॥भा॰स॰॥
॥९॥

श्रीगणेशायनमः॥ स्वभक्तपक्षपातेन तद्विपक्षविदारणं॥ नृसिंहमद्भुतं वंदे प
रमानंदविग्रहं॥१॥ ऊतिः पंचदशाध्याये सप्तमे वर्ण्यतेऽधुना॥ ऊतिश्च वासनाप्रो
क्तानन्तत्कर्मानुसारिणी॥२॥ अशुभा च शुभा चेति द्विधा सा हेतुभेदतः॥ अशुभाम
हतां कोपाच्छुभा महदनुग्रहात्॥३॥ हरेर्द्वारपयोर्यद्वद्वैकुंठे वसतोरपि॥ चतुःस
नरुषाविष्णुद्वेषादशुभवासना॥४॥ यथा हि दैत्यगर्भेऽपि प्रह्लादस्य सतः स्थिरा॥
नारदानुग्रहाद्दासविष्णो सद्भक्तिवासना॥५॥ स्वभक्तं च सदा विष्णुर्द्विषंतम
पि रक्षति॥ तृतीये तथ भवे द्वाःस्थावकरोदात्मसात्पुनः॥६॥ अतो मनीषिणा यत्नः
कार्यो महदनुग्रहे॥ तुल्ये तदर्थमूतीनामत्र लक्षणमुच्यते॥७॥ तत्रादौ दशाभि
दैत्यतत्पुत्रमतिभेदतः॥ महत्कोपानुकंपोत्थवासनाभेद उच्यते॥८॥ सद्वासना

अ॰ ७

॥एम॰॥
॥१॥

चयुज्येतकर्मभिःशुद्धचेनसतः॥परैस्तुपंचभिस्तस्मात्प्रक्रियैर्धर्मनिर्णयः॥९॥तत्रतु
प्रथमेध्यायेहिरण्यकशिपोःस्मृते॥विस्सुभक्तेविरोधस्तुविप्रशापजईर्यते॥१०॥
श्रीराजोवाच॥समःप्रियःसुहृद्ब्रह्मन्भूतानांभगवान्स्वयं॥इंद्रस्यार्थेकथंदै
त्यानवधीद्विषमोयथा॥१॥नह्यस्यार्थःसुरगणैःसाक्षान्निःश्रेयसात्मनः॥नैवासु
रेभ्योविद्वेषोनोद्वेगश्चागुणस्यहि॥२॥इतिनःसुमहाभागनारायणगुणान्प्रति
॥संशयःसुमहान्जातस्तद्भवांश्छेत्तुमर्हति॥३॥श्रीशुकउ०॥साधुपृष्टंमहाराज
हरेश्चरितमद्भुतं॥यद्भागवतमाहात्म्यंभगवद्भक्तिवर्द्धनं॥४॥गीयतेपरमंपुण्य
मृषिभिर्नारदादिभिः॥नत्वाकृष्णायमुनयेकथयिष्येहरेःकथां॥५॥निर्गुणोपिह्य
जोव्यक्तोभगवान्प्रकृतेःपरः॥स्वमायागुणमाविश्यबाध्यबाधकतांगतः॥६॥स

॥भा·स·॥ नो

॥२॥

सत्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः॥नतेषांयुगपद्राजन्ह्रासउल्लासएववा॥जयका
लेतुसत्वस्यदेवर्षीन्रजसोऽसुरान्॥तमसोयक्षरक्षांसितत्कालानुगुणोभजत्॥८॥
ज्योतिरादिरिवाभातिसंघातान्नविविच्यते॥विदंत्यात्मानमात्मस्थंमथित्वाकवयों
ततः॥९॥यदासिसृक्षुःपुरआत्मनःपरोरजःसृजत्येवपृथक्स्वमायया॥सत्वंविचित्रा
सुरिरंसुरीश्वरःशयिष्यमाणस्तमईरयत्यसौ॥१०॥कालंचरंतंसृजतीशआश्रयं
प्रधानपुंभ्यांनरदेवसत्यकृत्॥यएषराजन्नपिकालईशितासत्वंसुरानीकमिवै
धयत्यतः॥११॥तत्प्रत्यनीकानसुरान्सुरप्रियोरजस्तमस्कान्प्रमिणोत्युरुश्रवाः॥
अत्रैवोदाहृतःपूर्वमितिहासःसुरर्षिणा॥प्रीत्यामहाक्रतौराजन्पृच्छतेजातशत्रवे
॥१३॥दृष्ट्वामहाद्भुतंराजाराजसूयेमहाक्रतौ॥वासुदेवेभगवतिसायुज्यंचेदिभूभुजः

अ·१

॥राम·॥

॥२॥

तत्रासीनं सुरऋषिं राजा पांडुसुतः क्रतौ ॥ पप्रच्छ विस्मितमना मुनीनां शृण्वतामि
दं ॥१४॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अहो अत्यद्भुतं ह्येतद्दुर्लभैकांतिनामपि ॥ वासुदेवे परे
तत्वे प्राप्तिश्चैद्यस्य विद्विषः ॥१५॥ एतद्वेदितुमिच्छामः सर्व एव वयं मुने ॥ भगवन्निंद
या वेनो द्विजैस्तमसि पातितः ॥१६॥ दमघोषसुतः पाप आरभ्य कलभाषणात् ॥ सं
प्रत्यमर्षी गोविंदे दंतवक्रश्च दुर्मतिः ॥१७॥ शपतोरसकृद्विष्णुं यद्ब्रह्म परमव्ययं ॥
श्वित्रो न जातो जिह्वायां नांधं विविशतुस्तमः ॥१८॥ कथं तस्मिन्भगवति दुरवग्राह्य
धामनि ॥ पश्यतां सर्वलोकानां लयमीयतुरंजसा ॥१९॥ एतद्भ्राम्यति मे बुद्धिर्दी
पार्चिरिव वायुना ॥ ब्रूह्येतदद्भुततमं भगवांस्तत्र कारणं ॥२०॥ श्रीशुक उ० ॥ राज्ञ
स्तद्वचमाकर्ण्य नारदो भगवानृषिः ॥ तुष्टः प्राह तमाभाष्य शृण्वंत्यास्तत्सदः कथाः

॥भा०स०॥
॥३॥

॥२१॥ श्रीनारद उ०॥ निंदनस्तवसत्कारन्यक्कारार्थं कलेवरं॥ प्रधानपरयोराजन्नविवेकेन कल्पितं॥२२॥ हिंसा तदभिमानेन दंडपारुष्ययोर्यथा॥ वैषम्यमिह भूतानां ममाहमिति पार्थिव॥२३॥ यन्निबद्धोभिमानोयं तद्वधात्प्राणिनां वधः॥ तथा न यस्य कैवल्यादभिमानोखिलात्मनः॥२४॥ परस्य दमकर्तुर्हि हिंसा केनास्य कल्प्यते॥ तस्माद्वैरानुबंधेन निर्वैरेण भयेन वा॥ स्नेहात्कामेन वा युंज्यात्कथंचिन्नेक्षते पृथक्॥२४॥ यथा वैरानुबंधेन मर्त्यस्तन्मयतामियात्॥ न तथा भक्तियोगेन इति मे निश्चिता मतिः॥२५॥ कीटः पेशस्कृता रुद्धः कुड्यायां तमनुस्मरन्॥ संरंभभययोगेन विंदते तत्स्वरूपतां॥२६॥ एवं कृष्णे भगवति मायामनुज ईश्वरे॥ वैरेण पूतपाप्मानस्तमापुरनुचिंतया॥२७॥ कामाद्द्वेषाद्भयात्स्नेहाद्यथा भक्त्येश्वरे मनः॥ आवेश्य तदघं हित्वा

अ०१
॥राम०॥
॥३॥

बहवस्तद्गतिंगताः॥२८॥गोप्यःकामाद्भयात्कंसोद्वेषाच्चैद्यादयोनृपाः॥संबंधाद्वृष्णयः
स्नेहाद्यूयंभक्त्यावयंविभो॥कृतमोपिनवेनःस्यात्पंचानांपुरुषंप्रति॥२९॥तस्मा
त्केनाप्युपायेनमनःकृष्णेनिवेशयेत॥मातृष्वसेयोवश्चैद्योदंतवक्रश्चपांडव॥पा
र्षदप्रवरौविष्णोर्विप्रशापात्पदच्युतौ॥३१॥युधिष्ठिरउ०॥कीदृशःकस्यवाशापोह
रिदासाभिमर्शनः॥अश्रद्धेयइवाभातिहरेरेकांतिनांभवः॥३२॥देहेंद्रियासुहीना
नांवैकुंठपुरवासिनां॥देहसंबंधसंबद्धमेतदाख्यातुमर्हसि॥३३॥नारदउवाच॥
एकदाब्रह्मणःपुत्राविष्णोर्लोकंयदृच्छया॥सनंदनादयोजग्मुश्चरंतोभुवनत्रयं॥३४॥
पंचषड्ढायनार्भाभाःपूर्वेषामपिपूर्वजाः॥दिग्वाससःशिशून्मत्वाद्वाःस्थौतान्प्रत्य
षेधतां॥३५॥अशपन्कुपिताएवंयुवांवासंनचार्हथः॥रजस्तमोभ्यांरहितेपादमूले

॥भा॰स॰॥
॥४॥

मधुद्विषः॥पापिष्ठामासुरींयोनिंबालिशौयातमाश्वतः॥३५॥एवंशप्तौस्वभवनात्प
तंतौतैःकृपालुभिः॥प्रोक्तौपुनर्जन्मभिर्वांत्रिभिर्लोकायकल्पतां॥३६॥जज्ञातेतौ
दितेःपुत्रौदैत्यदानववंदितौ॥हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठोहिरण्याक्षोनुजस्तथा॥३७॥हतो
हिरण्यकशिपुर्हरिणासिंहरूपिणा॥हिरण्याक्षोधरोद्धारेबिभ्रताशौकरंवपुः॥३८॥
हिरण्यकशिपुःपुत्रंप्रह्लादंकेशवप्रियं॥जिघांसुरकरोन्नाँयातनामृत्युहेतवे॥३९॥
सर्वभूतात्मभूतंतंप्रशांतंसमदर्शनं॥भगवत्तेजसास्पृष्टंनाशक्नोद्धंतुमुद्यमेः॥४०॥
ततस्तौराक्षसौजातौकेशिन्यांविश्रवःसुतौ॥रावणःकुंभकर्णश्चसर्वलोकोपता
पनौ॥४१॥तत्रापिराघवोभूत्वान्यहनच्छापमुक्तये॥रामवीर्यंश्रोष्यसित्वंमार्कंडेय
मुखात्प्रभो॥४२॥तावेवक्षत्रियोजातौमातृष्वस्रात्मजौतव॥अधुनाशापनिर्मुक्तौ

अ॰१
ना॰५
॥राम॰॥
॥४॥

रूपस्य चक्रहतांहसो॥४३॥ वैरानुबंधतीव्रेण ध्यानेनाच्युतसात्मतां॥ नीतौ पुनर्हरेः पार्श्वं जग्मतुर्विष्णुपार्षदौ॥४४॥ युधिष्ठिर उवाच॥ विद्वेषो दयिते पुत्रे कथमासीन्महात्मनि॥ ब्रूहि मे भगवन्येन प्रह्लादस्याच्युतात्मता॥४५॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे नारदयुधिष्ठिरसंवादे प्रथमोऽध्यायः॥१॥ ॥

द्वितीये विष्णुरोषेण लोकं विद्राव्य दानवैः॥ तत्वतो भ्रातृपुत्रादीनितिहासैरसांत्वयत्॥१॥ श्रीनारद उ०॥ भ्रातर्येवं विनिहते हरिणा क्रोडमूर्तिना॥ हिरण्यकशिपू राजन्पर्यतप्यद्रुषा शुचा॥१॥ आह चेदं रुषा घूर्णः संदष्टदशनच्छदः॥ कोपोज्ज्वलद्भ्यां चक्षुर्भ्यां निरीक्षन्धूम्रमंबरं॥२॥ करालदंष्ट्रोग्रदृष्ट्या दुःप्रेक्ष्यभ्रुकुटीमुखः॥ शूलमुद्यम्य सदसि दानवानिदमब्रवीत्॥३॥ भो भो दानवदैतेया द्वि

द्विमूर्द्धंत्र्यक्षसंबरशतबाहोहयग्रीवनमुचेपाकइल्वल॥४॥विप्रचित्तेममवचः
पुलोमन्शकुनादयः॥शृणुतानंतरंसर्वेक्रियतामाशुमाचिरं॥५॥सपत्नैर्घातितः
क्षुद्रैर्भ्रातामेदयितःसुहृत्॥पार्ष्णिग्राहेणहरिणासमेनाप्युपधावनैः॥६॥तस्य
त्यक्तस्वभावस्यघृणेर्मायावनौकसः॥भजंतंभजमानस्यबालस्येवास्थिरात्म
नः॥७॥मच्छूलभिन्नग्रीवस्यभूरिणारुधिरेणवै॥रुधिरप्रियंतर्पयिष्येभ्रातरंमेग
तव्यथः॥८॥तस्मिन्कूटेहितेनष्टेकृत्तमूलेवनस्पतौ॥विटपाइवशुष्यंतिविष्णु
प्राणादिवौकसः॥९॥तावद्यातभुवंयूयंब्रह्मक्षत्रसमेधितां॥सूदयध्वंतपोयज्ञ
स्वाध्यायव्रतदानिनः॥१०॥विष्णुर्द्विजक्रियामूलोयज्ञोधर्ममयःपुमान्॥देवर्षि
पितृभूतानांधर्मस्यचपरायणं॥११॥यत्रयत्रद्विजागावोवेदावर्णाश्रमाःक्रियाः

तंतंजनपदंयातसंदीपयतवृश्चत ॥१२॥ इतितेभर्तृनिर्देशमादायशिरसादृताः ॥ त
थाप्रजानांकदनंविदधुःकदनप्रियाः ॥१३॥ पुरग्रामव्रजोद्यानक्षेत्रारामाश्रमाकरा
न् ॥ खेटखर्वटघोषांश्चददहुःपत्तनानिच ॥१४॥ केचित्खनित्रैर्बिभिदुःसेतुप्राकारगो
पुरान् ॥ आजीव्यांश्चिच्छिदुर्वृक्षान्केचित्परशुपाणयः ॥१५॥ प्रादहन्शरणान्यन्ये
प्रजानांज्वलितोल्मुकैः ॥१५॥ एवंविप्रकृतेलोकेदैत्येंद्रानुचरैर्मुहुः ॥१६॥ दिवंदे
वाःपरित्यज्यभुविचेरुरलक्षिताः ॥ हिरण्यकशिपुर्भ्रातुःसंपरेतस्यदुःखितः ॥
कृत्वाकटोदकादीनिभ्रातृपुत्रानसांत्वयत् ॥१७॥ शकुनिंशंबरंधृष्टिंभूतसंतापनं
वृकं ॥ कालनाभंमहानाभंहरिश्मश्रुमथोत्कचं ॥१८॥ तन्मातरंरुषाभानुंदितिंचज
ननींगिरा ॥ श्लक्ष्णयादेशकालज्ञइदमाहजनेश्वर ॥१९॥ हिरण्यकशिपुरुवाच ॥ अं

॥भा॰ स॰॥
॥७॥

अ॰ २

बांबहेवधूःपुत्रावीरंमार्हथशोचितुं॥रिपोरभिमुखेश्लाघ्यःशूराणांवधईप्सितः॥२०
भूतानामिहसंवासःप्रपायामिवसुव्रते॥दैवेनैकत्रनीतानामुन्नीतानांस्वकर्मभिः
२१॥नित्यआत्माव्ययःशुद्धःसर्वगःसर्ववित्परः॥धत्तेसावात्मनोलिंगंमाययाविसृज
न्गुणान्॥२२॥यथांभसाप्रचलतातरवोपिचलाइव॥चक्षुषाभ्राम्यमाणेनदृश्यते
चलतीभूः॥२३॥एवंगुणैर्भ्राम्यमाणेमनस्यविकलःपुमान्॥यातितत्साम्यतांभद्रे
ह्यलिंगोलिंगवानिव॥२४॥एषआत्मविपर्यासोह्यलिंगेलिंगभावना॥एषप्रियाप्रिये
र्योगोवियोगःकर्मसंसृतिः॥२५॥संभवश्चविनाशश्चशोकश्चविविधःस्मृतः॥अविवे
कश्चचिंताचविवेकास्मृतिरेवच॥२६॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥यम
स्यप्रेतबंधूनांसंवादंतन्निबोधत॥२७॥उशीनरेष्वभूद्राजासुयज्ञइतिविश्रुतः॥

७५

॥राम॰॥
॥६॥

सपत्नैर्निहतो युद्धे ज्ञातयस्तमुपासत ॥ २८ ॥ विशीर्णरत्नकवचं विभ्रष्टाभरणस्रजं ॥ शरनिर्भिन्नहृदयं शयानमसृगाविलं ॥ २९ ॥ प्रकीर्णकेशं ध्वस्ताक्षं रभसादष्टदच्छदं ॥ रजःकुंठमुखांभोजं छिन्नायुधभुजं मृधे ॥ ३० ॥ उशीनरेंद्रं विधिना तथाकृतं पतिं महिष्यः प्रसमीक्ष्य दुःखिताः ॥ हताः स्म नाथेति करैरुरो भृशं घ्नंत्यो मुहुस्तत्पदयोरुपापतन् ॥ ३१ ॥ रुदंत्य उच्चैर्दयितांघ्रिपंकजं सिंचंत्य अस्रैः कुचकुंकुमारुणैः ॥ विस्रस्तकेशाभरणाः शुचं नृणां सृजंत्य आक्रंदनया विलेपिरे ॥ ३२ ॥ अहो विधात्राऽकरुणेन नः प्रभो भवान्प्रणीतो दृगगोचरां दशां ॥ उशीनराणामसि वृत्तिदः पुरा कृतोऽधुना येन शुचां विवर्द्धनः ॥ ३३ ॥ त्वया कृतज्ञेन वयं महीपते कथं विना स्याम सुहृत्तमेन ते ॥ तत्रानुयानं तव वीर पादयोः शुश्रूषतीनां दिश यत्र यास्यसि ॥ ३४ ॥

धि ३

एवंविलपतीनांवैपरिगृह्यमृतंपतिं॥अनिछतीनांनिर्हारमर्कोस्तंसंन्यवर्त्तत॥३५॥
तत्रहप्रेतबंधूनामाश्रुत्यपरिदेवितं॥आहतान्बालकोभूत्वायमःस्वयमुपागतः
३६॥यमउवाच॥अहोअमीषांवयसाधिकानांविपश्यतांलोकविधिंविमोहः॥य
त्रागतस्तत्रगतंमनुष्यंस्वयंसधर्माअपिशोचंत्यपार्थं॥३७॥अहोवयंधन्यतमा
यदत्रत्यक्ताःपितृभ्यांनविचिंतयामः॥अभक्ष्यमाणाअबलावृकादिभिःसरक्षि
तारक्षतियोहिगर्भे॥३८॥यइछयेशःसृजतीदमव्ययोयएवरक्षत्यवलुंपतेचयः
॥तस्याबलाःक्रीडनमाहुरीशितुश्चराचरंनिग्रहसंग्रहेप्रभुः॥३९॥पथिच्युतंति
ष्ठतिदिष्टरक्षितंगृहेस्थितंतद्विहतंविनश्यति॥जीवत्यनाथोपितदीक्षितोवनेगृ
हेपिगुप्तोस्यहतोनजीवति॥४०॥भूतानितैस्तैर्निजयोनिकर्मभिर्भवंतिकालेनभ

वंतिसर्वशः॥ नतत्रहात्माप्रकृतावपिस्थितस्तस्यागुणेरन्यतमोनिबध्यते॥४१॥ इदं
शरीरंपुरुषस्यमोहजंयथापृथक्भौतिकमीयतेगृहं॥ यथोदकैःपार्थिवतेजसैजे
नःकालेनजातोविकृतोविनश्यति॥४२॥ यथानलोदारुषुभिन्नईयतेयथानिलोदे
हगतःपृथक्स्थितः॥ यथानभःसर्वगतंनसज्जतेतथापुमान्सर्वगुणाश्रयःपरः॥
४३॥ सकृयज्ञोनलयंयंशेतेमूढायमनुशोचय॥ यःश्रोतायोनुवक्तेहसनदृश्येतक्व
हिंचित्॥४४॥ नश्रोतानानुवक्तायंमुख्योप्यत्रमहान्सकः॥ यस्त्विहेंद्रियवानात्मा
सचान्यःप्राणदेहयोः॥४५॥ भूतेंद्रियमनोलिंगान्देहानुच्चावचान्विभुः॥ भजत्यु
त्सृजतिह्यन्यस्तच्चापिस्वेनतेजसा॥४६॥ यावल्लिंगान्वितोह्यात्मातावत्कर्मनि
बंधनं॥ ततोविपर्य्ययःक्लेशोमायायोगोनुवर्त्तते॥४७॥ वितथाभिनिवेशोयंयद्गुण

ष्वर्थ। इत्यवचः॥ यथा मनोरथः स्वप्नः सर्वमिंद्रियकं मृषा॥ ४८॥ अथ नित्यमनित्यं वा
नेह शोचंति तद्विदः॥ नान्यथा शक्यते कर्तुं स्वभावः शोचतामिति॥ ४९॥ लुब्धको
विपिने कश्चित्पक्षिणां निर्मितोंतकः॥ वितत्य जालं विदधे तत्र तत्र प्रलोभयन्॥ ५०
कुलिंगमिथुनं तत्र विचरत्समदृश्यत॥ तयोः कुलिंगी सहसा लुब्धकेन प्रलो
भिता॥ ५१॥ सासज्जत शिचस्तंत्यां महिषी कालयंत्रिता॥ कुलिंगस्तांतथापन्नां
निरीक्ष्य भृशदुःखितः॥ ५२॥ स्नेहादकल्पः करुणः कृपणां पर्यदेवयत्॥ अहो अक
रुणो देवः स्त्रिया करुणया विभुः॥ ५३॥ कृपणं मानुशोचंत्या दीनया किं करिष्यति

॥कामं नयतु मां देवः किमर्द्धेनात्मनो हि मे॥ दीनेन जीवता दुःखमनेन विधुरायुषा
॥५४॥ कथं त्वजातपक्षांस्तान्मातृहीनान्बिभर्म्यहं॥ मंदभाग्याः प्रतीक्षंते नी

ड्डेमेमातरंप्रजाः॥५५॥एवंकुलिंगंविलपंतमारात्प्रियावियोगातुरमश्रुकंठं॥
सएवतंशाकुनिकःशरेणविव्याधकालप्रहितोनिलीनः॥५६॥एवंयूयमपश्यं
त्यआत्मापायमबुद्धयः॥नैनंप्राप्स्यथशोचंत्यःपतिंवर्षशतैरपि॥५७॥हिर
ण्यकशिपुरुवाच॥बालएवंप्रवदतिसर्वेविस्मितचेतसः॥ज्ञातयोमेनिरेसर्व
मनित्यमयथोत्थितं॥५८॥यमएतदुपाख्यायतत्रैवांतरधीयत॥ज्ञातयो
पिसुयज्ञस्यचक्रुर्यत्सांपरायिकं॥५९॥ततःशोचतमायूयंपरंचात्मानमे
वच॥कआत्माकःपरोवात्रस्वीयःपारक्यएववा॥६०॥स्वपराभिनिवेशेन
विनाज्ञानेनदेहिनां॥नारदउवाच॥इतिदैत्यपतेर्वाक्यंदितिराकर्ण्यसस्नु
षा॥पुत्रशोकंक्षणात्त्यक्त्वातत्त्वेचित्तमधारयत्॥६२॥ ॥इतिश्रीभाग

॥भा॰स॰॥
॥९॥

वते महापुराणे सप्तमस्कंधे दितिशोकापनोदनं द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ ॥ तृतीये तस्य तपसा तप्तं वीक्ष्य जगद्विधिः ॥ आगत्य विस्मितस्तेन संस्तुतः सवरानदात् ॥१॥ नारद उवाच ॥ हिरण्यकशिपू राजन्नजेयमजरामरं ॥ आत्मानमप्रतिद्वंद्वमेकराजं व्यधित्सत ॥१॥ स तेपे मंदरद्रोण्यां तपः परमदारुणं ॥ ऊर्ध्वबाहुर्नभोदृष्टिः पादांगुष्ठाश्रितावनिः ॥२॥ जटादीधितिभी रेजे संवर्त्तार्क इवांशुभिः ॥ तस्मिंस्तपस्तप्यमाने देवाः स्थानानि भेजिरे ॥३॥ तस्य मूर्ध्नः समुद्भूतः सधूमोग्निस्तपोमयः ॥ तिर्यगूर्ध्वमधो लोकान् प्रतपद्विष्वगीरितः ॥४॥ चुक्षुभुर्नद्युदन्वंतः सद्वीपाद्रिश्चचाल भूः ॥ निपेतुः सग्रहास्तारा जज्वलुश्च दिशो दश ॥५॥ तेन तप्ता दिवं त्यक्त्वा ब्रह्मलोकं ययुः सुराः ॥ धात्रे विज्ञापयामासुर्देवदेव जगत्पते ॥ दै

अ॰३
॥राम॰॥
॥९॥

उ.२

त्येंद्रतपसा तस्मादि विष्णातुं न शक्नुमः ॥ तस्य चोपशमं भूमन्विधेहि यदि मन्
न्यसे ॥ लोका नयावन्नंक्ष्यंति बलिहाराः स्तवाभिभोः ॥ ७ ॥ तस्यायं किल संकल्प
श्चरतो दुश्चरं तपः ॥ श्रूयतां किं न विदितं स्तवाथापि निवेदितं ॥ ८ ॥ सृष्ट्वा चरा
चरमिदं तपोयोगसमाधिना ॥ अध्यास्ते सर्वधिष्ण्येभ्यः परमेष्ठी निजासनं ॥ ९
॥ तदहं वर्द्धमानेन तपोयोगसमाधिना ॥ कालात्मनोश्च नित्यत्वात्साधयि
ष्ये तथात्मनः ॥ १० ॥ अन्यथेदं विधास्येहमं यथापूर्वमोजसा ॥ किमन्यैः कालनि
र्धूतैः कल्पांते वैष्णवादिभिः ॥ ११ ॥ इति शुश्रूम निर्बंधं तपः परममास्थितः ॥ वि
धत्स्वानंतरं युक्तं स्वयं त्रिभुवनेश्वर ॥ १२ ॥ तवासनं द्विजगवां पारमेष्ठ्यं जगत्प
ते ॥ भवाय श्रेयसे भूत्यै क्षेमाय विजयाय च ॥ १३ ॥ इति विज्ञापितो देवैर्भगवान्

य ४

त्मभूर्नृप॥ परीतो भृगुदक्षाद्यैर्ययौ दैत्येश्वराश्रमं॥१४॥ न ददर्श प्रतिछन्नं वल्मी
कतृणकीचकैः॥ पिपीलिकाभिराचीर्णं मेदस्त्वङ्मांसशोणितं॥१५॥ तपंतं तप
सा लोकान्यथाभ्रापिहितं रविं॥ विलक्ष्य विस्मितः प्राह प्रहसन्हंसवाहनः॥१६॥
॥ब्रह्मोवाच॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते तपःसिद्धोसि काश्यप॥ वरदोहमनुप्राप्तो व्रि
यतामीप्सितो वरः॥१७॥ अद्राक्षमहमेतं ते हृत्सारं महदद्भुतं॥ दंशभक्षित
देहस्य प्राणा ह्यस्थिषु शेरते॥१८॥ नैतत्पूर्वर्षयश्चक्रुर्न करिष्यंति चापरे॥ नि
रंबुर्धारयेत्प्राणान्को वै दिव्यसमाः शतं॥१९॥ व्यवसायेन तेनेन दुःकरेण मन
स्विनां॥ तपोनिष्ठेन भवता जितोहं दितिनंदन॥२०॥ ततस्त आशिषः सर्वा द
दाम्यसुरपुंगव॥ मर्त्यस्य ते अमर्त्यस्य दर्शनं नाफलं मम॥२१॥ नारद उ०॥

इत्युक्त्वादिभवोदेवोभक्षितांगंपिपीलिकैः॥कमंडलुजलेनोक्षद्दिव्येनामोघरा
धसा॥२२॥सतत्कीचकवल्मीकात्सहओजोबलान्वितः॥सर्वावयवसंपन्नोव
ज्रसंहननोयुवा॥२३॥उत्थितस्तप्तहेमाभोविभावसुरिवैधसः॥सनिरीक्ष्यांबरे
देवंहंसवाहमवस्थितं॥२४॥ननामशिरसाभूमौतद्दर्शनमहोत्सवः॥उत्थाय
प्रांजलिंप्रह्वईक्षमाणोदृशाविभुं॥हर्षाश्रुपुलकोद्भेदोगिरागद्गदयागृणात्॥२५
॥हिरण्यकशिपुरुवाच॥कल्पांतेकालसृष्टेनयोंधेनतमसावृतं॥अभिव्यनक्जग
दिदंस्वयंज्योतिःस्वरोचिषा॥२६॥आत्मनात्रिवृताचेदंसृजत्यवतिलुंपति॥रजः
सत्वतमोधाम्नेपरायमहतेनमः॥२७॥नमआद्यायबीजायज्ञानविज्ञानमूर्तये॥प्रा
णेंद्रियमनोबुद्धिविकारैर्व्यक्तिमीयुषे॥२८॥त्वमीशिषेजगतस्तस्थुषश्चप्राणेनमु

ख्येनपतिःप्रजानां॥ चित्तस्यचित्तेर्मनइंद्रियाणांपतिर्महान्भूतगुणाशयेशः॥२९॥
त्वंसप्ततंतून्वितनोषितन्वात्रय्याचातुर्होत्रिकविद्ययाच॥ त्वमेकआत्मात्मवता
मनादिरनंतपारःकविरंतरात्मा॥३०॥ त्वमेवकालोऽनिमिषोजनानामायुर्लवा
द्यावयवैःक्षिणोषि॥ कूटस्थआत्मापरमेष्ठ्यजोमहांस्त्वंजीवलोकस्यचजीवआ
त्मा॥३१॥ त्वत्तःपरंनापरमप्यनेजदेजच्चकिंचिद्व्यतिरिक्तमस्ति॥ विद्याःकलास्ते
तनवश्चसर्वाहिरण्यगर्भोसिबृहत्त्रिपृष्ठः॥३२॥ व्यक्तंविभोस्थूलमिदंशरीरंयेनेंद्रि
यप्राणमनोगुणांस्त्वं॥ भुंक्षेस्थितोधामनिपारमेष्ठ्येअव्यक्तआत्मापुरुषःपुराणः
॥३३॥ अनंताव्यक्तरूपेणयेनेदमखिलंततं॥ चिदचिच्छक्तियुक्तायतस्मैभगवते
नमः॥३४॥ यदिदास्यस्यभिमतान्वरान्मेवरदोत्तम॥ भूतेभ्यस्त्वद्विसृष्टेभ्योमृत्यु

र्मभून्ममप्रभो॥३५॥नांतर्बहिर्दिवानक्तमन्यस्मादपिचायुधैः॥नभूमौनांब
रेमृत्युर्ननरैर्नमृगैरपि॥३६॥व्यसुभिर्वासुमद्भिर्वासुरासुरमहोरगैः॥अप्रति
द्वंद्वतांयुद्धेऐकपत्यंचदेहिनां॥३७॥सर्वेषांलोकपालानांमहिमानंयथात्मनः॥
तपोयोगप्रभावाणांयन्नरिष्यतिकर्हिचित्॥३८॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणे
सप्तमस्कंधेतृतीयोध्यायः॥ ॥३॥ ॥चतुर्थेतुवरान्लब्ध्वाविजित्याखिललो
कपान्॥विष्णुद्वेषेणतान्सर्वान्दैत्येंद्रःसमपीडयत्॥१॥नारदउवाच॥एवंवृतः
शतधृतिर्हिरण्यकशिपोरथ॥प्रादात्तत्तपसाप्रीतोवरांस्तस्यसुदुर्लभान्॥२॥ब्रह्मो
वाच॥तातेमेदुर्लभाःपुंसांयान्वृणीषेवरान्मम॥तथापिवितराम्यंगवरान्यदपि
दुर्लभान्॥३॥ततोजगामभगवानमोघानुग्रहोविभुः॥पूजितोसुरवर्येणस्तूयमानः

॥भा॰ स॰॥
॥१२॥

अ॰ ४

प्रजेश्वरैः॥३॥एवंलब्धवरोदैत्योबिभ्रद्धेममयंवपुः॥भगवत्यकरोद्द्वेषंभ्रातुर्वधमनुस्मरन्॥४॥सविजित्यदिशःसर्वालोकांश्चत्रीन्महासुरः॥देवासुरमनुष्येंद्रान्गंधर्वगरुडोरगान्॥५॥सिद्धचारणविद्याध्रानृषीन्पितृपतीन्मनून्॥यक्षरक्षःपिशाचेशान्प्रेतभूतपतीनथ॥६॥सर्वसत्वपतीन्जित्वावशमानीयविश्वजित्॥जहारलोकपालानांस्थानानिसहतेजसा॥७॥देवोद्यानश्रियाजुष्टमध्यास्तेस्मत्रिविष्टपं॥महेंद्रभवनंसाक्षान्निर्मितंविश्वकर्मणा॥८॥त्रैलोक्यलक्ष्म्यायतनमध्युवासाखिलर्द्धिमत्॥यत्रविद्रुमसोपानामहामारकताभुवः॥९॥यत्रस्फटिककुड्यानिवैडूर्यस्तंभपंक्तयः॥यत्रचित्रवितानानिपद्मरागासनानिच॥१०॥पयःफेननिभाःशय्यामुक्तादामपरिछदाः॥कूजद्भिर्नूपुरैर्देव्यःशब्दयंत्यइतस्ततः॥११॥

॥राम॰॥
॥१२॥

रत्नस्थलीषुपश्यंतिसुदतीःसुंदरंमुखं॥१२॥तस्मिन्महेंद्रभवनेमहाबलोम
हामनानिर्जितलोकएकराड्॥रेमेभिवंद्यांघ्रियुगःसुरादिभिःप्रतापितैरूर्जित
चंडशासनः॥१३॥तमंगमत्तंमधुनोरुगंधिनाविवृत्तताम्राक्षमशेषधिष्ण्यपाः
उपासतोपायनपाणिभिर्विनात्रिभिस्तपोयोगबलौजसांपदं॥१४॥जगुर्महेंद्रास
नमोजसास्थितंविश्वावसुस्तुंबुरुरस्मदादयः॥गंधर्वसिद्धाऋषयोस्तुवन्मुहुर्वि
द्याधराअप्सरसश्चपांडव॥१५॥सएववर्णाश्रमिभिःक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः॥इज्यमा
नोहविर्भागानग्रहीत्स्वेनतेजसा॥१६॥अकृष्टपच्यातस्यासीत्सप्तद्वीपवतीमही॥
तथाकामदुघाद्यौस्तुनानाश्चर्यपदंनभः॥१७॥रत्नाकराश्चरत्नौघांस्तत्पत्न्यश्चोहु
रूर्मिभिः॥क्षारसीधुघृतक्षौद्रदधिक्षीरामृतोदकाः॥१८॥शैलाद्रोणीभिराक्रीडंस

॥भा॰ स॰॥

॥१३॥

र्वर्तुषु गुणान्द्रुमाः ॥ दधार लोकपालानामेक एव पृथग्गुणान् ॥१८॥ स इत्थं निर्जि-
तककुबेकराड्विषयान्प्रियान् ॥ यथोपजोषं भुंजानो नातृप्यदजितेंद्रियः ॥२०॥ ए-
वमैश्वर्यमत्तस्य दृप्तस्योच्छास्त्रवर्तिनः ॥ कालो महान्व्यतीयाय ब्रह्मशापमुपेयुषः
॥२१॥ तस्योग्रदंडसंविग्नाः सर्वे लोकाः सपालकाः ॥ अन्यत्रालब्धशरणाः शरणं य-
युरच्युतं ॥२२॥ तस्यै नमोऽस्तु काष्ठायै यत्रात्मा हरिरीश्वरः ॥ यद्गत्वा न निवर्तंते शांताः
संन्यासिनोऽमलाः ॥२३॥ इति ते संयतात्मानः समाहितधियोऽमलाः ॥ उपतस्थुर्हृषी-
केशं विनिद्रा वायुभोजनाः ॥२४॥ तेषामाविरभूद्वाणी अरूपा मेघनिःस्वना ॥ संनाद-
यंती ककुभः साधूनामभयंकरी ॥२५॥ मा भैष्ट विबुधश्रेष्ठाः सर्वेषां भद्रमस्तु वः ॥ म-
द्दर्शनं हि भूतानां सर्वश्रेयोपपत्तये ॥२६॥ ज्ञातमेतस्य दौरात्म्यं दैतेयापसदस्य य-

अ॰४

॥एम॥

॥१३॥

तू। तस्य शांतिं करिष्यामि कालं तावत्प्रतीक्षत ॥२७॥ यदा देवेषु वेदेषु गोषु विप्रेषु
साधुषु। धर्मे मयि च विद्वेषः स वा आशु विनश्यति ॥२८॥ निर्वैराय प्रशांताय स्व
सुताय महात्मने। प्रह्लादाय यदा द्रुह्येद्धनिष्येपि वरोर्जितं ॥२९॥ नारद उवाच
इत्युक्ता लोकगुरुणा तं प्रणम्य दिवौकसः। न्यवर्तंत गतोद्वेगा मेनिरे चासुरं ह
तं ॥३०॥ तस्य दैत्यपतेः पुत्राश्चत्वारः परमाद्भुताः। प्रह्लादोभून्महांस्तेषां गुणैर्म
हदुपासकः ॥३१॥ ब्रह्मण्यः शीलसंपन्नः सत्यसंधो जितेंद्रियः। आत्मवत्सर्वभूता
नामेकः प्रियसुहृत्तमः ॥३२॥ दासवत्सन्नतार्यांघ्रिः पितृवद्दीनवत्सलः। भ्रातृवत्स
दृशे स्निग्धो गुरुष्वीश्वरभावनः ॥३३॥ विद्यार्थरूपजन्माढ्यो मानस्तंभविवर्जितः ॥३४
नोद्विग्नचित्तो व्यसनेषु निस्पृहः श्रुतेषु दृष्टेषु गुणेष्ववस्तुदृक्। दांतेंद्रियप्राणशरी

॥भा॰ स॰॥
॥१४॥

रधीः सदा प्रशांतकामो रहितासुरोसुरः ॥ ३५ ॥ यस्मिन्महद्गुणा राजन्गृह्यंते कविभि
र्मुहुः ॥ न तेधुनापिधीयंते यथा भगवतीश्वरे ॥ ३६ ॥ यं साधुगाथासदसि रिपवोपि सुरा नृ
प ॥ प्रतिमानं प्रकुर्वंति किमुतान्ये भवादृशाः ॥ ३७ ॥ गुणैरलमसंख्येयैर्माहात्म्यं तस्य
सूच्यते ॥ वासुदेवे भगवति यस्य नैसर्गिकी रतिः ॥ ३८ ॥ न्यस्तक्रीडनको बालो ज
डवत्तन्मनस्तया ॥ कृष्णग्रहगृहीतात्मा न वेद जगदीदृशं ॥ ३९ ॥ आसीनः पर्य्यट
न्नश्नन्शयानः प्रपिबन्ब्रुवन् ॥ नानुसंधत्त एतानि गोविंदपरिरंभितः ॥ ४० ॥ क्वचिद्रु
दति वैकुंठचिंताशबलचेतनः ॥ क्वचिद्धसति तच्चिंताह्लाद उद्गायति क्वचित् ॥ ४१ ॥ नंद
ति क्वचिदुत्कंठो विलज्जो नृत्यति क्वचित् ॥ क्वचित्तद्भावनायुक्तस्तन्मयोनुचकार ह ॥ ४२ ॥
क्वचिदुत्पुलकस्तूष्णीमास्ते संस्पर्शनिर्वृतः ॥ अस्पंदप्रणयानंदसलिलामीलितेक्ष

अ॰ ४

॥राम॰॥
॥१४॥

ण:॥४३॥ स उत्तमश्लोकपदारविंदयोर्निषेवयाकिंचनसंगलब्धया ॥ तन्वन्परां निर्वृतिमात्मनो मुहुर्दुःसंगदीनान्यमनः शमं व्यधात् ॥४४॥ तस्मिन्महाभागवते महाभागे महात्मनि ॥ हिरण्यकशिपू राजन्नकरोदघमात्मजे ॥४५॥ युधिष्ठिर उ० देवर्ष एतदिच्छामो वेदितुं तव सुव्रत ॥ यदात्मजाय शुद्धाय पितादात्साधवे ह्यघं ॥४६॥ पुत्रान्विप्रतिकूलान्स्वान्पितरः पुत्रवत्सलाः ॥ उपालभंते शिक्षार्थं नैवाघमपरो यथा ॥४७॥ किमुतानुवशान्साधूंस्तादृशान्गुरुदेवतान् ॥ एतत्कौतूहलं ब्रह्मन्नस्माकं विधम प्रभो ॥४८॥ पितुः पुत्राय यद्द्वेषो मरणाय प्रयोजितः ॥४९॥ इति श्रीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ॥४॥ ॥ [illegible] पंचमे गुरुतो धीतं त्यक्त्वा विष्णुस्तुतौ रतं ॥ घातयन्द्विपसर्पाद्यैः सुतं दैत्यो न चाशकत् ॥१॥ नारद उवाच ॥

पौरोहित्याय भगवान्वृतः काव्यः किलासुरैः॥ षंडामर्कौ सुतौ तस्य दैत्यराजगृहांतिके॥ १॥ तौ राज्ञा प्रापितं बालं प्रह्लादं नयकोविदं॥ पाठयामास तुः पाठ्यानन्यांश्चासुरबालकान्॥ २॥ यत्तत्र गुरुणा प्रोक्तं शुश्रुवेनुपपाठ च॥ न साधुमनसा मेने स्वपरासद्ग्रहाश्रयं॥ ३॥ एकदासुरराट् पुत्रमंकमारोप्य पांडव॥ पप्रच्छ कथ्यतां वत्स मन्यते साधु यद्भवान्॥ ४॥ प्रह्लाद उवाच॥ तत्साधु मन्येसुरवर्य देहिनां सदा समुद्विग्नधियामसद्ग्रहात्॥ हित्वात्मपातं गृहमंधकूपं वनं गतो यद्धरिमाश्रयेत॥ ५॥ नारद उवाच॥ श्रुत्वा पुत्रगिरो दैत्यः परपक्षसमाहिताः॥ जहास बुद्धिर्बालानां भिद्यते परबुद्धिभिः॥ ६॥ सम्यग्विधार्यतां बालो गुरुगेहे द्विजातिभिः॥ विष्णुपक्षैः प्रतिच्छन्नैर्न भिद्येतास्य धीर्यथा॥ ७॥ गृहमानीतमाहूय प्रह्लादं दैत्ययाजकाः॥ प्रशस्य श्लक्ष्ण

याबाचासमस्पृष्टं न सामभिः॥८॥ वत्स प्रह्लाद भद्रं ते सत्यं कथय मा मृषा॥ बाला
नति कुतस्तुभ्यमेष बुद्धिविपर्ययः॥९॥ बुद्धिभेदः परकृत उताहो ते स्वतोभवत्॥
भण्यतां श्रोतुकामानां गुरूणां कुलनंदन॥१०॥ प्रह्लाद उवाच॥ परः स्वश्चेत्यसद्ग्राहः
पुंसां यन्मायया कृतः॥ विमोहितधियां दृष्टस्तस्मै भगवते नमः॥११॥ स यदानुव्रतः
पुंसां पशुबुद्धिर्विभिद्यते॥ अन्य एष तथान्योहमिति भेदगतासती॥१२॥ स एष
आत्मा स्वपरेत्यबुद्धिभिर्दुरत्ययानुक्रमणो निरूप्यते॥ मुह्यंति यद्वर्त्मनि वेदवा
दिनो ब्रह्मादयो ह्येष भिनत्ति मे मतिं॥१३॥ यथा भ्राम्यत्ययो ब्रह्मन्स्वयमाकर्षस
न्निधो॥ तथा मे भिद्यते चेतश्चक्रपाणेर्यदृच्छया॥१४॥ एतावद्ब्राह्मणायोक्त्वा विररा
म महामतिः॥१५॥ तं निर्भर्त्स्याथ कुपितः सदीनो राजसेवकः॥ आनीयतामरे वे

त्रमस्माकमयशस्करः॥कुलांगारस्यदुर्बुद्धेश्चतुर्थोस्योदितोदमः॥१७॥दैते
यचंदनवनेजातोयंकंटकद्रुमः॥यन्मूलोन्मूलपरशोर्विष्णोर्नालायितोर्भ
कः॥१८॥इतितंविविधोपायैर्भीषयंस्तर्जनादिभिः॥प्रह्लादंग्राहयामासत्रिवर्ग
स्योपपादनं॥१९॥ततएनंगुरुर्ज्ञात्वाज्ञातज्ञेयचतुष्टयं॥दैत्येंद्रंदर्शयामासमा
तृमृष्टमलंकृतं॥२०॥पादयोःपतितंबालंप्रतिनंद्याशिषाऽसुरः॥परिष्वज्यचि
रंदोर्भ्यांपरमामापनिर्वृतिं॥२१॥आरोप्यांकमवघ्रायमूर्द्धन्यश्रुकलांबुभिः
आसिंचन्विकसद्वक्त्रमिदमाहयुधिष्ठिर॥२२॥हिरण्यकशिपुरुवाच॥प्रह्लादानूच्य
तांतातस्वधीतंकिंचिदुत्तमं॥कालेनैतावतायुष्मन्यदशिक्षद्गुरोर्भवान्॥२३॥
प्रह्लादउवाच॥ ॥श्रवणंकीर्त्तनंविष्णोःस्मरणंपादसेवनं॥अर्चनंवंदनंदास्यं

सख्यमात्मनिवेदनं॥२४॥इतिपुंसार्पिताविस्नौभक्तिश्चेन्नवलक्षणा॥क्रिय
तेभगवत्यद्धातन्मन्येऽधीतमुत्तमं॥२५॥निशम्यैतत्सुतवचोहिरण्यकशि
पुस्तदा॥गुरुपुत्रमुवाचेदंरुषाप्रस्फुरिताधरः॥२६॥ब्रह्मबंधोकिमेतत्तेवि
पक्षंश्रयतासता॥असारंग्राहितोबालोमामनादृत्यदुर्मते॥२७॥संतिह्यसा
धवोलोकेदुर्मैत्राश्छद्मवेषिणः॥तेषामुदेत्यघंकालेरोगःपातकिनामिव॥२८॥
गुरुपुत्रउवाच॥नमत्प्रणीतंनपरप्रणीतंसुतोवदत्येषतवेंद्रशत्रो॥नैसर्गिकी
यंमतिरस्यराजन्नियच्छमन्युंकददाःस्ममानः॥२९॥नारदउवाच॥गुरुणैवंप्रति
प्रोक्तोभूयआहासुरःसुतं॥नचेद्गुरुमुखीयंतेकुतोभद्रासतीमतिः॥३०॥प्र
ह्लादउवाच॥मतिर्नकृष्णेपरतःस्वतोवामिथोभिपद्येतगृहव्रतानां॥अदां

तगोभिर्विशतांतमिस्रंपुनःपुनश्चर्वितचर्वणानां॥३०॥नतेविदुःस्वार्थगतिंहिवि
ष्णुंदुराशयायेबहिरर्थमानिनः॥अंधायथांधैरुपनीयमानावागीशतंत्र्यामुरु
दाम्निबद्धाः॥३१॥नैषांमतिस्तावदुरुक्रमांघ्रिंस्पृशत्यनर्थापगमोयदर्थः॥मही
यसांपादरजोभिषेकंनिष्किंचनानांनवृणीतयावत्॥३२॥इत्युक्त्वोपरतंपुत्रंहि
रण्यकशिपूरुषा॥अंधीकृतात्मास्वोत्संगान्निरस्यतमहीतले॥३३॥आहाम
र्षरुषाविष्टःकषायीभूतलोचनः॥वध्यतामाश्वयंवध्योनिःसारयतनैर्ऋताः
३४॥अयंमेभ्रातृहासोयंहित्वास्वान्सुहृदोधमः॥पितृव्यहंतुर्यःपादौविष्णोर्दा
सवदर्च्चति॥३५॥विष्णोर्वासाध्वसौकिंनुकरिष्यत्यसमंजसः॥सौहृदंदुस्त्यजंपि
त्रोरहाद्यःपंचहायनः॥३६॥परोप्यपत्यंहितकृद्यथौषधंस्वदेहजोप्यामयवत्सु

नो हितः॥ छिंद्यात्तदंगं यदुतात्मनोहितं शेषं सुखं जीवति यद्विवर्जनात्॥३७॥
सर्वैरुपायैर्हंतव्यः संभोजशयनासनैः॥ सुहृल्लिंगधरः शत्रुर्मुनेर्दुष्टमिवेंद्रियं
॥३८॥ नैर्ऋतास्ते समादिष्टा भर्त्रा वै शूलपाणयः॥ तिग्मदंष्ट्राकरालास्यास्ता-
म्रश्मश्रुशिरोरुहाः॥३९॥ नदंतो भैरवान्नादांश्छिंधि भिंधीति वादिनः॥ आसीनं
चाहनञ्छूलैः प्रह्लादं सर्वमर्मसु॥४०॥ परे ब्रह्मण्यनिर्देश्ये भगवत्यखिलात्मनि
॥ युक्तात्मन्यफला आसन्नपुण्यस्येव सत्क्रियाः॥४१॥ प्रयासेपहते तस्मिन्दै-
त्येंद्रः परिशंकितः॥ चकार तद्वधोपायान्निर्बंधेन युधिष्ठिर॥४२॥ दिग्गजैर्दंद-
शूकेंद्रैरभिचारावपातनैः॥ मायाभिः संनिरोधैश्च गरदानैरभोजनैः॥४३॥ हिम-
वाय्वग्निसलिलैः पर्वताक्रमणैरपि॥ न शशाक यदा हंतुमपापमसुरः सुतं॥४४

चिंतां दीर्घतमां प्राप्तस्तत्कर्तुं नाभ्यपद्यत ॥ एष मे बह्वसाध्वक्तो वधोपायाश्च निर्मिताः
॥ तैस्तैर्द्रोहैरसद्धर्मैर्मुक्तः स्वेनैव तेजसा ॥४५॥ वर्त्तमानोविदूरे वै बालोप्यजडधीरयं
न विस्मरति मेनार्यं शुनश्शेप इव प्रभुः ॥४६॥ अप्रमेयानुभावोयमकुतश्चिद्भ
योऽमरः ॥ नूनमेतद्विरोधेन मृत्युर्मे भविता न वा ॥४७॥ इति तं चिंतया किंचित्
म्लानश्रियमधोमुखं ॥ शंडामर्कावौशनसौ विविक्त इति होचतुः ॥४८॥ जि
तं त्वयैकेन जगत्त्रयं भ्रुवोर्विजृंभणत्रस्तसमस्तधिष्ण्यपं ॥ न तस्य चिंत्यं तव
नाथ चक्ष्महे न वै शिशूनां गुणदोषयोः पदं ॥४९॥ इमं तु पाशैर्वरुणस्य बध्वा निधे
हि भीतो न पलायते यथा ॥ बुद्धिश्च पुंसो वयसार्यसेवया यावद्गुरुर्भार्गव आग
मिष्यति ॥५०॥ तथेति गुरुपुत्रोक्तमनुज्ञायेदमब्रवीत् ॥ धर्मो ह्यस्योपदेष्टव्यो रा

ज्ञांयेगृहमेधिनां॥५१॥धर्ममर्थंचकामंचनितरांचानुपूर्वशः॥प्रह्लादायोच
तूराजन्प्रश्रयावनतायच॥५२॥यथात्रिवर्गंगुरुभिरात्मनेउपशिक्षितं॥
नसाधुमेनेतच्छिक्षांद्वंद्वारामोपवर्णितां॥५३॥यदाचार्यःपरावृत्तोगृह
मेधीयकर्मसु॥वयस्यैर्बालकैस्तत्रसोपहूतःकृतक्षणैः॥५४॥अथतान्
श्लक्ष्णयावाचाप्रत्याहूयमहाबुधः॥उवाचविद्वांस्तन्निष्ठांकृपयाप्रहस
न्निव॥५५॥तेतुतद्गौरवात्सर्वेत्यक्तक्रीडापरिच्छदाः॥बालानदूषितधि
योद्वंद्वारामेरितेहितैः॥५६॥पर्युपासतराजेंद्रतन्न्यस्तहृदयेक्षणाः॥ताना
हकरुणोमैत्रोमहाभागवतोसुरः॥५७॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्त
मस्कंधेयुधिष्ठिरनारदसंवादेप्रह्लादचरितेपंचमोध्यायः॥५॥षष्ठेगुरोर्गृहव्य

ग्रेप्रह्लादोदैत्यबालकान्॥अनुकंप्यपरंतत्वंनारदोक्तमुपादिशत्॥१॥नि
रर्थकक्रियालोपेरायुर्व्ययमजानतां॥प्रह्लादःसदयंप्राहधर्मंभागवतंह्रु
तौ॥२॥प्रह्लादउवाच॥कौमारआचरेत्प्राज्ञोधर्मान्भागवतानिह॥दुर्ल
भंमानुषंजन्मतदप्यध्रुवमर्थदं॥१॥यथाहिपुरुषस्येहविष्णोःपादोप
सर्पणं॥यदेषसर्वभूतानांप्रियआत्मेश्वरःसुहृत्॥२॥सुखमैंद्रियकंदैत्या
देहयोगेनदेहिनां॥सर्वत्रलभ्यतेदैवाद्यथादुःखमयत्नतः॥३॥तत्प्रयासो
नकर्तव्योयतआयुर्व्ययःपरं॥नतथाविंदतेक्षेमंमुकुंदचरणांबुजं॥४॥ततो
यतेतकुशलःक्षेमायभयमाश्रितः॥शरीरंपौरुषंयावन्नविपद्येतपुष्कलं
॥५॥पुंसोवर्षशतंह्यायुस्तदर्द्धंचाऽजितात्मनः॥निःफलंयदसौरात्र्यांशेतें

धंत्रापितस्तमः॥६॥मुग्धस्यबाल्येकौमारेक्रीडतोयातिविंशतिः॥जरया
ग्रस्तदेहस्ययात्यकल्पस्यविंशतिः॥७॥दुरापूरेणकामेनमोहेनचबलीय
सा॥शेषंगृहेषुसक्तस्यप्रमत्तस्यापयातिहि॥८॥कोगृहेषुपुमान्सक्तमा
त्मानमजितेंद्रियः॥स्नेहपाशैर्दृढैर्बद्धमुत्सहेतविमोचितुं॥९॥कोन्वर्थतृष्णां
विसृजेत्प्राणेभ्योपियईप्सितः॥यंक्रीणात्यसुभिःप्रेष्ठैस्तस्करःसेवकोव
णिक्॥१०॥कथंप्रियायाअनुकंपितायाःसंगंरहस्यंरुचिरांश्चमंत्रान्॥सु
हृत्सुचस्नेहसितःशिशूनांकलाक्षराणामनुरक्तचित्तः॥११॥पुत्रान्स्मरंस्ता
दुहितॄर्हृदय्याभ्रातॄन्स्वसॄश्चपितरौचदीनौ॥गृहान्मनोज्ञोरुपरिच्छदांश्च
वृत्तीःसुकुल्याःपशुभृत्यवर्गान्॥१२॥त्यजेतकोशस्कृदिवेहमानः॥कर्माणि

लोभादवितृप्तकामः॥औपस्थ्यजैह्व्यंबहुमन्यमानःकथंविरज्येतदुरंतमोहः
१३॥कुटुंबपोषायवियन्निजायुर्नबुध्यतेर्थंविहतंप्रमत्तः॥सर्वत्रतापत्रयदुःखि
तात्मानिर्विद्यतेनस्वकुटुंबरामः॥१४॥वित्तेषुनित्याभिनिविष्टचेताविद्वांश्चदोषं
परवित्तहर्तुः॥प्रेत्येहवाथाप्यजितेंद्रियस्तदशांतकामोहरतेकुटुंबी॥१५॥वि
द्वानपीत्थंदनुजाःकुटुंबंपुष्णन्स्वलोकायनकल्पतेवै॥यःस्वीयपारक्यविभिन्न
भावस्तमःप्रपद्येतयथाविमूढः॥१६॥यतोनकश्चित्क्वचकुत्रचिद्वादीनःस्वमात्मा
नमलंसमर्थः॥विमोचितुंकामदृशांविहारक्रीडामृगोयन्निगडोविसर्गः॥१७॥त
तोविदूरात्परिहृत्यदैत्यादैत्येषुसंगंविषयात्मकेषु॥उपेतनारायणमादिदेवंसमु
क्तसंगैरिषितोपवर्गः॥१८॥नह्यच्युतंप्रीणयतोबह्वायासोसुरात्मजाः॥आत्म

त्वात्सर्वभूतानांसिद्धत्वादिहसर्वतः॥१९॥परावरेषुभूतेषुब्रह्मांतस्थावरादि
षु॥भौतिकेषुविकारेषुभूतेष्वथमहत्सुच॥२०॥गुणेषुगुणसाम्येचगुणव्यति
करेतथा॥एकएवपरोह्यात्माभगवानीश्वरोव्ययः॥२१॥प्रत्यगात्मस्वरूपेण
दृश्यरूपेणचस्वयं॥व्याप्यव्यापकनिर्देश्योह्यनिर्देश्योविकल्पितः॥२२॥केवलानु
भवानंदस्वरूपःपरमेश्वरः॥माययांतर्हितैश्वर्यईयतेगुणसर्गया॥२३॥तस्मा
त्सर्वेषुभूतेषुदयांकुरुतसौहृदं॥आसुरंभावमुन्मुच्यययातुष्यत्यधोक्षजः
२४॥तुष्टेचतत्रकिमलभ्यमनंतआद्येकिंतैर्गुणव्यतिकरादिहयेस्वसिद्धाः॥ध
र्मादयःकिमगुणेनचकांक्षितेनसारंजुषांचरणयोरुपगायतांनः॥२५॥धर्मार्थ
कामइतियोभिहितस्त्रिवर्गईक्षात्रयीनयदमौविविधाचवार्त्ता॥मन्येतदेत

दखिलंनिगमस्यसत्यंस्वात्मार्पणंस्वसुहृदः परमस्यपुंसः॥२६॥ज्ञानंतदेतद
मलंदुरवापमाहनारायणोनरसखःकिलनारदाय॥एकांतिनांभगवतस्तद
किंचनानांपादारविंदरजसाप्लुतदेहिनांस्यात्॥२७॥श्रुतमेतन्मयापूर्वंज्ञानं
विज्ञानसंयुतं॥धर्मंभागवतंशुद्धंनारदाद्देवदर्शनात्॥२८॥दैत्यपुत्राऊचुः॥प्रह्ला
दत्वंवयंचापिनर्तेऽन्यंविद्महेगुरुं॥एताभ्यांगुरुपुत्राभ्यांबालानामपिहीश्व
रौ॥२९॥बालस्यांतःपुरस्थस्यमहत्संगोदुरन्वयः॥छिंधिनःसंशयंसौम्यस्या
च्चेद्विश्रंभकारणं॥३०॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेप्रह्लादानुचरितेअष्टाद
शसाहस्र्यांषष्ठोध्यायः॥६॥सप्तमेमातृगर्भस्थेस्वस्मिन्नारदभाषितं॥प्रह्लादोवर्णया
मासशिष्यप्रत्ययसिद्धये॥१॥अश्राविनारदादेतन्मयागर्भइतीरितुं॥तत्रस्ताव

कथामाह्लपर्यैःषोडशाभिःसुधीः॥२॥नारदउवाच॥एवंदैत्यसुतैःपृष्टोमहाभाग
वतोसुरः॥उवाचस्मयमानस्तान्स्मरन्मदनुभाषितं॥१॥प्रह्लादउवाच॥पित
रिप्रस्थितेऽस्माकंतपसेमंदराचलं॥युद्धोद्यमंपरंचक्रुर्विबुधादानवान्प्रति॥२
॥पिपीलिकैरहिरिवदिष्ट्यालोकोपतापनः॥पापेनपापोभक्षीतिवादिनोवा
सवादयः॥३॥तेषामतिबलोद्योगंनिशम्यासुरयूथपाः॥वध्यमानाःसुरैर्भी
तादुद्रुवुःसर्वतोदिशं॥४॥कलत्रपुत्रमित्राप्तान्गृहान्पशुपरिच्छदान्॥नावेक्ष
माणास्त्वरिताःसर्वेप्राणपरीप्सवः॥५॥व्यलुंपन्राजशिबिरममराजयकांक्षिणः
॥इंद्रस्तुराजमहिषींमातरंममचाग्रहीत्॥६॥नीयमानांभयोद्विग्नांरुदतींकुररी
मिव॥यदृच्छयागतस्तत्रदेवर्षिर्ददृशेपथि॥७॥प्राहनैनांसुरपतेनेतुमर्हस्यनाग

सं॥मुंचमुंचमहाभागसतींपरपरिग्रहं॥८॥इंद्रउवाच॥ आस्तेस्याजठरेवीर्यम
विषह्यंसुरद्विषः॥आस्यतांयावत्प्रसवंमोक्ष्येर्थपदवींगतः॥९॥नारदउवाच॥अ
यंनिष्किल्बिषःसाक्षान्महाभागवतोमहान्॥त्वयानप्राप्स्यतेसंस्थामनंतानुच
रोबली॥१०॥इत्युक्तस्तांविहायेंद्रोदेवर्षेर्मानयन्वचः॥अनंतप्रियभक्त्यैनांपरि
क्रम्यदिवंययौ॥११॥ततोनोमातरमृषिःसमानीयनिजाश्रमं॥आश्वास्येहो
ष्यतांवत्सेयावत्तेभर्तुरागमः॥१२॥तथेत्यवात्सीद्देवर्षेरंतिसाप्यकुतोभया
यावद्दैत्यपतिर्घोरात्तपसोनन्यवर्तत॥१३॥ऋषिंपर्यचरत्तत्रभक्त्यापरमया
सती॥अंतर्वत्नीस्वगर्भस्यक्षेमायेच्छाप्रसूतये॥१४॥ऋषिःकारुणिकस्तस्याःप्रा
दादुभयमीश्वरः॥धर्मस्यतत्त्वंज्ञानंचमामप्युद्दिश्यनिर्मलं॥१५॥तत्तुकालस्यदी

र्घत्वात्स्त्रीत्वान्मातुस्तिरोदधे॥ ऋषिणानुगृहीतंमांनाधुनाप्यजहात्स्मृतिः॥
१६॥ भवतामपिभूयान्मेयदिश्रद्दधतेवचः॥ वैशारदीधीःश्रद्धातःस्त्रीबालानां
चमेयथा॥ १७॥ जन्माद्याःषडिमेभावादृष्टादेहस्यनात्मनः॥ फलानामिववृक्ष
स्यकालेनेश्वरमूर्त्तिना॥ १८॥ आत्मानित्योव्ययःशुद्धएकःक्षेत्रज्ञआश्रयः॥ अ
विक्रियःस्वदृक्हेतुर्व्यापकोऽसंग्यनावृतः॥ १९॥ एतैर्द्वादशभिर्विद्वानात्मनोल
क्षणैःपरैः॥ अहंममेत्यसद्भावंदेहादौमोहजंत्यजेत्॥ २०॥ स्वर्णंयथाग्रावसुहे
मकारःक्षेत्रेषुयोगैस्तदभिज्ञआप्नुयात्॥ क्षेत्रेषुदेहेषुतथात्मयोगैरध्यात्मवि
द्ब्रह्मगतिंलभेत॥ २१॥ अष्टौप्रकृतयःप्रोक्तास्त्रयएवहितद्गुणाः॥ विकाराःषोडशा
चार्यैःपुमानेकःसमन्वयात्॥ २२॥ देहस्तुसर्वसंघातोजगत्तस्थुरितिद्विधा॥ अत्रै

वमृग्यः पुरुषो नेति नेती त्यतत्त्यजन् ॥२३॥ अन्वयव्यतिरेकेण विवेकेनोशतात्म
ना ॥ सर्गस्थानसमाम्नायैर्विमृशद्भिरसत्वरैः ॥२४॥ बुद्धेर्जागरणं स्वप्नः सुषुप्तिरिति
वृत्तयः ॥ तायेनैवानुभूयंते सोध्यक्षः पुरुषः परः ॥२५॥ एभिस्त्रिवर्णैः पर्य्यस्तैर्बुद्धिभे
दैः क्रियोद्भवैः ॥ स्वरूपमात्मनो बुध्येत् गंधैर्वायुमिवान्वयात् ॥२६॥ एतद्द्वारो हि
संसारो गुणकर्मनिबंधनः ॥ अज्ञानमूलोपार्थोपि पुंसः स्वप्न इवेष्यते ॥२७॥ त
स्माद्भवद्भिः कर्त्तव्यं कर्मणां त्रिगुणात्मनां ॥ बीजनिर्हरणं योगः प्रवाहोपरमो धि
यः ॥२८॥ तत्रोपायसहस्राणामयं भगवतोदितः ॥ यदीश्वरे भगवति यथा यैरंज
सारतिः ॥२९॥ गुरुशुश्रूषया भक्त्या सर्वलब्धार्पणेन च ॥ संगेन साधुभक्तानामी
श्वराराधनेन च ॥३०॥ श्रद्धया तत्कथायां च कीर्त्तने र्गुणकर्मणां ॥ तत्पादांबुरुह

ध्यानात्तल्लिंगेक्षार्हणादिभिः॥३१॥हरिःसर्वेषुभूतेषुभगवानास्तईश्वरः॥इतिभू
तानिमनसाकामैस्तैःसाधुमानयेत॥३२॥एवंनिर्जितषड्वर्गैःक्रियतेभक्तिरीश्व
रे॥वासुदेवेभगवतिययासंलभतेरतिं॥३३॥निशम्यकर्माणिगुणानतुल्यान्
वीर्याणिलीलातनुभिःकृतानि॥यदातिहर्षोत्पुलकाश्रुगद्गदंप्रोत्कंठउद्गाय
तिरौतिनृत्यति॥३४॥यदाग्रहग्रस्तइवक्वचिद्धसत्याक्रंदतेध्यायतिवंदतेज
नं॥मुहुःश्वसन्वक्तिहरेजगत्पतेनारायणेत्यात्ममतिर्गतत्रपः॥३५॥तदापु
मान्मुक्तसमस्तबंधनस्तद्भावभावानुकृताशयाकृतिः॥निर्दग्धबीजानुशयो
महीयसाभक्तिप्रयोगेणसमेत्यधोक्षजं॥३६॥अधोक्षजालंभमिहाशुभात्म
नःशरीरिणःसंसृतिचक्रशातनं॥तद्ब्रह्मनिर्वाणसुखंविदुर्बुधास्ततोभजध्वंहृ

॥भा.स.॥
॥२४॥

अ.७

दयेहृदीश्वरं॥३७॥कोतिप्रयासोऽसुरबालकाहरेरुपासनेस्वेहृदिछिद्रवत्सतः॥
स्वस्यात्मनःसख्युरशेषदेहिनांसामान्यतःकिंविषयोपपादनैः॥३८॥रायःकल
त्रंपशवःसुतादयोगृहामहीकुंजरकोशभूतयः॥सर्वेऽर्थकामाःक्षणभंगुरायु
षःकुर्वंतिमर्त्यस्यकियत्प्रियंचलाः॥३९॥एवंहिलोकाःक्रतुभिःकृताअमीक्ष
यिष्णवःसातिशयाननिर्मलाः॥तस्माददृष्टश्रुतदूषणंपरंभक्त्यैकयेशंभ
जतात्मलब्धये॥४०॥यदर्थइह कर्माणिविद्वन्मान्यसकृन्नरः॥करोत्यतो
विपर्यासममोघंविंदतेफलं॥४१॥सुखायदुःखमोक्षायसंकल्पइहकर्मि
णः॥सदाप्नोतीहयादुःखमनीहायांसुखावृतः॥४२॥कामान्कामयतेकाम्यैर्य
दर्थमिहपूरुषः॥सवैदेहस्तुपारक्योभंगुरोयात्युपैतिच॥४३॥किमुव्यवहिता

या:

॥राम.॥
॥२४॥

पत्यदारागारधनादयः॥राज्यंकोशगजामात्यभृत्याप्तामम तास्पदाः॥
४४॥किमेतेरात्मनस्तुच्छैःसहदेहेननश्वरैः॥अनर्थैरर्थसंकाशैर्नित्यानं
दमहोदधेः॥४५॥निरूप्यतामिहस्वार्थःकियान्देहभृतोसुराः॥नि
षेकादिष्ववस्थासुक्लिश्यमानस्यकर्मभिः॥४६॥कर्माण्यारभतेदेहीदे
हेनात्मानुवर्तिना॥कर्मभिस्तनुतेदेहमुभयंत्वविवेकतः॥४७॥तस्मा
दर्थाश्चकामाश्चधर्माश्चयदपाश्रयाः॥भजतानीहयात्मानमनीहंह
रिमीश्वरं॥४८॥सर्वेषामपिभूतानांहरिरात्मेश्वरःप्रियः॥भूतैर्महद्भिः
स्वकृतैःकृतानांजीवसंज्ञितः॥४९॥देवासुरोमनुष्योवायक्षोगंधर्वए
वच॥भजन्मुकुंदचरणंस्वस्तिमान्स्याद्यथावयं॥५०॥नालंद्विजत्वंदेव

त्वंऋषिस्त्वंवासुरात्मजाः॥ प्रीणनायमुकुंदस्यनवृत्तंनबहुज्ञता॥५१॥
नदानंनतपोनेज्यानशौचंनव्रतानिच॥ प्रीयतेमलयाभक्त्याहरिरन्य
द्विडंबनं॥५२॥ ततोहरौभगवतिभक्तिंकुरुतदानवाः॥ आत्मौपम्येनसर्व
त्रसर्वभूतात्मनीश्वरे॥५३॥ दैतेयायक्षरक्षांसिस्त्रियःशूद्राव्रजौकसः॥
खगामृगाःपापजीवाःसंतिह्यच्युततांगताः॥५४॥ एतावानेवलोकेस्मि
न्पुंसःस्वार्थःपरःस्मृतः॥ एकांतभक्तिर्गोविंदेयत्सर्वत्रतदीक्षणं॥५५॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेसप्तमोध्यायः॥ अष्टमेतिरुषाह
तुंनिघ्नन्दैत्योहतःस्वयं॥ आविर्भूयनृसिंहेनसचब्रह्मादिभिःस्तुतः॥१॥ अं
तःकृपासुधापूर्णोबहिःक्रोधोनृकेसरी॥ दैत्येंद्रमरिभावेनभजंतंसम

भावयत्॥४॥नारदउ०॥ अथदैत्यसुताःसर्वेश्रुत्वातदनुवर्णितं॥जगृहुर्नि
रवद्यत्वान्नैवगुर्वनुशिक्षितं॥१॥अथाचार्य्यसुतस्तेषांबुद्धिमेकांतसंस्थितां
आलक्ष्यभीतस्त्वरितोराज्ञआवेदयद्यथा॥२॥श्रुत्वातदप्रियंदैत्योदुःसहंतन
यानयं॥कोपावेशचलद्गात्रःपुत्रंहंतुंमनोदधे॥३॥क्षिप्त्वापरुषयावाचाप्र
ह्रादमतदर्हणं॥आहेक्षमाणःपापेनतिरश्चीनेनचक्षुषा॥४॥प्रश्रयावन
तंदांतंबद्धांजलिमवस्थितं॥सर्पःपदाहतइवश्वसन्प्रकृतिदारुणः॥५॥हि
रण्यकशिपुरु०॥हेदुर्विनीतमंदात्मन्कुलभेदकराधम॥स्तब्धंमच्छासनो
द्वृत्तंनेष्येत्वाद्ययमक्षयं॥६॥क्रुद्धस्ययस्यकंपंतेत्रयोलोकाःसहेश्वराः॥तस्य
मेभीतवन्मूढशासनंकिंबलोत्यगाः॥७॥नारदउवाच॥इतितद्वचनंश्रुत्वापि

॥भा॰स॰॥
॥२६॥

वुधीमान्हरेःप्रियः॥प्रह्लादःप्रणतंप्राहगतभीःप्रहसन्निव॥८॥प्रह्लादउवाच॥न
केवलंमेभवतश्चराजन्सवैबलंबलिनांचापरेषां॥परेवरेमीस्थिरजंगमायेब्र
ह्मादयोयेनवशंप्रणीताः॥९॥सईश्वरःकालउरुक्रमोसावोजःसहःसत्वबलें
द्रियात्मा॥सएवविश्वंपरमःस्वशक्तिभिःसृजत्यवत्यत्तिगुणत्रयेशः॥१०॥जह्या
सुरंभावमिमंत्वमात्मनःसमंमनोधत्स्वनसंतिविद्विषः॥ऋतेजितादात्मन
उत्पथस्थितात्तद्धिह्यनंतस्यमहत्समर्हणं॥११॥दस्यून्पुराषण्नविजित्यलुं
पतोमन्यंतएकेस्वजितादिशोदश॥जितात्मनोज्ञस्यसमस्यदेहिनांसाधोः
स्वमोहप्रभवाःकुतःपरे॥१२॥हिरण्यकशिपुः॥व्यक्तंत्वंमर्तुकामोसियोऽतिमा
त्रंविकत्थसे॥मुमूर्षूणांहिमंदात्मन्ननुस्युर्विक्लवागिरः॥१३॥यस्त्वयामंदभा

अ॰ ८

रामः
२६

ग्योक्तोमदन्योजगदीश्वरः॥ क्वासौयदिससर्वत्रकस्मात्स्तंभेनदृश्यते॥१४॥ सोहंवि
कत्थमानस्यशिरःकायाद्धरामिते॥ गोपायेतहरिस्त्वाद्यस्तेशरणमीप्सितं॥
१५॥ एवंदुरुक्तैर्मुहुरर्दयन्रुषासुतंमहाभागवतंमहासुरः॥ खड्गंप्रगृह्योत्प
तितोवरासनात्स्तंभंतताडातिबलःस्वमुष्टिना॥१६॥ तदेवतस्मिन्निनदो
तिभीषणोबभूवयेनांडकटाहमस्फुटत्॥ यंवैस्वधिष्ण्योपगतंत्वजादयःश्रु
त्वास्वधामात्ययमंगमेनिरे॥१७॥ सविक्रमन्पुत्रवधेप्सुरोजसानिशम्यनिर्ह्रा
दमपूर्वमद्भुतं॥ अंतःसभायांनददर्शतत्पदंवितत्रसुर्येनसुरारियूथपाः॥१८॥
सत्यंविधातुंनिजभृत्यभाषितंव्याप्तिंचभूतेष्वखिलेषुचात्मनः॥ अदृश्यतात्य
द्भुतरूपमुद्वहन्स्तंभेसभायांनमृगंनमानुषं॥१९॥ ससत्वमेवंपरितोविपश्यन्स्त

भस्यमध्यादनुनिर्जिहानं॥ नायंमृगोनापिनरोविचित्रमहोकिमेतन्नृमृगेंद्ररूपं॥
२०॥ मीमांसमानस्यसमुत्थितोग्रतोनृसिंहरूपस्तदलंभयानकं॥ प्रतप्तचामीक
रचंडलोचनंस्फुरत्सटाकेसरजृंभिताननं॥ २१॥ करालदंष्ट्रंकरवालचंचलक्षुरां
तजिह्वंभृकुटीमुखोल्बणं॥ स्तब्धोर्द्ध्वकर्णंगिरिकंदराद्भुतंव्यात्तास्यनासंहनुभे
दभीषणं॥ दिविस्पृशत्कायमदीर्घपीवरग्रीवोरुवक्षस्थलमल्पमध्यमं॥ चंद्रांशु
गौरैश्छुरितंतनूरुहैर्विष्वग्भुजानीकशतंनखायुधं॥ २२॥ दुरासदंसर्वनिजेतरा
युधप्रवेकविद्रावितदैत्यदानवं॥ प्रायेणमेऽयंहरिणोरुमायिनावधःस्मृतोनेन
समुद्यतेनकिं॥ २३॥ एवंब्रुवंस्त्वभ्यपतद्गदायुधोनदन्नृसिंहंप्रतिदैत्यकुंजरः॥ अ
लक्षितोऽग्नौपतितःपतंगमोयथानृसिंहौजसिसोसुरस्तथा॥ ननद्विचित्रंखलुस

त्वधामनिस्वतेजसायोनुपुरापिबत्तमः॥२५॥ ततोभिपद्याऽभ्यहनन्महासुरोरु
षान्नृसिंहंगदयोरुवेगया॥ तंविक्रमंतंसगदंगदाधरोमहोरगंतार्क्ष्यसुतोयथाग्र
हीत्॥२६॥ सतस्यहस्तोत्कलितस्तदासुरोविक्रीडतोयद्वदहिर्गरुत्मतः॥ असाध्व
मन्यंतहृतौकसोमराघनछ्छदाभारतसर्वधिस्न्यपाः॥२७॥ तंमन्यमानोनिजवी
र्यशंकितंयद्धस्तमुक्तोनृहरिंमहासुरः॥ पुनस्तमासज्जतखड्गचर्मणीप्रगृह्यवेगे
नजितश्रमोमृधे॥२८॥ तंश्येनवेगंशतचंद्रवर्त्मभिश्चरंतमछिद्रमुपर्यधोहरिः॥
कृत्वाट्टहासंखरमुत्स्वनोल्बणंनिमीलिताक्षंजगृहेमहाजवः॥२९॥ विष्वक्स्फु
रंतंग्रहणातुरंहरिर्व्यालोयथाखुंकुलिशाक्षतत्वचं॥ द्वार्यूरुमापात्यददारलील
यानखैर्यथाहिंगरुडोमहाविषं॥३०॥ संरंभदुःप्रेक्ष्यकराललोचनोव्यात्ताननांतं

॥भा॰ स॰॥ ॥२८॥

विलिहन्स्वजिह्वया॥ असृग्लवाक्तारुणकेसराननो यथांत्रमाली द्विपहत्यया हरिः॥ ३१॥ नखांकुरोत्पाटितहृत्सरोरुहं विसृज्य तस्यानुचरानुदायुधान्॥ अहन्समंतान्नखशस्त्रपाणिभिर्दोर्दंडयूथोनुपथान्सहस्रशः॥ ३२॥ सटावधूता जलदाः परापतन्ग्रहाश्च तद्दृष्टिविमुष्टरोचिषः॥ अंभोधयः श्वासहता विचुक्षुमुर्निर्ह्रादभीता दिगिभा विचुक्रुशुः॥ ३३॥ द्यौस्तत्सटोत्क्षिप्तविमानसंकुला प्रोत्सर्पत क्ष्मा च पदातिपीडिता॥ शैलाः समुत्पेतुरमुष्य रंहसा तत्तेजसा खं ककुभो न रेजिरे॥ ३४॥ ततः सभायामुपविष्टमुत्तमे नृपासने संहृततेजसं विभुं॥ अलक्षितद्वैरथमत्यमर्षणं प्रचंडवक्त्रं न बभाज कश्चन॥ ३५॥ निशाम्य लोकत्रयमस्तकज्वरं तमादिदैत्यं हरिणा हतं मृधे॥ प्रहर्षवेगोत्कलिताननामुहुः प्रसू

अ॰ ८

॥एम॰॥ ॥२८॥

नववर्षैर्ववृषुःसुरस्त्रियः॥३६॥तदाविमानावलिभिर्नभस्तलंदिदृक्षतांसंकुलमा
सनाकिनां॥सुरानकादुंदुभयोथजघ्निरेगंधर्वमुख्याननृतुर्जगुःस्त्रियः॥३७॥तत्रो
पव्रज्यविबुधाब्रह्मेंद्रगिरिशादयः॥ऋषयःपितरःसिद्धाविद्याधरमहोरगाः॥३८॥
मनवःप्रजानांपतयोगंधर्वाप्सरचारणाः॥यक्षाःकिंपुरुषास्तातवेतालाःसि
द्धकिन्नराः॥३९॥तेविष्णुपार्षदाःसर्वेसुनंदकुमुदादयः॥मूर्ध्निबद्धांजलिपुटा
आसीनंतीव्रतेजसं॥४०॥ईडिरेनरशार्दूलंनातिदूरचराःपृथक्॥ब्रह्मोवाच॥
नमोस्त्वनंतायदुरंतशक्तयेविचित्रवीर्यायपवित्रकर्मणे॥विश्वस्यसर्गस्थि
तिसंयमान्गुणैःस्वलीलयासंदधतेऽव्ययात्मने॥४१॥श्रीरुद्रउवाच॥कोपका
लोयुगांतस्तेहतोयमसुरोल्पकः॥तत्सुतंपाह्युपसृतंभक्तंतेभक्तवत्सल॥४२॥

इंद्रउवाच॥ प्रत्यानीताःपरमभवतात्रायतानःस्वभागादैत्याक्रांतंहृदयकम
लंत्वद्गृहंप्रत्यबोधि॥ कालग्रस्तंकियदिदमहोनाथशुश्रूषतांतेमुक्तिस्तेषांन
हिबहुमतानारसिंहापरैःकिं॥४३॥ऋषयऊचुः॥ त्वंनस्तपःपरममात्थयदात्म
तेजोयेनेदमादिपुरुषात्मगतंससर्ज॥ तद्विप्रलुप्तममुनाद्यशरण्यपालरक्षा
गृहीतवपुषापुनरन्वमंस्थाः॥४४॥पितरऊचुः॥ श्राद्धानिनोधिबुभुजेप्रसभंत
नूजैर्दत्तानितीर्थसमयेपिपितिलांबुसभ्यः॥ तस्योदरान्नखविदीर्णवपाद्यआर्छ
त्तस्मैनमोनृहरयेऽखिलधर्मगोप्त्रे॥४५॥सिद्धाऊचुः॥ योनोगतिंयोगसिद्धाम
साधुरहार्षीद्योगतपोबलेन॥ नानादर्पंतन्नखैर्निर्ददारतस्मैतुभ्यंप्रणताःस्मोनृ
सिंह॥४६॥विद्याधराऊचुः॥ विद्यांपृथग्धारणयानुराद्धांन्यषेधदज्ञोबलवीर्य

हृस्थः॥सयेनसंख्येपशुबद्धंतमस्त्वंमायानृसिंहंप्रणतांस्मनित्यं॥४७॥नागाऊचुः॥
येनपापेनरत्नानिस्त्रीरत्नानिहृतानिनः॥तद्वक्षःपाटनेनास्मद्दत्तानंदन
मोस्तुते॥४८॥मनवऊचुः॥मनवोवयंतवनिदेशकारिणोदितिजेनदेवपरिभू
तसेतवः॥भवताखलःसउपसंहृतःप्रभोकरवामतेकिमनुशाधिकिंकरान्॥
४९॥प्रजापतयऊचुः॥प्रजेशावयंतेपरेशाभिसृष्टानयेनप्रजावैसृजामोनि
षिद्धाः॥सएषत्वयाभिन्नवक्षानुशेतेजगन्मंगलंसत्वमूर्त्तेवतारः॥५०॥गं
धर्वाऊचुः॥वयंविभोतेनटनाट्यगायकायेनात्मसाद्वीर्यबलौजसाकृताः॥स
एषनीतोभवतादशामिमांकिमुत्पथस्थःकुशलायकल्पते॥५१॥चारणाऊचु
॥ ॥हरेतवांघ्रिपंकजंभवापवर्गमाश्रिताः॥यदेषसाधुहृच्छयस्त्वयासुरःस

मापितः॥५२॥यक्षा ऊचुः॥वयमनुचरमुख्याः कर्मभिस्ते मनोज्ञैस्त इह दितिसुते
नप्रापिता वाहकत्वं॥ स तु जनपरितापं तत्कृतं जानता ते नरहर उपनीतः पंच
तां पंचविंश॥५३॥किंपुरुषा ऊचुः॥वयं किंपुरुषास्त्वं तु महापुरुष ईश्वरः॥अयं
कुपुरुषो नष्टो धिक्कृतः साधुभिर्यदा॥५४॥वैतालिका ऊचुः॥सभासु सत्रेषु तवाम
लं यशो गीत्वा सपर्यां महतीं लभामहे॥ यस्तां व्यनेषीद्वशमेष दुर्जनो दिष्ट्या
हतस्ते भगवन्यथामयः॥५५॥किंनरा ऊचुः॥ वयमीश किंनरगणास्तवानुगा
दितिजेन विष्टिममुनानुकारिताः॥भवता हरे स वृजिनोवसादितो नरसिंहना
थ विभवाय नो भव॥५६॥विष्णुपार्षदा ऊचुः॥अद्यैतन्नरहरिरूपमद्भुतं ते दृष्टं नः शर
णद सर्वलोकशर्म॥ सोयं ते विधिकर ईश विप्रशप्तस्तस्येदं निधनमनुग्रहाय

विस्मः॥५७॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेप्रह्लादानुचरितेदैत्यराजवधोनामाष्टमोध्यायः॥नवमेब्रह्मणाभीत्याचोदितोऽसुरबालकः॥कोपंप्रशमयन्स्तोत्रैर्नृसिंहमतिभीषणं॥१॥उग्रोप्यनुग्रएवायंस्वभक्तानांनृकेसरी॥केसरीवस्वपोतानामन्येषामुग्रविग्रहः॥२॥नारदउवाच॥ एवंसुरादयःसर्वेब्रह्मरुद्रपुरःसराः॥नोपैतुमशकन्मन्युसंरंभंसुदुरासदं॥१॥साक्षाच्छ्रीःप्रेषितादेवैर्दृष्ट्वातन्महदद्भुतं॥अदृष्टाश्रुतपूर्वत्वात्सानोपेयायशंकिता॥२॥प्रह्लादंप्रेषयामासब्रह्मावस्थितमंतिके॥तातप्रशमयोपेहिस्वपित्रेकुपितंप्रभुं॥३॥तथेतिशनकैराजन्महाभागवतोर्भकः॥उपेत्यभुविकायेननमामविधृतांजलिः॥४॥स्वपादमूलेपतितंतमर्भकंविलोक्यदेवःकृपयापरिप्लुतः॥उत्थाप्यतच्छीर्ष्ण्य

दधात्करांबुजंकालाहिवित्रस्तधियांकृताभयं॥५॥सतत्करस्पर्शधुताखि
लाशुभःसपद्यभिव्यक्तपरात्मदर्शनः॥तत्पादपद्मंहृदिनिर्वृतोदधौहृष्य
त्तनुःक्लिन्नहृदश्रुलोचनः॥६॥अस्तोषीद्धरिमेकाग्रमनसासुसमाहितः
॥प्रेमगद्गदयावाचातन्न्यस्तहृदयेक्षणः॥७॥प्रह्लादउवाच॥ब्रह्मादयः
सुरगणामुनयोथसिद्धाःसत्वैकतानमतयोवचसांप्रवाहैः॥नाराधि
तुंपुरुगुणैरधुनापिपिप्रुःकिंतोष्टुमर्हतिसमेहरिरुग्रजातेः॥८॥मन्येध
नाभिजनरूपतपःश्रुतौजस्तेजःप्रभावबलपौरुषबुद्धियोगाः॥नाराध
नायहिभवंतिपरस्यपुंसोभक्त्यातुतोषभगवान्गजयूथपाय॥९॥विप्रा
द्द्विषड्गुणयुतादरविंदनाभपादारविंदविमुखात्श्वपचंवरिष्ठं॥मन्ये

तदर्पितमनोवचनेहितार्थप्राणंपुनातिसकुलंनतुभूरिमानः॥१०॥नैवात्मनः
प्रभुरयंनिजलाभपूर्णोमानंजनादविदुषःकरुणोवृणीते॥यद्यज्जनोभगवते
विदधीतमानंतच्चात्मनेप्रतिमुखस्ययथामुखश्रीः॥११॥तस्मादहंविगतवि
क्लवईश्वरस्यसर्वात्मनामहिगृणामियथामनीषं॥नीचोऽजयागुणविसर्ग
मनुप्रविष्टःपूयेतयेनहिपुमाननुवर्णितेन॥१२॥सर्वेह्यमीविधिकरास्तवसत्व
धाम्नोब्रह्मादयोवयमिवेशनचोद्विजंतः॥क्षेमायभूतयउतात्मसुखायचास्य
विक्रीडितंभगवतोरुचिरावतारैः॥१३॥तद्यच्छमन्युमसुरश्चहतस्त्वयाद्यमोदेत
साधुरपिवृश्चिकसर्पहत्या॥लोकाश्चनिर्वृतिमिताःप्रतियंतिसर्वेरूपंनृसिंहवि
भयायजनाःस्मरंति॥१४॥नाहंबिभेम्यजिततेऽतिभयानकास्यजिह्वार्कनेत्रभृ

॥भा॰ स॰॥
॥३५॥

कुटीरभसोग्रदष्ट्रात्॥ आंत्रःस्रजःक्षतजकेशर शंकुकर्णान्निर्ह्रादभीतदिगि
भादरिभिन्नखाग्रात्॥१५॥ त्रस्तोस्म्यहं कृपणवत्सल दुःसहोग्रसंसारचक्रक
दनाद्ग्रसतां प्रणीतः॥ बद्धःस्वकर्मभिरुशत्तम तेंघ्रिमूलं प्रीतोपवर्गशरणं ह्वय
से कदा नु॥१६॥ यस्मात्प्रियाप्रियवियोगसंयोगजन्मशोकाग्निना सकलयोनि
षु दह्यमानः॥ दुःखौषधं तदपि दुःखमतद्धियाहं भूमन्भ्रमामि वद मे तव दा
स्ययोगं॥१७॥ सोहं प्रियस्य सुहृदः परदेवताया लीलाकथास्तव नृसिंह विरं
चिगीताः॥ अंजस्तितर्म्यनुगृणन्गुणविप्रमुक्तो दुर्गाणि ते पदयुगालयहंस
संगः॥१८॥ बालस्य नेह शरणं पितरौ नृसिंह नार्तस्य चागदमुदन्वति मज्जतो नौः
तप्तस्य तत्प्रतिविधिर्य इहांजसेष्टस्तावद्विभो तनुभृतां त्वदुपेक्षितानां॥१९॥ य

अ॰ ९
॥एम॰॥
॥३५॥

स्मिन्यतोयर्हियेनचयस्ययस्माद्यस्मैयथायदुतयस्त्वपरःपरोवा॥भावःकरोति
विकरोतिपृथक्स्वभावःसंचोदितस्तदखिलंभवतःस्वरूपं॥२०॥मायामनःसृजति
कर्ममयंबलीयःकालेनचोदितगुणानुमतेनपुंसः॥छंदोमयंयदजयार्पित
षोडशारंसंसारचक्रमजकोतितरेत्त्वदन्यः॥२१॥सत्वंहिनित्यविजितात्म
गुणःस्वधाम्नाकालोवशीकृतविसृज्यविसर्गशक्तिः॥चक्रेविसृष्टमजये
श्वरषोडशारेनिःपीड्यमानमुपकर्षविभोप्रपन्नं॥२२॥दृष्टामयादिविवि
भोऽखिलधिष्ण्यपानामायुःश्रियोविभवइच्छतियान्जनोयं॥येस्मत्पितुः
कुपितहासविजृंभितभ्रूविस्फूर्जितेनलुलितासतुतेनिरस्तः॥२३॥तस्मादमू
स्तनुभृतामहमाशिषोज्ञआयुःश्रियंविभवमैंद्रियमाविरिंच्यात्॥नेछामिते

॥भा॰स॰॥
॥३३॥

अ॰९

विलुलितानुरुविक्रमेणकालात्मनोपनयमांनिजभृत्यपार्श्वं॥२४॥ कुत्राशिषः
श्रुतिसुखामृगतृष्णिरूपाःक्वेदंकलेवरमशेषरुजांविरोहः॥ निर्विद्यतेनतुजनो
यदपीतिविद्वान्कामानलंमधुलवैःशमयन्दुरापैः॥२५॥ क्वाहंरजःप्रभवईश
तमोऽधिकेस्मिन्जातःसुरेतरकुलेक्वतवानुकंपा॥ नब्रह्मणोनतुभवस्यनवै
रमायायन्मेर्पितःशिरसिपद्मकरःप्रसादः॥२६॥ नैषापरावरमतिर्भवतोननु
स्याज्जंतोर्यथात्मसुहृदोजगतस्तथापि॥ संसेवयासुरतरोरिवतेप्रसादःसे
वानुरूपमुदयोनपरावरत्वं॥२७॥ एवंजनंनिपतितंप्रभवाहिकूपेकामाभिकाम
मनुयःप्रपतन्प्रसंगात्॥ कृत्वात्मसात्सुरर्षिणाभगवन्गृहीतःसोहंकथंनुवि
सृजेतवभृत्यसेवां॥२८॥ मत्प्राणरक्षणमनंतपितुर्वधश्चमन्येस्वभृत्यऋषिवा

॥राम॰॥
॥३३॥

कथमनृतंविधातुं॥खड्गंप्रगृह्ययदवोचदसद्विधित्सुस्त्वामीश्वरोमदपरोवतुकं
हरामि॥२९॥एकस्त्वमेवजगदेतदमुष्ययत्त्वमाद्यंतयोःपृथगवस्यसिमध्यतश्च
॥सृष्ट्वागुणव्यतिकरंनिजमाययेदंनानेवतैरवसितस्तदनुप्रविष्टः॥३०॥त्वंवा
इदंसदसदीशभवांस्ततोन्योमायायदात्मपरबुद्धिरियंह्यपार्था॥यद्यस्यज
न्मनिधनंस्थितिरीक्षणंचतद्वैतदेववसुकालवदष्टितर्वोः॥३१॥न्यस्येदमात्म
निजगद्विलयांबुमध्येशेषेत्मनानिजसुखानुभवोनिरीहः॥योगेनमीलित
दृगात्मनिपीतनिद्रस्तुर्येस्थितोनतुतमोनगुणांश्चयुंक्षे॥३२॥तस्यैवतेवपुरिदं
निजकालशक्त्यासंचोदितप्रकृतिधर्मणआत्मगूढं॥अंभस्यनंतशयनाद्विरम
समाधेर्नाभेरभूत्स्वकणिकावटवन्महाब्जं॥३३॥तत्संभवःकविरतोन्यदपश्यमा

॥भा॰ स॰॥
॥३४॥

अ॰ ९

नस्यांबीजमात्मनिततंस्वबहिर्विचिंत्य॥नाविंददब्दशतमप्सुनिमज्जमानो
जातेंकुरेकथमुहोपलभेतबीजं॥२४॥सत्वात्मयोनिरतिविस्मितआश्रितो
ब्जंकालेनतीव्रतपसापरिशुद्धभावः॥त्वामात्मनीशभुविगंधमिवातिसूक्ष्मं
भूतेंद्रियाशयमयेविततंददर्श॥२५॥एवंसहस्रवदनांघ्रिशिरःकरोरुनासा
स्यकर्णनयनाभरणायुधाढ्यं॥मायामयंसदुपलक्षितसन्निवेशंदृष्ट्वामहापु
रुषमापमुदंविरिंच्यः॥२६॥तस्मैभवान्हयशिरस्तनुवंचबिभ्रद्वेदद्रुहावतिब
लौमधुकैटभाख्यौ॥हत्वानयच्छ्रुतिगणांश्चरजस्तमश्चसत्वंतवप्रियतमांतनु
मामनंति॥२७॥इत्थंनृतिर्यगृषिदेवझषावतारैर्लोकान्विभावयसिहंसिजगत्प्र
तीपान्॥धर्मंमहापुरुषपासियुगानुवृत्तंछन्नःकलौयदभवस्त्रियुगोथसत्वं॥२८॥

॥एम॰॥
॥३४॥

कृ

नैतन्मनस्तवकथासुविकुंठनाथसंप्रीयतेदुरितदुष्टमसाधुतीव्रं॥कामा
तुरंहर्षशोकभयैषणार्त्तंतस्मिन्कथंतवगतिंविमृशामिदीनः॥३९॥जिह्वैक
तोऽच्युतविकर्षतिमावितृप्ताशिश्नोन्यतस्त्वगुदरंश्रवणंकुतश्चित्॥घ्रा
णोन्यतश्चपलदृक्कचकर्मशक्तिर्बह्व्यःसपत्न्यइवगेहपतिंलुनंति॥४०॥एवं
स्वकर्मपतितंभववैतरण्यामन्योन्यजन्ममरणाशनभीतभीतं॥पश्यन्ज
नंस्वपरविग्रहवैरमैत्रंहंतेतिपारचरपीपृहिमूढमद्य॥४१॥कोन्वत्रतेखिल
गुरोभगवन्प्रयासउत्तारणेऽस्यभवसंभवलोपहेतोः॥मूढेषुवैमहदनुग्रह
आर्त्तबंधोकिंतेनतेप्रियजनाननुसेवतांनः॥४२॥नैवोद्विजेपरदुरत्ययवैतरण्या
स्त्वद्वीर्यगायनमहामृतमग्नचित्तः॥शोचेततोविमुखचेतसइंद्रियार्थमाया

॥भा॰स॰॥
॥३५॥

सुखायभरमुद्वहतोविमूढान्॥४३॥प्रायेणदेवमुनयःस्वविमुक्तिकामामौनंचरं
तिविजनेनपरार्थनिष्ठाः॥नैतान्विहायकृपणान्विमुमुक्षएकोनान्यंत्वदस्य
शरणंभ्रमतोनुपश्ये॥४४॥यन्मैथुनादिगृहमेधिसुखंहितुच्छंकंडूयनेनकर
योरिवदुःखदुःखं॥तृप्यंतिनेहकृपणाबहुदुःखभाजःकंडूतिवन्मनसिजंविष
हेतधीरः॥४५॥मौनव्रतश्रुततपोध्ययनस्वधर्मव्याख्यारहोजपसमाधयआ
पवर्ग्याः॥प्रायःपरंपुरुषतेत्वजितेंद्रियाणांवार्त्ताभवंत्युतनवात्रतुदांभिका
नां॥४६॥रूपेइमेसदसतीतववेदसृष्टेबीजांकुराविवनचान्यदरूपकस्य॥यु
क्ताःसमक्षमुभयत्रविचिन्वतेत्वांयोगेनवह्निमिवदारुषुनान्यतःस्यात्॥४७॥
त्वंवायुरग्निरवनिर्वियदंबुमात्राःप्राणेंद्रियाणिहृदयंचिदनुग्रहश्च॥सर्वंत्वमे

अ॰९
न४
॥राम॰॥
॥३५॥

वसगुणोविगुणश्चभूमन्नान्यत्वदस्त्यपिमनोवचसानिरुक्तं॥४८॥नैतेगुणा
नगुणिनोमहदादयोयेसर्वेमनःप्रभृतयःसहदेवमर्त्याः॥आद्यंतवंतउरु
गायविदंतिहित्वामेवंविमृश्यसुधियोविरमंतिशब्दात्॥४९॥तत्तेर्हत्तमनमः
स्तुतिकर्मपूजाःकर्मस्मृतिश्चरणयोःश्रवणंकथायां॥संसेवयात्वयिविनेति
षडंगयाकिंभक्तिंजनःपरमहंसगतौलभेत॥५०॥नारदउवाच॥एतावद्वर्णि
तगुणोभक्त्याभक्तेननिर्गुणः॥प्रह्लादंप्रणतंप्रीतोयतमन्युरभाषत॥५१॥
श्रीभगवानुवाच॥प्रह्लादभद्रभद्रंतेप्रीतोऽहंतेसुरोत्तम॥वरंवृणीष्वाभिमतं
कामपूरोऽस्म्यहंनृणां॥५२॥मामप्रीणतआयुष्मन्दर्शनंदुर्लभंहिमे॥दृष्ट्वा
मांनपुनर्जंतुरात्मानंतप्तुमर्हति॥५३॥प्रीणंतिह्यथमांधीराःसर्वभावेनसा

॥भा॰स॰॥
॥३८॥

धवः॥श्रेयस्कामामामहाभागासर्वासामाशिषांपतिं॥५४॥नारदउवाच॥एवंप्रलो
भ्यमानोपिवरैर्लोकप्रलोभनैः॥एकांतित्वाद्भगवतिनैछत्तानसुरोत्तमः॥५५॥इ
तिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेनवमोध्यायः॥९॥दशमेत्वनुगृह्णामुंभक्तमंत
र्हितेहरौ॥प्रसंगाद्धरिणारुद्रेकृतोनुग्रहईर्यते॥१॥नारदउवाच॥भक्तियोगस्य
तत्सर्वमंतरायतयार्भकः॥मन्यमानोहृषीकेशंस्मयमानउवाचह॥१॥प्रह्ला
दउवाच॥मामांप्रलोभयोत्पत्त्यासक्तंकामेषुतैर्वरैः॥तत्संगभीतोनिर्विण्णो
मुमुक्षुस्त्वामुपाश्रितः॥२॥भृत्यलक्षणजिज्ञासुर्भक्तंकामेष्वचोदयत्॥भवा
न्संसारबीजेषुहृदयग्रंथिषुप्रभुः॥३॥नान्यथातेखिलगुरोर्घटेतकरुणात्मनः
यस्तआशिषआशास्तेनसभृत्यःसवैवणिक्॥४॥आशासानोनवैभृत्यःस्वामि

अ॰९
॥राम॰॥
॥३८॥

न्याशिषआत्मनः॥नसस्वामीभृत्यतःस्वाम्यमिछन्योरातिचाशिषः॥५॥अहं
त्वकामस्त्वद्भक्तस्त्वंचस्वाम्यनपाश्रयः॥नान्यथेहावयोरर्थोराजसेवकयोरि
व॥६॥यदिरासीशमेकामान्वरांस्त्वंवरदर्षभ॥कामानांहृद्यसंरोहंभवतस्तु
वृणेवरं॥७॥इंद्रियाणिमनःप्राणआत्माधर्मोधृतिर्मतिः॥ह्रीःश्रीस्तेजःस्मृ
तिःसत्यंयस्यनश्यंतिजन्मना॥८॥विमुंचतियदाकामान्मानवोमनसिस्थिता
न्॥तर्ह्येवपुंडरीकाक्षभगवत्त्वायकल्पते॥९॥ॐनमोभगवतेतुभ्यंपुरुषाय
महात्मने॥हरयेद्भुतसिंहायब्रह्मणेपरमात्मने॥१०॥नृसिंहउवाच॥नैकांतिनो
मेमयिजात्विहाशिषआशासतेमुत्रचयेभवद्विधाः॥अथापिमन्वंतरमेतद
त्रदैत्येश्वराणामनुभुंक्ष्वभोगान्॥११॥कथामदीयाजुषमाणःप्रियास्त्वमावे

श्यमामात्मनिसंतमेकं॥ सर्वेषुभूतेष्वधियज्ञमीशंयजस्वयोगेनचकर्महिन्वन्
भोगेनपुण्यंकुशलेनपापंकलेवरंकालजवेनहित्वा॥ कीर्त्तिंविशुद्धांसुरलोक
गीतांवितायमामेष्यसिमुक्तबंधः॥१३॥ यएततूकीर्त्तयेन्मह्यंत्वयागीतमिदंनरः
त्वांचमांचस्मरन्कालेकर्मबंधाद्विमुच्यते॥१४॥ प्रह्लादउवाच॥ वरंवरयएतत्तेवर
देशान्महेश्वर॥ यदनिंदत्पितामेत्वामविद्वांस्तेजऐश्वरं॥१५॥ विद्धामर्षाश
यःसाक्षात्सर्वलोकगुरुंप्रभुं॥ भ्रातृहेतिमृषादृष्टिस्त्वद्भक्तेमयिचाघवान्
॥१६॥ तस्मात्पितामेपूयेतदुरंताद्दुस्तराद्घात्॥ पूतस्तेपांगसंदृष्टस्तदा
कृपणवत्सल॥१७॥ श्रीभगवानुवाच॥ त्रिसप्तभिःपितापूतःपितृभिःसहतेन
घ॥ यत्साधोऽस्यगृहेजातोभवान्वैकुलपावनः॥१८॥ यत्रयत्रचमद्भक्ताःप्र

शांताः समदर्शिनः ॥ साधवः समुदाचारास्ते पूयंत्यपि कीकटाः ॥ १९ ॥ सर्वात्म
ना न हिंसंति भूतग्रामेषु किंचन ॥ उच्चावचेषु दैत्येंद्र मद्भावेन गतस्पृहाः ॥ २० ॥
भवंति पुरुषा लोके मद्भक्तास्त्वामनुव्रताः ॥ भवान्मे खलु भक्तानां सर्वेषां प्र
तिरूपधृक् ॥ २१ ॥ कुरु त्वं प्रेतकार्याणि पितुः पूतस्य सर्वशः ॥ मदंगस्पर्शनेनां
ग लोकान्यास्यति सुप्रजाः ॥ २२ ॥ पित्र्यं च स्थानमातिष्ठ यथोक्तं ब्रह्मवादिभिः
॥ मय्यावेश्य मनस्तात कुरु कर्माणि मत्परः ॥ २३ ॥ नारद उवाच ॥ प्रह्रादोपि त
था चक्रे पितुर्यत्सांपरायिकं ॥ यथाह भगवान्राजन्नभिषिक्तो द्विजोत्तमैः ॥ २४ ॥
॥ प्रसादसुमुखं दृष्ट्वा ब्रह्मा नरहरिं हरिं ॥ स्तुत्वा वाग्भिः पवित्राभिः प्राह देवादि
भिर्वृतः ॥ २५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ देवदेवाखिलाध्यक्ष भूतभावन पूर्वज ॥ दिष्ट्या ते

निहतःपापोलोकसंतापनोसुरः॥२६॥योसौलब्धवरोमत्तोनवध्योममसृष्टि
भिः॥तपोयोगबलोन्नद्धःसमस्तनिगमानहन्॥२७॥दिष्ट्यास्यतनयःसाधुर्म
हाभागवतोर्भकः॥त्वयाविमोचितोमृत्योर्दिष्ट्यात्वांसमितोधुना॥२८॥एत
द्वपुस्तेभगवन्ध्यायतःप्रयतात्मनः॥सर्वतोगोप्तृसंत्रासान्मृत्योरपिजिघां
सतः॥२९॥श्रीभगवानु॥मैवंवरोसुराणांतेप्रदेयःपद्मसंभव॥वरःक्रूरनिस
र्गाणामहीनाममृतंयथा॥३०॥श्रीनारदउवाच॥इत्युक्त्वाभगवान्राजन्तत्रै
वांतर्दधेहरिः॥अदृश्यःसर्वभूतानांपूजितःपरमेष्ठिना॥३१॥ततःसंपूज्य
शिरसाववंदेपरमेष्ठिनं॥भवंप्रजापतीन्देवान्प्रह्लादोभगवत्कलाः॥३२॥
ततःकाव्यादिभिःसार्द्धंमुनिभिःकमलासनः॥दैत्यानांदानवानांचप्रह्ला

दमकरोत्पतिं ॥३३॥ प्रतिनंद्य ततो देवाः प्रयुज्य परमाशिषः ॥ स्वधामानि य
यू राजन्ब्रह्माद्याः प्रतिपूजिताः ॥३४॥ एवं तौ पार्षदौ विष्णोः पुत्रत्वं प्रापितौ दितेः
॥ हृदि स्थितेन हरिणा वैरभावेन तौ हतौ ॥३५॥ पुनश्च विप्रशापेन राक्षसौ
तौ बभूवतुः ॥ कुंभकर्णदशग्रीवौ हतौ तौ रामविक्रमैः ॥३६॥ शयानौ युधि
निर्भिन्नहृदयौ रामसायकैः ॥ तच्चित्तौ जहतुर्देहं यथा प्राक्तनजन्मनि ॥३७॥
॥ ताविहाथ पुनर्जातौ शिशुपालकरूषजौ ॥ हरौ वैरानुबंधेन पश्यतस्ते स
मीयतुः ॥३८॥ एनः पूर्वकृतं यत्तद्राजानः कृष्णवैरिणः ॥ जहुस्त्वंते तदात्मानः
कीटः पेशस्कृतो यथा ॥३९॥ यथा यथा भगवतो भक्त्या परमयाऽभिदा ॥ नृपाश्चै
द्यादयः सात्म्यं हरेस्तच्चिंतया ययुः ॥४०॥ आख्यातं सर्वमेतत्ते यन्मां त्वं परिपृष्ट

॥भा॰ स॰॥
॥३९॥

वानू॥दमघोषसुतादीनांहरेःसात्म्यमपिद्विषां॥४१॥एषाब्रह्मण्यदेवस्यकृ
ष्णस्यचमहात्मनः॥अवतारकथापुण्यावधोयत्रादिदैत्ययोः॥४२॥प्रह्लाद
स्यानुचरितंमहाभागवतस्यच॥भक्तिर्ज्ञानंविरक्तिश्चयाथात्म्यंचास्यवै
हरेः॥४३॥सर्गस्थित्यप्ययेशस्यगुणकर्मानुवर्णनं॥परावरेषांस्थानानांका
लेनव्यत्ययोमहानू॥४४॥धर्मोभागवतानांचभगवानूयेनगम्यते॥आ
ख्यानेस्मिन्समाम्नातमाध्यात्मिकमशेषतः॥४५॥यएतत्पुण्यमाख्यानं
विष्णोर्वीर्योपबृंहितं॥कीर्त्तयेछ्रद्धयाश्रुत्वाकर्मपाशेर्विमुच्यते॥४६॥ए
तद्यआदिपुरुषस्यमृगेंद्रलीलांदैत्येंद्रयूथपवधंप्रयतःपठेत॥दैत्यात्म
जस्यचसतांप्रवरस्यपुण्यंश्रुत्वानुभावमकुतोभयमेतिलोकं॥४७॥यूयंनृ

अ॰ १०

॥रा॰म॰॥
॥३९॥

लोकेबतभूरिभागालोकंपुनानामुनयोभियंति॥ येषांगृहानावसंतिसाक्षा
द्गूढंपरंब्रह्ममनुष्यलिंगं॥४८॥ सवाअयंब्रह्ममहद्विमृग्यंकैवल्यनिर्वाणसु
खानुभूतिः॥ प्रियःसुहृद्वःखलुमातुलेयआत्मार्हणीयोविधिकृद्गुरुश्च॥४९॥
नयस्यसाक्षाद्भवपद्मजादिभीरूपंधियावस्तुतयोपवर्णितं॥ मौनेनभक्त्योप
शमेनपूजितःप्रसीदतामेषससात्वतांपतिः॥५०॥ सएषभगवान्राजन्व्य
तनोद्विहतंयशः॥ पुरारुद्रस्यदेवस्यमयेनानंतमायिना॥५१॥ युधिष्ठिरउ०॥
कस्मिन्कर्मणिदेवस्यमयोहन्जगदीशितुः॥ यथाचोपचिताकीर्तिःकृष्णेना
नेनकथ्यतां॥५२॥ नारदउवाच॥ निर्जिताअसुरादेवैर्युध्यनेनोपबृंहितैः॥ मा
यिनांपरमाचार्यंमयंशरणमाययुः॥५३॥ सनिर्मायपुरस्तिस्रोहैमीरौप्या

नी १

॥भा॰ स॰॥
॥७॥

यसीर्विभुः॥दुर्लक्ष्यापायसंयोगादुर्वितर्क्यपरिछदाः॥५४॥ताभिस्तेऽसुरसेनान्यो
लोकांस्त्रीन्सेश्वरान्नृप॥स्मरंतोनाशयांचक्रुःपूर्ववैरमलक्षिताः॥५५॥ततस्ते
सेश्वरालोकाउपासाद्येश्वरंविभो॥त्राहिनस्तावकान्देवविनष्टांस्त्रिपुराल
यैः॥५६॥अथानुगृह्यभगवान्माभैष्टेतिसुरान्विभुः॥शरंधनुषिसंधायपु
रेष्वस्त्रंव्यमुंचत॥५७॥ततोग्निवर्णाइषवउत्पेतुःसूर्यमंडलात्॥यथामयू
खसंदोहानादृश्यंतपुरोयतः॥५८॥तैःस्पृष्टाव्यसवःसर्वेनिपेतुःस्मपुरौकसः
॥तानानीयमहायोगीमयःकूपरसेक्षिपत्॥५९॥सिद्धामृतरसस्पृष्टावज्र
साराम्महौजसः॥उत्तस्थुर्मेघदलनावैद्युताइववह्नयः॥६०॥विलोक्यभग्नसं
कल्पंविमनस्कंवृषध्वजं॥तदायंभगवान्विष्णुस्तत्रोपायमकल्पयत्॥६१॥

अ १०

॥राम॰॥
॥४०॥

वत्सआसीत्तदाब्रह्मास्वयंविष्णुरयंहिगौः॥प्रविश्यत्रिपुरंकालेरसकूपामृतंप
पौ॥६२॥तेसुराह्यपिपश्यंतोनन्यषेधन्विमोहिताः॥तद्विज्ञायमहायोगीरसपा
लानिदंजगौ॥६३॥स्वयंविशोकःशोकार्त्तान्स्मरन्दैवगतिंचतां॥देवोसुरोनरो
न्योवानेश्वरोस्तीहकश्चन॥६४॥आत्मनोन्यस्यवादिष्टंदैवेनापोहितुंद्वयोः॥
अथासौशक्तिभिःस्वाभिःशंभोःप्राधनिकंव्यधात्॥धर्मज्ञानविरक्त्यृद्धितपो
विद्याक्रियादिभिः॥रथंसूतंध्वजंवाहान्धनुर्वर्मशरादियत्॥सन्नद्धोरथमा
स्थायशरंधनुरुपाददे॥शरंधनुषिसंधायमुहूर्त्तेभिजितीश्वरः॥६५॥ददाहते
नदुर्भेद्याहरोथत्रिपुरान्नृप॥दिविदुंदुभयोनेदुर्विमानशतसंकुलाः॥६६॥दे
वर्षिपितृसिद्धेशाजयेतिकुसुमोत्करैः॥अवाकिरन्जगुर्हृष्टानन्तृतुश्चाप्सरोग

णाः॥६९॥एवंदग्ध्वापुरस्तिस्रोभगवान्पुरहानृप। ब्रह्मादिभिःस्तूयमानःस्वधाम
प्रत्यपद्यत॥७०॥एवंविधान्यस्यहरेःस्वमाययाविडंबमानस्यनृलोकमात्मनः
॥वीर्याणिगीतान्यृषिभिर्जगद्गुरोर्लोकान्पुनानान्यपरंवदामिकिं॥७१॥इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेयुधिष्ठिरनारदसंवादेप्रह्लादचरितेपुररविजयश्चदशमोध्यायः॥१०॥
एकादशोनृणांधर्मःसाधारण्येनवर्णिताः॥विशेषेणचवर्णानांमुख्यामुख्या
श्चयोषितां॥१॥तदेवंदशभिर्ज्ञानभक्तियोगावुदीरितौ॥अथपंचभिरध्यायैः
कर्मयोगोनुवर्ण्यते॥२॥श्रीशुकउवाच॥ ॥श्रुत्वेहितंसाधुसभासभाजितंमहत्त
माग्रण्यउरुक्रमात्मनः॥युधिष्ठिरोदैत्यपतेर्मुदायुतःपप्रच्छभूयस्तनयंस्वयं
भुवः॥१॥युधिष्ठिरउवाच॥भगवन्श्रोतुमिच्छामिनृणांधर्मंसनातनं॥वर्णाश्र

माचारयुतंयत्पुमान्विंदतेपरं॥२॥भवान्प्रजापतेःसाक्षादात्मजःपरमेष्ठि
नः॥सुतानांसंमतोब्रह्मंस्तपोयोगसमाधिभिः॥३॥नारायणपराविप्राध
र्मंगुह्यंपरंविदुः॥करुणाःसाधवःशांतास्त्वद्विधानतथापरे॥४॥नारदउवाच
नत्वाभगवतेजायलोकानांधर्महेतवे॥वक्ष्येसनातनंधर्मंनारायणमु
खाच्छ्रुतं॥५॥योवतीर्यात्मनोंशेनदाक्षायण्यांतुधर्मतः॥लोकानांस्व
स्तयेध्यास्तेतपोबदरिकाश्रमे॥६॥धर्ममूलंहिभगवान्सर्ववेदमयोहरिः
॥स्मृतंचतद्विदांराजन्येनचात्माप्रसीदति॥७॥सत्यंदयातपःशौचंतिति
क्षेक्षाशमोदमः॥अहिंसाब्रह्मचर्यंचत्यागःस्वाध्यायआर्जवं॥८॥संतोषः
समदृक्सेवाग्राम्येहोपरमःशनैः॥नृणांविपर्ययेहेक्षामौनमात्मविमर्शनं॥९॥

अन्नाद्यादेःसंविभागोभूतेभ्यश्चयथार्हतः॥तेष्वात्मदेवताबुद्धिःसुतरांनृषुपां
डव॥१०॥श्रवणंकीर्त्तनंचास्यस्मरणंमहतांगतेः॥सेवेज्यावनतिर्दास्यंसख्य
मात्मसमर्पणं॥११॥नृणामयंपरोधर्मःसर्वेषांसमुदाहृतः॥त्रिंशल्लक्षणवा
न्राजन्सर्वात्मायेनतुष्यति॥१२॥संस्कारायत्राविच्छिन्नाःसद्विजोजोजगाद
यं॥इज्याध्ययनदानानिविहितानिद्विजन्मनां॥१३॥जन्मकर्मावदातानांक्रि
याश्चाश्रमचोदिताः॥विप्रस्याध्ययनादीनिषडन्यस्याप्रतिग्रहः॥१४॥राज्ञो
वृत्तिःप्रजागोप्तुरविप्राद्वाकरादिभिः॥वैश्यस्तुवार्तावृत्तिश्चनित्यंब्रह्मकुला
नुगः॥शूद्रस्यद्विजशुश्रूषावृत्तिश्चस्वामिनोभवेत्॥वार्त्ताविचित्राशालीनया
यावरशिलोंछनं॥विप्रवृत्तिश्चतुर्द्धेयंश्रेयसीचोत्तरोत्तरा॥जघन्योनोत्तमांवृ

ज्यं ४

त्तिमनापदिभजेन्नरः॥ ऋतेराजन्यमापत्सुसर्वेषामपिसर्वशः॥ ऋतामृता
भ्यांजीवेत्तमृतेनप्रमृतेनवा॥ सत्यानृताभ्यांजीवेतनश्ववृत्त्याकथंचन॥ ऋत
मुंछशिलंप्रोक्तममृतंस्यादयाचितं॥ मृतंतुनित्ययाञ्चास्यात्प्रमृतंकर्षणंस्मृ
तं॥ सत्यानृतंतुवाणिज्यंश्ववृत्तिर्नीचसेवनं॥ २०॥ वर्जयेत्तांसदाविप्रोराजन्य
श्चजुगुप्सितां॥ सर्ववेदमयोविप्रःसर्वदेवमयोनृपः॥ २१॥ शमोदमस्तपः
शौचंसंतोषंक्षांतिरार्जवं॥ ज्ञानंदयाच्युतात्मत्वंसत्यंचब्रह्मलक्षणं॥ २२॥
शौर्यंवीर्यंधृतिस्तेजस्त्यागआत्मजयःक्षमा॥ ब्रह्मण्यताप्रसादश्चरक्षाच
क्षत्रलक्षणं॥ २३॥ देवगुर्वच्युतेभक्तिस्त्रिवर्गपरितोषणं॥ आस्तिक्यमुद्यमो
नित्यंनैपुण्यंवैश्यलक्षणं॥ २४॥ शूद्रस्यसंनतिःशौचंसेवास्वामिन्यमायया

अमंत्रयज्ञो ह्यस्तेयं सत्यं गोविप्ररक्षणं ॥ स्त्रीणां च पतिदेवानां तच्छुश्रूषानुकूलता ॥ तद्बंधुष्वनुवृत्तिश्च नित्यं तद्व्रतधारणं ॥२६॥ संमार्जनोपलेपाभ्यां गृहमंडलवर्त्तनैः ॥ स्वयं च मंडिता नित्यं परिमृष्टपरिच्छदा ॥२७॥ कामैरुच्चावचैः साध्वी प्रश्रयेण दमेन च ॥ वाक्यैः सत्यैः प्रियैः प्रेम्णा काले काले भजेत्पतिं ॥२८॥ संतुष्टालोलुपा दक्षा धर्मज्ञा प्रियसत्यवाक् ॥ अप्रमत्ता शुचिः स्निग्धा पतिं त्वपतितं भजेत् ॥२९॥ या पतिं हरिभावेन भजेच्छ्रीरिव तत्परा ॥ हर्यात्मना हरेर्लोके पत्या श्रीरिव मोदते ॥३०॥ वृत्तिः संकरजातीनां तत्तत्कुलकृता भवेत् ॥ अचौराणामपापानामंत्यजांतेवसायिनां ॥३१॥ प्रायः स्वभावविहितो नृणां धर्मो युगे युगे ॥ वेददृग्भिः स्मृतो राजन्प्रेत्य चेह च शर्मकृत् ॥३२॥ वृत्त्या स्वभाव

कृतयावर्त्तमानःस्वकर्मकृत्॥हित्वास्वभावजंकर्मशनैर्निर्गुणतामियात्
॥३३॥उप्यमानंमुहुःक्षेत्रंस्वयंनिर्वीर्यतामियात्॥नकल्पतेपुनःसूत्याउ
प्तंबीजंचनश्यति॥३४॥एवंकामाशयंचित्तंकामानामतिसेवया॥विरज्ये
तयथाराजन्नग्निवत्कामबिंदुभिः॥३५॥यस्ययल्लक्षणंप्रोक्तंपुंसोवर्णाभि
व्यंजकं॥यदन्यत्रापिदृश्येततत्तेनैवविनिर्दिशेत्॥३६॥इतिश्रीभागवतेमहा
पुराणेसप्तमस्कंधेयुधिष्ठिरनारदसंवादेसदाचारनिर्णयेएकादशोध्यायः॥ ॥११॥ ॥
द्वादशेवर्ण्यतेधर्मोब्रह्मचारिवनस्थयोः॥ चतुर्णामाश्रमाणांचसाधारण्ये
नकश्चन॥१॥नारदउवाच॥ब्रह्मचारीगुरुकुलेवसन्दांतोगुरोर्हितं॥आ
चरन्दासवन्नीचोगुरौसुदृढसौहृदः॥सायंप्रातरुपासीतगुर्वग्न्यर्कसु

॥भा· स·॥
॥४४॥

रोत्तमान् ॥ संध्ये उभे च यतवाक् जपन् ब्रह्म समाहितः ॥ २ ॥ छंदांस्यधीयीत गु
रोराहूतश्चेत्सुयंत्रितः ॥ उपक्रमेऽवसाने च चरणौ शिरसा नमेत् ॥ ३ ॥ मेखलाजि
नवासांसि जटा दंड कमंडलून् ॥ बिभृयादुपवीतं च दर्भपाणिर्यथोदितं ॥ ४ ॥
सायंप्रातश्चरेद्भैक्ष्यं गुरवे तन्निवेदयेत् ॥ भुंजीत यद्यनुज्ञातो नो चेदुपवसेत्क्व
चित् ॥ ५ ॥ सुशीलो मितभुक् दक्षः श्रद्दधानो जितेंद्रियः ॥ यावदर्थं व्यवहरे
त्स्त्रीषु स्त्रीनिर्जितेषु च ॥ ६ ॥ वर्जयेत्प्रमदागाथामगृहस्थो बृहद्व्रतः ॥ इंद्रि
याणि प्रमाथीनि हरंत्यपि यतेर्मनः ॥ ७ ॥ केशप्रसाधनोन्मर्दस्नपनाभ्यंजना
दिकं ॥ गुरुस्त्रीभिर्युवतिभिः कारयेन्नात्मनो युवा ॥ ८ ॥ नन्वग्निः प्रमदा नाम
घृतकुंभसमः पुमान् ॥ सुतामपि रहो जह्यादन्यदा यावदर्थकृत् ॥ ९ ॥ कल्प

अ· १२

॥राम·॥
॥४४॥

यित्वात्मनायावदाभासमिदमीश्वरः॥ द्वैतंतावन्नविरमेत्ततोह्यस्यविपर्ययः
१०॥ एतत्सर्वंगृहस्थस्यसमाम्नातंयतेरपि॥ गुरुवृत्तिर्विकल्पेनगृहस्थस्य
र्तुगामिनः॥ ११॥ अंजनाभ्यंजनोन्मर्दस्त्र्यवलेखामिषंमधु॥ स्रग्गंधालेपालं
कारांस्त्यजेयुर्येधृतव्रताः॥ १२॥ उषित्वैवंगुरुकुलेद्विजोधीत्यावबुध्यच॥ त्रयी
सांगोपनिषदंयावदर्थंयथाबलं॥ १३॥ दत्वावरमनुज्ञातोगुरोःकामंयदीश्व
रः॥ गृहंवनंवाप्रविशेत्प्रव्रजेत्तत्रवावसेत्॥ १४॥ अग्नौगुरावात्मनिचसर्व
भूतेषधोक्षजं॥ भूतैःस्वधामभिःपश्येदप्रविष्टंप्रविष्टवत्॥ १५॥ एवंविधोब्र
ह्मचारीवानप्रस्थोयतिर्गृही॥ चरन्विदितविज्ञानःपरंब्रह्माधिगच्छति॥ १६॥ वा
नप्रस्थस्यवक्ष्यामिनियमान्मुनिसंमतान्॥ यानातिष्ठन्मुनिर्गच्छेदृषिलोक

॥भा॰ स॰॥
॥४५॥

मिहांजसा॥१७॥नकृष्टपच्यमश्नीयादकृष्टंचाप्यकालतः॥अग्निपक्कमथामंवा
अर्कपक्कमुताहरेत्॥१८॥वन्यैश्चरुपुरोडाशान्निर्वपेत्कालचोदितान्॥लब्धेन
वेनवेन्नाद्येपुराणंतुपरित्यजेत्॥१९॥अग्न्यर्थमेवशरणमुटजंवाद्रिकंदरं॥श्रये
तहिमवाय्वग्निवर्षार्कातपषाट्स्वयं॥२०॥केशरोमनखश्मश्रुमलानिजटिलो
दधत्॥कमंडल्वजिनेदंडवल्कलाग्निपरिच्छदान्॥२१॥चरेद्वनेद्वादशाब्दानष्टौ
वाचतुरोमुनिः॥द्वावेकंवायथाबुद्धिर्नविपद्येतकृच्छ्रतः॥२२॥यदाकल्पःस्व
क्रियायांव्याधिभिर्जरयाथवा॥आन्वीक्षिक्यांवाविद्यायांकुर्यादनशनादिकं॥
२३॥आत्मन्यग्नीन्समारोप्यसन्यस्याहंममात्मतां॥कारणेषुन्यसेत्सम्यक्
संघातंतुयथार्हतः॥२४॥खेखानिवायोनिश्वासांस्तेजस्यूष्माणमात्मवान्॥अ

अ॰१२

॥राम॰॥
॥४५॥

स्वसृक्श्लेष्मपूयानिक्षितौशेषंयथोद्भवं ॥२५॥ वाचमग्नौसवक्तव्यामिंद्रेशि
ल्पंकरावपि ॥ पदानिगत्यावयसिरत्योपस्थंप्रजापतौ ॥२६॥ मृत्यौपायुंविसर्गं
चयथास्थानंविनिर्दिशेत् ॥ दिक्षुश्रोत्रंसनादेनस्पर्शेनाध्यात्मनित्वचं ॥२७॥
रूपाणिचक्षुषाराजन्ज्योतिष्यभिनिवेशयेत् ॥ अप्सुप्रचेतसाजिह्वांघ्रेयै
र्घ्राणंक्षितौन्यसेत् ॥२८॥ मनोमनोरथैश्चंद्रेबुद्धिंबोध्यैःकवौपरे ॥ कर्माण्य
ध्यात्मनारुद्रेयदहंममताक्रिया ॥२९॥ सत्वेनचित्तंक्षेत्रज्ञेगुणैर्वैकारिकंप
रे ॥ अप्सुक्षितिमपोज्योतिष्यदोवायौनभस्यमुं ॥३०॥ कूटस्थेतच्चमहतितद
व्यक्तेक्षरेचतत् ॥ इत्यक्षरतयात्मानंचिन्मात्रमवशेषितं ॥३१॥ ज्ञात्वाद्वयोथ
विरमेद्दग्धयोनिरिवानलः ॥३२॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेयुधिष्ठि

रनारदसंवादेसदाचारनिर्णयेआश्रमधर्मेद्वादशोऽध्यायः॥ १२ ॥त्रयोदशोयतेधर्मः
साधकस्योच्यतेमहान्॥ अवधूतेतिहासेनसिद्धावस्थाचवर्ण्यते॥ १॥नारदउ०॥
कल्पस्त्वेवंपरिव्रज्यदेहमात्रावशेषितः॥ग्रामैकरात्रविधिनानिरपेक्षश्चरे
न्महीं॥ २॥बिभृयाद्यद्यसौवासःकौपीनाच्छादनंपरं॥त्यक्तंनलिंगंदंडादेरन्य
त्किंचिदनापदि॥ ३॥एकएवचरेद्भिक्षुरात्मारामोनपाश्रयः॥सर्वभूतसुहृच्छांतो
नारायणपरायणः॥ ४॥पश्येदात्मन्यदोविश्वंपरेसदसतोऽव्यये॥आत्मा
नंचपरंब्रह्मसर्वत्रसदसन्मये॥ ४॥सुप्तप्रबोधयोःसंधावात्मनोगतिमा
त्मदृक्॥पश्यन्बंधंचमोक्षंचमायामात्रंनवस्तुतः॥ ५॥नाभिनंदेद्ध्रुवंमृत्यु
मध्रुवंचास्यजीवितं॥कालंपरंप्रतीक्षेतभूतानांप्रभवाप्ययं॥ ६॥नासच्छा

त्रेषु सज्जेत नोपजीवेत जीविकां॥ वादवादांस्त्यजेत्तर्कान्पक्षं कंचन संश्रये
त्॥ न शिष्याननुबध्नीत ग्रंथान्नैवाभ्यसेद्बहून्॥ न व्याख्यामुपयुंजीत नारंभाना
रभेत्क्वचित्॥ ७॥ न यते राश्रमः प्रायो धर्महेतुर्महात्मनः॥ शांतस्य समचित्त
स्य बिभृयादुत वा त्यजेत्॥ ८॥ अव्यक्तलिंगो व्यक्तार्थो मनीष्युन्मत्तबालवत्
॥ कविर्मूकवदात्मानं स दृष्ट्या दर्शयेन्नृणां॥ ९॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहा
सं पुरातनं॥ प्रह्लादस्य च संवादं मुनेराजगरस्य च॥ १०॥ तं शयानं धरोपस्थे का
वेर्यां सह्यसानुनि॥ रजस्वलैस्तनूद्देशैर्निगूढामलतेजसं॥ ११॥ ददर्श लोका
न्विचरन्लोकतत्वविवित्सया॥ वृतोमात्यैः कतिपयैः प्रह्लादो भगवत्प्रियः॥ १२॥
कर्मणाकृतिभिर्वाचा लिंगैर्वर्णाश्रमादिभिः॥ न विदंति जना यं वै सोसाविति न

वेति च ॥१४॥ तं नत्वाभ्यर्च्य विधिवत्पादयोः शिरसा स्पृशन् ॥ विवित्सुरिदम
प्राक्षीन्महाभागवतोऽसुरः ॥१५॥ बिभर्षि कायं पीवानं सोद्यमो भोगवान्यथा
॥ वित्तं चैवोद्यमवतां भोगो वित्तवतामिह ॥ भोगिनां खलु देहोयं पीवा भवति
नान्यथा ॥१६॥ न ते शयानस्य निरुद्यमस्य ब्रह्मन्नु हार्थो यत एव भोगः ॥ अभोगि
नोयं तव विप्र देहः पीवा यतस्तद्वद नः क्षमं चेत् ॥१७॥ कविः कल्पो निपुणदृक्
चित्रप्रियकथः समः ॥ लोकस्य कुर्वतः कर्म शेषे तद्वीक्षितापि वा ॥१८॥ नारद उ॰
॥ स इत्थं दैत्यपतिना परिपृष्टो महामुनिः ॥ स्मयमानस्तमभ्याह तद्वागमृतयंत्रितः
॥१९॥ ब्राह्मण उवाच ॥ वेदेदमसुरश्रेष्ठ भवान्नन्वार्यसंमतः ॥ ईहोपरमयोर्नृणां
पदान्यध्यात्मचक्षुषा ॥२०॥ यस्य नारायणो देवो भगवान्हृद्गतः सदा ॥ भक्त्या

केवलयाज्ञानंधुनोतिध्वांतमर्कवत् ॥२१॥ अथापिब्रूमहेप्रश्नांस्तवराजन्यथा
श्रुतं॥संभावनीयोहिभवानात्मनःशुद्धिमिछतां॥२२॥तत्स्मयाभवताहिन्यायो
ग्यैःकामैरपूरया॥कर्माणिकार्यमाणोहंनानायोनिषुयोजितः॥२३॥यदृछया
लोकमिमंप्रापितःकर्मभिर्भ्रमन्॥स्वर्गापवर्गयोर्द्वारंतिरश्चांपुनरस्यच॥२४
अत्रापिदंपतीनांचसुखायान्यापनुत्तये॥कर्माणिकुर्वतांदृष्ट्वानिवृत्तोस्मिवि
पर्ययं॥२५॥सुखमस्यात्मनोरूपंसर्वेहोपरतिस्तनुः॥मनःसंस्पर्शजान्दृष्ट्वा
भोगान्स्वप्स्यामिसंविशन्॥२६॥इत्येतदात्मनःस्वार्थंसंतंविस्मृत्यवैपुमान्
॥विचित्रामसतिद्वैतेघोरामाप्नोतिसंसृतिं॥२७॥जलंतदुद्भवैश्छन्नंहित्वाज्ञोज
लकाम्यया॥मृगतृष्णामुपाधावेद्यथान्यत्रार्थदृक्स्वतः॥२८॥देहादिभिर्दैवतं

॥भा·स·॥
॥४८॥

त्रेरात्मनःसुखमीहतः॥दुःखात्ययंचानीशस्यक्रियामोघाःकृताकृताः॥२९॥
आध्यात्मिकादिभिर्दुःखैरविमुक्तस्यकर्हिचित्॥मर्त्यस्यकृछ्रोपनतैरर्थैःकामैः
क्रियेतकिं॥३०॥पश्यामिधनिनांक्लेशंलुब्धानामजितात्मनां॥भयादलब्धनि
द्राणांसर्वतोभिविशंकिनां॥३१॥राजतश्चोरतःशत्रोःस्वजनात्पशुपक्षितः॥अ
र्थिभ्यःकालतःस्वस्मान्नित्यंप्राणार्थवद्भयं॥३२॥शोकमोहभयक्रोधरागक्लैब्य
श्रमादयः॥यन्मूलाःस्युर्नृणांजह्यात्स्पृहांप्राणार्थयोर्बुधः॥३३॥मधुकारमहा
सर्पौलोकेस्मिन्नोगुरूत्तमौ॥वैराग्यंपरितोषंचप्राप्तायच्छिक्षयावयं॥३४॥वि
रागःसर्वकामेभ्यःशिक्षितोमेमधुव्रतात्॥कृछ्राप्तंमधुवद्वित्तंहत्वाप्यन्योह
रत्पतिं॥३५॥अनीहःपरितुष्टात्मायदृछोपनतादहं॥नोचेच्छयेबह्वहानिम

अ·१३

॥राम·॥
॥४८॥

हाद्रिरिवसत्ववान् ॥ ३६॥ क्वचिदल्पं क्वचिद्भूरि भुंजेन्नं स्वाद्वस्वादु वा ॥ क्वचिद्भू-
रि गुणोपेतं गुणहीनमुत क्वचित् ॥ ३७॥ श्रद्धयोपहृतं क्वापि कदाचिन्मानवर्जि-
तं ॥ भुंजे भुक्त्वाथ कस्मिंश्चिद्दिवा नक्तं यदृच्छया ॥ ३८॥ क्षौमं दुकूलमजिनं चीरं व-
ल्कलमेव वा ॥ वसेन्यदपि संप्राप्तं दिष्टभुक् तुष्टधीरहं ॥ ३९॥ क्वचिच्छये धरोपस्थे
तृणपर्णाश्मभस्मसु ॥ क्वचित्प्रासादपर्यंके कशिपौ वा परेच्छया ॥ ४०॥ क्वचित्स्ना-
तोनुलिप्तांगः सुवासाः स्रग्व्यलंकृतः ॥ रथेभाश्वैश्चरे क्वापि दिग्वासा ग्रहवद्विभो
॥ ४१॥ नाहं निंदे न च स्तौमि स्वभावविषमं जनं ॥ एतेषां श्रेय आशासे उतैकात्म्यं म-
हात्मनि ॥ ४२॥ विकल्पं जुहुयाच्चित्तौ तां मनस्यर्थविभ्रमे ॥ मनो वैकारिके हुत्वा
तं मायायां जुहोत्यनु ॥ ४३॥ आत्मानुभूतौ तां मायां जुहुयात्सत्यदृग्मुनिः ॥ ततो नि-

ईहो विरमेत्स्वानुभूत्यात्मनि स्थितः॥४४॥ स्वात्मवृत्तं मयेत्थं ते सुगुप्तमपि वर्णितं॥ व्यपेतं लोकशास्त्राभ्यां भवान्हि भगवत्प्रियः॥४५॥ नारद उवाच॥ धर्मं पारमहंस्यं वै मुनेः श्रुत्वासुरेश्वरः॥ पूजयित्वा ततः प्रीत आमंत्र्य प्रययौ गृहं॥४६॥ इति श्रीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे युधिष्ठिरनारदसंवादे सदाचारनिर्णये यतिधर्मे त्रयोदशोध्यायः॥१३॥ चतुर्दशो गृहस्थस्य परमो धर्म ईर्यते॥ देशकालादिभेदेन पुनः श्रेयो विशेषकृत्॥१॥ युधिष्ठिर उवाच॥ गृहस्थ एतां पदवीं विधिना येन चांजसा॥ याति देवऋषे ब्रूहि मादृशो गृहमूढधीः॥१॥ श्रीनारद उ॰॥ गृहेष्ववस्थितो राजन्क्रियाः कुर्वन्यथोचिताः॥ वासुदेवार्पणं साक्षादुपासीत महामुनीन्॥२॥ शृण्वन्भगवतोभीक्ष्णमवतारकथामृतं॥ श्रद्दधानो यथाकालमुपशां

तज्जनावृतः ॥३॥ तत्संगाच्छनकैःसंगमात्मजायात्मजादिषु॥ विमुच्येन्मुच्यमाने
षुस्वयंस्वप्नवदुत्थितः॥४॥ यावदर्थमुपासीनोदेहेगेहेचपंडितः॥ विरक्तोरक्त
वत्तत्रनृलोकेनरतांन्यसेत्॥५॥ ज्ञातयःपितरौपुत्राभ्रातरःसुहृदोपरे॥ यद्वदंति
यदिछंतिचानुमोदेतनिर्ममः॥६॥ दिव्यंभौमंचांतरिक्षंवित्तमच्युतनिर्मितं॥ त
त्सर्वमुपभुंजानएतत्कुर्यात्स्वतोबुधः॥७॥ यावद्भ्रियेतजठरंतावत्स्वत्वंहिदेहि
नां॥ अधिकंयोभिमन्येतसस्तेनोदंडमर्हति॥८॥ मृगोष्ट्रखरमर्काखुसरीसृ
प्खगमक्षिकाः॥ आत्मनःपुत्रवत्पश्येत्तैरेषामंतरंकियत्॥९॥ त्रिवर्गंनातिकृ
च्छ्रेणभजेतगृहमेध्यपि॥ यथादेशंयथाकालंयावद्दैवोपपादितं॥१०॥ आश्वा
घांतेऽवसायिभ्यःकामान्संविभजेद्यथा॥ अप्येकामात्मनोदारांनृणांस्वत्व

ग्रहोयतः॥११॥ जह्याद्यदर्थे स्वप्राणान्हन्याद्वा पितरं गुरुं॥ तस्यां स्वत्वं स्त्रियां जह्या
द्यस्तेन ह्यजितो जितः॥१२॥ कृमिविड्भस्मनिष्ठांतं क्वेदं तुच्छं कलेवरं॥ क्व तदीयरति
र्भार्या क्वायमात्मा नभश्छदिः॥१३॥ सिद्धैर्यज्ञावशिष्टार्थैः कल्पयेद्वृत्तिमात्मनः॥
शेषे स्वत्वं त्यजन्प्राज्ञः पदवीं महतामियात्॥१४॥ देवानृषीन्नृभूतानि पितॄ
नात्मानमन्वहं॥ स्ववृत्त्यागतवित्तेन यजेत पुरुषं पृथक्॥१५॥ यर्ह्यात्मनोधि
काराद्याः सर्वाः स्युर्यज्ञसंपदः॥ वैतानिकेन विधिना अग्निहोत्रादिना यजेत्॥१६
॥ नह्यग्निमुखतोऽयं वै भगवान्सर्वयज्ञभुक्॥ इज्येत हविषा राजन्यथा विप्र
मुखे हुतैः॥१७॥ तस्माद्ब्राह्मणदेवेषु मर्त्यादिषु यथार्हतः॥ तैस्तैः कामैर्यजस्वैनं
क्षेत्रज्ञं ब्राह्मणाननु॥१८॥ कुर्यादापरपक्षीयं मासि प्रौष्ठपदे द्विजः॥ श्राद्धं पित्रो

प ३

र्यथावित्तंतद्दंधूनांचवित्तवान्॥१९॥अयनेविषुवेकुर्याद्व्यतीपातेदिनक्षये॥चं
द्रादित्योपरागेचद्वादश्यांश्रवणेषुच॥२०॥तृतीयायांशुक्लपक्षेनवम्यामथका
र्त्तिके॥चतसृष्वष्टकासुहेमंतेशिशिरेतथा॥२१॥माघेचसितसप्तम्यांम
घाराकासमागमे॥राकयाचानुमत्यावामासर्क्षाणियुतान्यपि॥२२॥द्वादश्या
मनुराधास्याश्रवणस्तिस्रउत्तराः॥तिसृष्वेकादशीवासुजन्मर्क्षश्रोणयोग
युक्॥२३॥तएतेश्रेयसःकालानृणांश्रेयोविवर्द्धनाः॥कुर्यात्सर्वात्मनैतेषुश्रे
योमोघंतदायुषः॥२४॥एषुस्नानंजपोहोमोव्रतंदेवद्विजार्चनं॥पितृदेवनृभू
तेभ्योयद्दत्तंतदनश्वरं॥२५॥संस्कारकालोजायायाअपत्यस्यात्मनस्तथा
॥प्रेतसंस्थामृताहश्चकर्मण्यभ्युदयेनृप॥२६॥अथदेशान्प्रवक्ष्यामिधर्मादि

व

श्रेय आवहानू॥ सर्वे पुण्यतमो देशाः सत्पात्रं यत्र लभ्यते॥ २७॥ बिंबं भगवतो
यत्र सर्वमेतच्चराचरं॥ यत्र ह ब्राह्मणकुलं तपोविद्यादयान्वितं॥ २८॥ यत्र
यत्र हरेरर्चा स देशः श्रेयसां पदं॥ यत्र गंगादयो नद्यः पुराणेषु च विश्रुताः॥ २९॥
सरांसि पुष्करादीनि क्षेत्राण्यर्हाश्रितान्युत॥ कुरुक्षेत्रं गयशिरः प्रया
गः पुलहाश्रमः॥ ३०॥ नैमिषं फाल्गुनं सेतुः प्रभासोथ कुशस्थली॥ वारा
णसी मधुपुरी पंपा बिंदुसरस्तथा॥ ३१॥ नारायणाश्रमो नंदा सीताराम
माश्रमादयः॥ सर्वे कुलाचला राजन् महेन्द्रमलयादयः॥ ३२॥ एते पुण्यत
मा देशाः हरेरर्चाश्रिताश्च ये॥ एतान्देशान्निषेवेत श्रेयस्कामो ह्यभीक्ष्ण
शः॥ धर्मो ह्यत्रेहितः पुंसां सहस्राधिफलोदयः॥ ३३॥ पात्रं त्वत्र निरुक्तं वै

कविभिःपात्रवित्तमैः॥ हरिरेवैकउर्वीशयन्मयंवैचराचरं ३४ देवर्ष्यर्हत्सुवै
सत्सुतत्रब्रह्मात्मजादिषु॥ राजन्यदग्रपूजायांमतःपात्रतयाच्युतः ३५॥
जीवराशिभिराकीर्णआंडकोशांघ्रिपोमहान्॥ तन्मूलत्वादच्युतेज्यासर्वजी
वात्मतर्पणं॥३६॥पुराण्यनेनसृष्टानिनृतिर्यगृषिदेवताः॥ शेतेजीवेनरू
पेणपुरेषुपुरुषोह्यसौ॥ ३७ तेष्वेषुभगवान्राजन्तारतम्येनवर्त्तते॥ त
स्मात्पात्रंहिपुरुषोयावानात्मायथेयते॥ दृष्ट्वातेषांमिथोनृणामवज्ञा
नात्मतांनृप॥ त्रेतादिषुहरेरर्चाक्रियायैकविभिःकृता॥ ३९॥ ततोर्चायांहरिं
केचित्संश्रद्धायसपर्यया॥ उपासतउपास्तापिनार्थदापुरुषद्विषां॥ ४०॥ पु
रुषेष्वपिराजेंद्रसुपात्रंब्राह्मणंविदुः॥ तपसाविद्ययातुष्ट्याधत्तेवेदंहरेस्तनुं

नून्वस्य ब्राह्मणा राजन्कृस्नस्य जगदात्मनः॥ पुनंतः पादरजसा त्रिलोकीं दैव
तं महत्॥४२॥ इति श्रीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे सदाचारनिर्णये चतुर्दशो
ध्यायः॥१४॥ ततः पंचदशो सर्ववर्णाश्रमनिबंधनं॥ सारतः संग्रहेणाथ वर्ण्यते
मोक्षलक्षणं॥१॥ नारद उवाच॥ कर्मनिष्ठा द्विजाः केचित्तपोनिष्ठा नृपापरे॥
स्वाध्यायेन्ये प्रवचने येकेचिज्ज्ञानयोगयोः॥१॥ ज्ञाननिष्ठाय देयानि कव्या
न्यानंत्यमिछता॥ दैवे च तदभावे स्यादितरेभ्यो यथार्हतः॥२॥ द्वौ दैवे पितृका
र्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा॥ भोजयेत्सुसमृद्धोपि श्राद्धे कुर्यान्न विस्तरं॥३॥ दे
शकालोचितश्रद्धाद्रव्यपात्रार्हणानि च॥ सम्यग्भवंति नैतानि विस्तरात्स्व
जनार्पणात्॥४॥ देशे काले च संप्राप्ते मुन्यन्नं हरिदैवतं॥ श्रद्धया विधिवत्पा

॥भा॰स॰॥
॥५४॥

अ॰१५

कोयंमन्यतेनरः ॥२७॥ षड्वर्गसंयमैकांताः सर्वानियमचोदनाः ॥ तदंतायदिनो
योगान्नावहेयुःश्रमावहाः ॥२८॥ यथावार्तादयोह्यर्थायोगस्यार्थंनबिभ्रति ॥ अ
नर्थायभवेयुस्तेपूर्तमिष्टंतथासतः ॥२९॥ यश्चित्तविजयेयत्तःस्यान्निःसंगोपरि
ग्रहः ॥ एकोविविक्तशरणोभिक्षुर्भैक्ष्यमिताशनः ॥३०॥ देशेशुचौसमेराज
न्संस्थाप्यासनमात्मनः ॥ स्थिरंसमंसुखंतस्मिन्नासीतर्ज्वंगओमिति ॥३१॥
प्राणापानौसंनिरुंध्यात्पूरकुंभकरेचकैः ॥ यावन्मनस्त्यजेत्कामान्स्वनासाग्र
निरीक्षणः ॥३२॥ यतोयतोनिःसरतिमनःकामहतंभ्रमत् ॥ ततस्ततउपाहृत्य
हृदिरुंध्याच्छनैर्बुधः ॥३३॥ एवमभ्यसतश्चित्तंकालेनाल्पीयसायतेः ॥ अनिशं
तस्यनिर्वाणंयात्यनिंधनवह्निवत् ॥३४॥ कामादिभिरनाविद्धंप्रशांताखिल

॥एम॰॥
॥५४॥

जनो न याति लोभस्य जित्वा भुक्त्वा दिशो भुवः ॥२०॥ पंडिता बहवो राजन्बहु-
ज्ञाः संशयच्छिदः ॥ सदसस्पतयोप्येके असंतोषात्पतंत्यधः ॥२१॥ असंक-
ल्पाज्जयेत्कामं क्रोधं कामविवर्जनात् ॥ अर्थानर्थेक्षया लोभं भयं तत्त्वा-
वमर्शनात् ॥२२॥ आन्वीक्षिक्या शोकमोहौ दंभं महदुपासया ॥ योगांत-
रायान्मौनेन हिंसां कायाद्यनीहया ॥२३॥ कृपया भूतजं दुःखं दैवं जह्यात्समा-
धिना ॥ आत्मजं योगवीर्येण निद्रां सत्वनिषेवया ॥२४॥ रजस्तमश्च सत्वेन
सत्वं चोपशमेन च ॥ एतत्सर्वं गुरौ भक्त्या पुरुषो ह्यंजसा जयेत् ॥२५॥ यस्य
साक्षाद्भगवति ज्ञानदीपप्रदे गुरौ ॥ मर्त्यासद्धीः श्रुतं तस्य सर्वं कुंजरशौ-
चवत् ॥ एष वै भगवान्साक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ योगेश्वरैर्विमृग्यांघ्रिर्लो-

त्रैन्यस्तंकामधुगक्षयं ॥५॥ देवर्षिपितृभूतेभ्यआत्मनेस्वजनायच ॥ अन्नंसंवि
भजन्पश्येत्सर्वंतत्पुरुषात्मकं ॥६॥ नदद्यादामिषंश्राद्धेनचाद्याद्धर्मतत्ववित्
॥ मुन्यन्नैःस्यात्पराप्रीतिर्यथानपशुहिंसया ॥७॥ नैतादृशःपरोधर्मोनृणांस
द्धर्ममिच्छतां ॥ न्यासोदंडस्यभूतेषुमनोवाक्कायकर्मभिः ॥८॥ एकेकर्मम
यान्यज्ञान्ज्ञानिनोयज्ञवित्तमाः ॥ आत्मसंयमनेनीहाजुह्वतिज्ञान
दीपिते ॥९॥ द्रव्ययज्ञैर्यक्ष्यमाणंदृष्ट्वाभूतानिबिभ्यति ॥ एषमाकरुणोहन्या
दतज्ज्ञोह्यसुतृप्ध्रुवं ॥१०॥ तस्माद्दैवोपपन्नेनमुन्यन्नेनापिधर्मवित् ॥ संतु
ष्टोहरहःकुर्यान्नित्यनैमित्तिकीःक्रियाः ॥११॥ विधर्मःपरधर्मश्चआभासउप
माछलः ॥ अधर्मशाखाःपंचेमाधर्मज्ञोधर्मवत्त्यजेत् ॥१२॥ धर्मबाधोविधर्मः

॥भा॰स॰॥
॥५३॥

स्यात्परधर्मोऽन्यचोदितः॥उपधर्मस्तुपाखंडोदंभोवाशब्दभिच्छलः॥१३
॥यस्त्विच्छयाकृतःपुंभिराभासोह्याश्रमात्पृथक्॥स्वभावविहितोधर्मःक
स्यनेष्टःप्रशांतये॥१४॥धर्मार्थमपिनेहेतयात्रार्थंवाधनोधनं॥अनीहा
नीहमानस्यमहाहेरिववृत्तिदा॥१५॥संतुष्टस्यनिरीहस्यस्वात्मारामस्य
यत्सुखं॥कुतस्तत्कामलोभेनधावतोर्थेहयादिशः॥१६॥सदासंतुष्टमन
सःसर्वाःशिवमयादिशः॥शर्कराकंटकादिभ्योयथोपानत्पदःशिवं॥१७॥सं
तुष्टःकेनवाराजन्नवर्त्तेतापिवारिणा॥औपस्थ्यजैह्व्यकार्पण्याद्गृहपाला
यतेजनः॥१८॥असंतुष्टस्यविप्रस्यतेजोविद्यातपोयशः॥स्रवंतींद्रियलौल्ये
नज्ञानंचैवावकीर्यते॥१९॥कामस्यांतंचक्षुत्तृड्भ्यांक्रोधस्यैतत्फलोदयात्॥

अ॰ १५
॥राम॥
॥५३॥

हृत्तियत ॥ चित्तं ब्रह्मसुखस्पृष्टं नैवोत्तिष्ठेत कर्हिचित ॥ यः प्रव्रज्य गृहात्पूर्वं त्रि
वर्गावपनात्पुनः ॥ यदि सेवेत तान्भिक्षुः स वै वांताश्यपत्रपः ॥ ३६ ॥ यैः स्वदे
हः स्मृतोनात्मा मर्त्यो विट्क्रिमिभस्मसात् ॥ त एनमात्मसात्कृत्वा श्लाघ
यंति ह्यसत्तमाः ॥ ३७ ॥ गृहस्थस्य क्रियात्यागो व्रतत्यागो वटोरपि ॥ तपस्विनो ग्रा
मसेवा भिक्षोरिंद्रियलोल्यता ॥ ३८ ॥ आश्रमापसदा ह्येते खल्वाश्रमविडंब
काः ॥ देवमायाविमूढांस्तानुपेक्षेतानुकंपया ॥ ३९ ॥ आत्मानं चेद्विजानीयात्
परं ज्ञानधुताशयः ॥ किमिछन्कस्य वा हेतोर्देहं पुष्णाति लंपटः ॥ ४० ॥ आहुः शरी
रं रथमिंद्रियाणि हयानभीषून्मन इंद्रियेशं ॥ वर्त्मानि मात्रा धिषणां च सूतं सत्वं
बृहद्बंधुरमीशसृष्टं ॥ ४१ ॥ अक्षं दशप्राणमधर्मधर्मौ चक्रेऽभिमानं रथिनं च जी

वंधनुर्हितस्यप्रणवंपठंतिशरंतुजीवंपरमेवलक्ष्यं॥४२॥रागोद्वेषश्चलोभश्च
शोकमोहौभयंमदः॥मानोवमानोसूयाचमायाहिंसाचमत्सरः॥४३॥रजःप्र
मादःक्षुन्निद्राशत्रवस्त्वेवमादयः॥रजस्तमःप्रकृतयःसत्वप्रकृतयःक्वचित्
॥४४॥यावन्नृकायरथमात्मवशोपकल्पंधत्तेगरिष्ठचरणार्चनयानिशातं॥ज्ञा
नासिमच्युतबलोदधदस्तशत्रुःस्वाराज्यतुष्टउपशांतइदंविजह्यात्॥४५॥नो
चेत्प्रमत्तमसदिंद्रियवाजिसूतानीत्वोत्पथंविषयदस्युषुनिक्षिपंति॥तेदस्यवः
सहयसूतममुंतमोंधेसंसारकूपउरुमृत्युभयेक्षिपंति॥४६॥प्रवृत्तंचनिवृत्तंच
द्विविधंकर्मवैदिकं॥आवर्त्तेतप्रवृत्तेननिवृत्तेनाश्नुतेमृतं॥४७॥हिंस्रंद्रव्यमयं
काम्यमग्निहोत्राद्यशांतिदं॥दर्शश्चपूर्णमासश्चचातुर्मास्यंपशुःसुतः॥४८॥

एतद्दिष्टं प्रवृत्ताख्यं कृतं प्रकृतमेव च॥ पूर्त्तं सुरालयारामकूपाजीव्यादिल
क्षणं॥४९॥ द्रव्यसूक्ष्मविपाकश्च धूमो रात्रिरपक्षयः॥ अयनं दक्षिणं सोमोऽ
दर्शौऽषधिवीरुधः॥५०॥ अन्नं रेत इति क्ष्मेश पितृयानं पुनर्भवः॥ एकैकश्ये
नानुपूर्वं भूत्वा भूत्वेह जायते॥५१॥ निषेकादिश्मशानान्तैः संस्कारैः संस्कृतो द्वि
जः॥ इन्द्रियेषु क्रियायज्ञान् ज्ञानदीपेषु जुह्वति॥५२॥ इन्द्रियाणि मनस्यूर्मौ वा
चि वैकारिके मनः॥ वाचं वर्णसमाम्नाये तमोंकारे स्वरे न्यसेत्॥५३॥ ॐकारं
बिंदौ नादे तं तं तु प्राणे महत्यमुं॥ अग्निः सूर्यो दिवा प्राह्णः शुक्लो राकोत्तरं स्वरा
ट्॥५४॥ विश्वश्च तैजसः प्राज्ञस्तुर्य आत्मा समन्वयात्॥ देवयानमिदं प्राहुर्भूत्वा
भूत्वानुपूर्वशः॥५५॥ आत्मयाज्युपशान्तात्मा ह्यात्मस्थो न निवर्त्तते॥ य एते पितृ

देवानामयनेवेदनिर्मिते॥ शास्त्रेणचक्षुषावेदजनस्थोपिनमुह्यति॥५६॥आ
दावंतेजनानांसद्बहिरंतःपरावरं॥ज्ञानंज्ञेयंवचोवाच्यंतमोज्योतिस्त्वयंस्वयं
५७॥आबाधितोपिह्याभासोयथावस्तुतयास्मृतः॥दुर्घटत्वादैंद्रियकंतद्वदर्थ
विकल्पितं॥५८॥क्षित्यादीनामिहार्थानांछायानकतमापिहि॥नसंघातोवि
कारोपिनपृथक्नान्वितोमृषा॥५९॥धातवोवयवित्वाच्चतन्मात्रावयवैर्वि
ना॥नस्युर्ह्यसत्यवयविन्यसन्नवयवोंततः॥६०॥स्यात्सादृश्यभ्रमस्तावद्वि
कल्पेसतिवस्तुनः॥जाग्रत्स्वापौयथास्वप्नेतथाविधिनिषेधता॥६१॥भावा
द्वैतंक्रियाद्वैतंद्रव्याद्वैतंतथात्मनः॥वर्तयन्स्वानुभूत्येहत्रीन्स्वप्नान्धुनुते
मुनिः॥६२॥कार्यकारणवस्त्वैक्यमर्शनंपटतंतुवत्॥अवस्तुत्वाद्विकल्पस्य

भावाद्वैतं तदुच्यते ॥ ६३ ॥ यद्ब्रह्मणि परे साक्षात्सर्वकर्मसमर्पणं ॥ मनोवाक्त
नुभिः पार्थक्रियाद्वैतं तदुच्यते ॥ ६४ ॥ आत्मजायासुतादीनामन्येषां सर्वदेहि
नां ॥ यत्स्वार्थकामयोरैक्यं द्रव्याद्वैतं तदुच्यते ॥ ६५ ॥ यद्यस्य वाऽनिषिद्धं स्याद्ये
न यत्र यतो नृप ॥ स तेनेहेत कार्याणि नरो नान्यैरनापदि ॥ ६६ ॥ एतैरन्यैश्च वेदोक्तै
र्वर्तमानः स्वकर्मभिः ॥ गृहेप्यस्य गतिं यायाद्राजंस्तद्भक्तिभाङ्नरः ॥ ६७ ॥ य
था हि यूयं नृपदेव दुस्त्यजादापद्गणादुत्तरतात्मनः प्रभोः ॥ यत्पादपंकेरुह
सेवया भवानहार्षीन्निर्जितदिग्गजः क्रतून् ॥ ६८ ॥ अहं पुराभवं कश्चिद्गंधर्व उ
पबर्हणः ॥ नाम्नातीते महाकल्पे गंधर्वाणां सुसंमतः ॥ ६९ ॥ रूपपेशलमाधुर्य
सौगंध्यप्रियदर्शनः ॥ स्त्रीणां प्रियतमो नित्यं मत्तस्तु पुरलंपटः ॥ ७० ॥ एकदा दे

॥भा॰स॰॥
॥५७॥

वसंत्येतुगंधर्वाप्सरसांगणाः॥ उपहूताविश्वसृग्भिर्हरिगाथोपगायने॥७१॥
अहंचगायंस्तद्विद्वान्स्त्रीभिःपरिवृतोगतः॥ ज्ञात्वाविश्वसृजस्तन्मेहेलनंशे
पुरोजसा॥ याहित्वंशूद्रतामाशुनष्टश्रीःकृतहेलनः॥७२॥ तावद्दास्यामहंज
ज्ञेतत्रापिब्रह्मवादिनां॥ शुश्रूषयानुषंगेणप्राप्तोहंब्रह्मपुत्रतां॥७३॥ धर्मस्तेगृ
हमेधीयोवर्णितःपापनाशनः॥ गृहस्थोयेनपदवीमंजसान्यासिनामियात्॥
७४॥ यूयंनृलोकेबतभूरिभागालोकंपुनानामुनयोभियंति॥ येषांगृहानावस
तीतिसाक्षाद्गूढंपरंब्रह्ममनुष्यलिंगं॥७५॥ सवाअयंब्रह्ममहद्विमृग्यकैवल्य
निर्वाणसुखानुभूतिः॥ प्रियःसुहृद्वःखलुमातुलेयआत्मार्हणीयोवि
धिकृद्गुरुश्च॥७६॥ नयस्यसाक्षाद्भवपद्मजादिभीरूपंधियावस्तुतयोपवर्णि

अ॰१५

॥राम॰॥
॥५७॥

भा. स.
५८

तं मौनेन भक्त्योपशमेन पूजितः प्रसीदतामेष स सात्वतां पतिः ॥७७॥ शुक उवाच ॥ इति देवर्षिणा प्रोक्तं निशम्य भरतर्षभः ॥ पूजयामास सुप्रीतः कृष्णं च प्रेमविह्वलः ॥७८॥ कृष्णपार्थावुपामंत्र्य पूजितः प्रययौ मुनिः ॥ श्रुत्वा कृष्णं परं ब्रह्म पार्थः परमविस्मितः ॥७९॥ इति दाक्षायणीनां ते पृथग्वंशाः प्रकीर्तिताः ॥ देवासुरमनुष्याद्या लोका यत्र चराचराः ॥८०॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे युधिष्ठिरनारदसंवादे सदाचारनिर्णये पंचदशोऽध्यायः ॥ ॥१५॥

अ. १५

राम.
५८

श्रीभागवतसप्तमस्कंधःसमाप्तः

श्रीभागवतचतुर्थस्कंधसमाप्त

द्दो मानवस्यानुवर्णितः॥ वंशः प्रियव्रतस्यापि निबोध नृपसत्तम॥ यो नार
दादात्मविद्यामधिगम्य पुनर्महीं॥ भुक्त्वा विभज्य पुत्रेभ्य ऐश्वरं समगात्पदं
२६॥ इमां तु कौषारविणोपवर्णितां क्षत्ता निशम्याजितवादसत्कथां॥ प्रवृद्ध
भावो श्रुकलाकुलो मुनेर्दधार मूर्द्धा चरणं हृदा हरेः॥ २७॥ विदुर उवाच॥ सोयं ते
न महायोगिन्भवता करुणात्मना॥ दर्शितस्तमसः पारो यत्राकिंचनगो हरिः
२८॥ इत्यानम्य तमामंत्र्य विदुरो गजसाह्वयं॥ स्वानां दिदृक्षुः प्रययौ ज्ञातीनां
निर्वृताशयः॥ २९॥ एतद्यः शृणुयाद्राजन्राज्ञां हर्य्यर्पितात्मनां॥ आयुर्धनं य
शः कीर्तिं गतिमैश्वर्यमाप्नुयात्॥ ३०॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थ
स्कंधे प्रचेतसोपाख्यानं नाम एकत्रिंशोऽध्यायः॥ ३१॥ ॥ चतुर्थस्कंध समाप्ता॥

न्यविरतमेधितभावनोपहूतः॥निजजनवशगत्वमात्मनोयन्नसरति
छिद्रवदक्षरःसतांहि॥१९॥नभजतिकुमनीषिणांसइज्यांहरिरधनात्म
धनप्रियोरसज्ञः॥श्रुतधनकुलकर्मणांमदैर्येविदधतिपापमकिंचनेषु
सत्सु॥२०॥श्रियमनुचरतींतदर्थिनश्चद्विपदपतीन्विबुधांश्चयत्स्वपूर्णः
नभजतिनिजभृत्यवर्गतंत्रःकथममुमुद्विसृजेत्पुमान्कृतज्ञः॥२१॥मैत्रे
यउवाच॥ इतिप्रचेतसोराजन्नन्याश्चभगवत्कथाः॥श्रावयित्वाब्रह्मलोकं
ययौस्वायंभुवोमुनिः॥२२॥तेपितन्मुखनिर्यातंयशोलोकमलापहं॥हरेर्निश
म्यतत्पादंध्यायंतस्तद्गतिंययुः॥२३॥एवंतेभिहितंक्षत्तर्यन्मांत्वंपरिपृष्टवा
न्॥प्रचेतसांनारदस्यसंवादंहरिकीर्त्तनं॥२४॥श्रीशुकउ०॥ यएषउत्तानप

शाखाः॥प्राणोपहाराश्चयथेंद्रियाणांतथैवसर्वार्हणमच्युतेज्या॥१४॥यथै
वसूर्यात्प्रभवंतिवारःपुनश्चतस्मिन्प्रविशंतिकाले॥भूतानिभूमौस्थिरजं
गमानितथाहरावेवगुणप्रवाहः॥१५॥एतत्पदंतज्जगदात्मनःपरंसकृद्वि
भातंसवितुर्यथाप्रभा॥यथासवोजाग्रतिसुप्तशक्तयोद्रव्यक्रियाज्ञानभि
दाभ्रमात्ययः॥१५॥यथानभस्यभ्रतमःप्रकाशाभवंतिभूपानभवंत्यनुक्र
मात्॥एवंपरेब्रह्मणिशक्तयस्त्वमूरजस्तमस्सत्त्वमितिप्रवाहः॥१६॥तेनै
कमात्मानमशेषदेहिनांकालंप्रधानंपुरुषंपरेशं॥स्वतेजसाध्वस्तगुणप्र
वाहमात्मैकभावेनभजध्वमद्धा॥१७॥दययासर्वभूतेषुसंतुष्ट्यायेनकेनवा
सर्वेंद्रियोपशांत्याचतुष्यत्याशुजनार्दनः॥१८॥अपहतसकलैषणामलात्मे

॥भा॰च॰॥
॥१०७॥

भो॥ तन्नः प्रद्योतयाध्यात्मज्ञानं तत्वार्थदर्शनं॥ येनांजसा तरिष्यामो दुस्तरं भवसाग
रं॥७॥ मैत्रेय उवाच॥ इति प्रचेतसां पृष्टो भगवान्नारदो मुनिः॥ भगवत्युत्तमश्लोक
आविष्टात्माब्रवीन्नृपान्॥८॥ नारद उवाच॥ तज्जन्म तानि कर्माणि तदायुस्तन्म
नो वचः॥ नृणां येनेह विश्वात्मा सेव्यते हरिरीश्वरः॥९॥ किं जन्मभिस्त्रिभिर्वेह शौ
क्लसावित्रयाज्ञिकैः॥ कर्मभिर्वा त्रयीप्रोक्तैः पुंसोपि विबुधायुषा॥१०॥ श्रुतेन त
पसा वा किं वचोभिश्चित्तवृत्तिभिः॥ बुध्या वा किं निपुणया बलेनेंद्रियराधसा॥११॥
किं वा योगेन सांख्येन न्यासस्वाध्याययोरपि॥ किं वा श्रेयोभिरन्यैश्च न यत्रात्म
प्रदो हरिः॥१२॥ श्रेयसामपि सर्वेषामात्मा ह्यवधिरर्थतः॥ सर्वेषामपि भूतानां
हरिरात्मात्मदः प्रियः॥१३॥ यथा तरोर्मूलनिषेचनेन तृप्यंति तत्स्कंधभुजोप

अ॰ ३१

॥राम॰॥
॥१०५॥

एकत्रिंशेस्कृते दक्षे धुरं न्यस्य वने सतां ॥ नारदोक्तेन मार्गेण मुक्तिरुक्ता प्रचेत
सां ॥१॥ मैत्रेय उवाच ॥ तत उत्पन्नविज्ञाना आश्वधोक्षजभाषितं ॥ स्मरंत आ
त्मजे भार्यां विसृज्य प्राव्रजन् गृहात् ॥१॥ दीक्षिता ब्रह्मसत्रेण सर्वभूतात्म
मेधसा ॥ प्रतीच्यां दिशि वेलायां सिद्धोभूद्यत्र जाजलिः ॥२॥ तान्निर्जितप्राण
मनोवचोदृग्जितासनान्शांतसमानविग्रहान् ॥ परेमले ब्रह्मणि योजि
तात्मनः सुरासुरेड्यो ददृशेस्म नारदः ॥३॥ तमागतं त उत्थाय प्रणिपत्याभि
नंद्य च ॥ पूजयित्वा यथादेशं सुखासीनमथाब्रुवन् ॥४॥ प्रचेतस ऊचुः ॥ स्वा
गतं ते सुरर्षेद्य दिष्ट्या नो दर्शनं गतः ॥ तव चंक्रमणं ब्रह्मन्नभवाय यथा रवेः ॥५॥
यदादिष्टं भगवता शिवेनाधोक्षजेन च ॥ तद्गृहेषु प्रसक्तानां प्रायशः क्षपितं प्र

॥भा॰ च॰॥
॥१०८॥

अ॰ ३०

तोराजन्नलमुंचन्मुखतोरुषा॥ महींनिर्वीरुधंकर्त्तुंसंवर्त्तकइवात्यये॥४५॥ भस्म
सात्क्रियमाणांस्तान्द्रुमान्वीक्ष्यपितामहः॥ आगतःशमयामासपुत्रान्बर्हिष्म
तोनयैः॥४६॥ तत्रावशिष्टायेवृक्षाभीतादुहितरंतदा॥ उज्जह्रुस्तेप्रचेतोभ्यउप
दिष्टाःस्वयंभुवा॥४७॥ तेचब्रह्मणआदेशान्मारिषामुपयेमिरे॥ यस्यांमह
दवज्ञानादजन्यजनयोनिजः॥४८॥ चाक्षुषेत्वंतरेप्राप्तेप्राक्सर्गेकालविद्रुते
॥ यःससर्जप्रजाइष्टाःसदक्षोदैवचोदितः॥४९॥ योजायमानःसर्वेषांतेजस्ते
जस्विनांरुचा॥ स्वयोपादत्तदाक्ष्याच्चकर्मणांदक्षमब्रुवन्॥५०॥ तंप्रजास
र्गरक्षायामनादिरभिषिच्यच॥ युयोजयुयुजेन्यांश्चसवैसर्वप्रजापतीन्॥५१॥
॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेत्रिंशोध्यायः॥ ॥३०॥ ॥ छ ॥

॥राम॰॥
॥१०८॥

गतिंगतास्म ॥३८॥ यन्नः स्वधीतंगुरवः प्रसादिताविप्राश्च वृद्धाश्च सदानुवृत्त्या

॥ आर्यानताः सुहृदो भ्रातरश्च सर्वाणि भूतान्यनसूययैव ॥३९॥ यन्नः स्तृतं तप

एतदीशानिरंधसांकालमदभ्रमप्सु ॥ सर्वंतदेतत्पुरुषस्य भूम्नो वृणीमहे तेप

रितोषणाय ॥४०॥ मनुः स्वयंभूर्भगवान्भवश्च येन्ये तपोज्ञानविशुद्धसत्वाः ॥ अ

दृष्टपारा अपियन्महिम्नः स्तुवंत्यथो त्वात्मसमंगृणीमः ॥४१॥ नमः समाय शुद्धा

यपुरुषाय परायच ॥ वासुदेवाय सत्वाय तुभ्यंभगवते नमः ॥४२॥ मैत्रेय उवाच ॥

इतिप्रचेतोभिरभिष्टुतो हरिः प्रीतस्तथेत्याह शरण्यवत्सलः ॥ अनिच्छतांयान

मतृप्तचक्षुषांययौ स्वधामानपवर्गवीर्यः ॥४३॥ अथनिर्याय सलिलात्प्रचेत

स उदन्वतः ॥ वीक्ष्याकुप्यन्द्रुमैश्छन्नांगांगांरोद्धुमिवोछ्रितैः ॥४४॥ ततोग्निमारु

॥भा॰च॰॥
॥१०५॥

ह्यंतस्त्वद्विभूतीनांयोनंतइतिगीयसे॥३१॥पारिजातेंजसालब्धेसारंगोन्यन्नसे
वते॥त्वदंघ्रिमूलमासाद्यसाक्षात्किंकिंवृणीमहि॥३२॥यावत्तेमाययास्पृ
ष्टाभ्रमामइहकर्मभिः॥तावद्भवत्प्रसंगानांसंगःस्यान्नोभवेभवे॥३३॥तुल
यामलवेनापिनस्वर्गंनापुनर्भवं॥भगवत्संगिसंगस्यमर्त्यानांकिमुताशिषः
३४॥यत्रेड्यंतेकथामृष्टास्तृष्णायाःप्रशमोयतः॥निर्वैरंयत्रभूतेषुनोद्वेगो
यत्रकश्चन॥३५॥यत्रनारायणःसाक्षाद्भगवान्न्यासिनांगतिः॥संस्तूयतेस
त्कथासुमुक्तसंगैःपुनःपुनः॥३६॥तेषांविचरतांपद्भ्यांतीर्थानांपावनेछया॥
॥भीतस्यकिंनरोचेततावकानांसमागमः॥३७॥वयंतुसाक्षाद्भगवन्भवस्य
प्रियस्यसख्युःक्षणसंगमेन॥सुदुश्चिकित्स्यस्यभवस्यमृत्योर्भिषक्तमंत्वाद्य

अ॰ ३०
॥राम॥
॥१०५॥

मोजगत्स्थानलयोदयेषुगृहीतमायागुणविग्रहाय॥२३॥नमोविशुद्धसत्वायहरये
हरिमेधसे॥वासुदेवायकृष्णायप्रभवेसर्वसात्वतां॥२४॥नमःकमलनाभायन
मःकमलमालिने॥नमःकमलपादायनमस्तेकमलेक्षण॥२५॥नमःकमलकिं
जल्कपिशंगामलवाससे॥सर्वभूतनिवासायनमोयुंक्ष्महिसाक्षिणे॥२६॥रूपं
भगवतात्वेनदशेषक्लेशसंक्षयं॥आविष्कृतंनःक्लिष्टानांकिमन्यदनुकंपितं
॥२७॥एतावत्वंहिविभुभिर्भाव्यंदीनेषुवत्सलैः॥यदनुस्मर्यतेकालेस्वबुध्याभद्र
रंधन॥२८॥येनोपशांतिर्भूतानांक्षुल्लकानामपीहतां॥अंतर्हितोंतर्हृदयेक
स्मान्नोवेदनाशिषः॥२९॥असावेववरोस्माकमीप्सितोजगतःपते॥प्रसन्नोभ
गवान्येषामपवर्गगुरुर्गतिः॥३०॥वरंवृणीमहेथापिनाथत्वत्परतःपरात्॥न

तिवयोवस्थाश्चभवंति ॥१३॥ नहितेषांकल्याणानांप्रभवतिकुतश्चनमृत्युर्विना
भगवत्तेजसश्चक्रापदेशात् ॥१४॥ यस्मिन्प्रविष्टेसुरवधूनांप्रायःपुंसवनानिभ
यादेवस्रवंतिपतंतिच ॥१५॥ अथातलेमयपुत्रोसुरोबलोनिवसति ॥ येनहवा
इहसृष्टाःषण्णवतीर्मायाःयाःकाश्चनाद्यापिमायाविनोधारयंति ॥ यस्यचजृं
भमाणस्यमुखतस्त्रयःस्त्रीगणाउदपद्यंतस्वैरिण्यःकामिन्यःपुंश्चल्यइति ॥
यावैविलायनंप्रविष्टंपुरुषंरसेनहाटकाख्येनसाधयित्वास्वविलासावलोकना
नुरागस्मितसंलापोपगूहनादिभिःस्वैरंकिलरमयंति ॥ यस्मिन्नुपयुक्तेपुरुषई
श्वरोहंसिद्धोहमितिअयुतमहागजबलंआत्मानमभिमन्यमानःकत्थते
मदांधइव ॥१६॥ ततोधस्ताद्वितलेहरोभगवान्हाटकेश्वरःस्वपार्षदभूतग

णावृतः प्रजापतिसर्गोपबृंहणायभवोभवान्यासहमिथुनीभूतआस्ते॥यतःप्र
वृत्तासरित्प्रवराहाटकीनामभवयोर्वीर्येण॥यत्रचित्रभानुर्मातरिश्वनासमिद्ध्य
मानओजसापिबति॥तन्निष्ठ्यूतंहाटकाख्यंसुवर्णभूषणेनासुरेंद्रावरोधेषु
पुरुषाःसहपुरुषीभिर्धारयंति॥१७॥ततोधस्तात्सुतलउदारश्रवाःपुण्यश्लो
कोविरोचनात्मजोबलिर्भगवतामहेंद्रस्यप्रियंचिकीर्षमाणेनादितेर्लब्धका
योभूत्वाबटुवामनरूपेणपराक्षिप्तस्वलोकत्रयोभगवदनुकंपयैवपुनःप्रवे
शितइंद्रादिष्वविद्यमानयासुसमृद्धयाश्रियाऽभिजुष्टःस्वधर्मेणाराधयंस्तमे
वभगवंतमाराधनीयमपगतसाध्वसआस्तेऽधुनापि॥१८॥नोएवैतत्साक्षात्
कारोभूमिदानस्ययत्तद्भगवत्यशेषजीवनिकायानांजीवभूतात्मभूतेपरमा

त्मनिवासुदेवेतीर्थतमेसर्वजीवनियंतर्यात्मारामेपात्रउत्पन्नेपरयाश्रद्धयापर
मादरसमाहितमनसासंप्रतिपादितस्यसाक्षादपवर्गद्वारस्ययत्बिलनिल
यैश्वर्यं ॥ १९ ॥ यस्यहवावक्षुतपतनप्रस्खलनादिषुविवशःसकृन्नामाभिगृ
णन्पुरुषःकर्मबंधनमंजसाविधुनोतियस्यहैवप्रतिबाधनंमुमुक्षवोन्यथैवो
पलभंते ॥ २० ॥ तद्भगवतामात्मवतांसर्वेषामात्मन्यात्मदआत्मतमेव ॥ २१ ॥
नैवैभगवान्नूनममुष्यानुजग्राह ॥ यदुतपुनरात्मानुस्मृतिमोषणंमायामय
भोगैश्वर्यमेवातनुतेति ॥ २२ ॥ यत्तद्भगवतानधिगतान्योपायेनयाच्ञाछलेना
पहृतस्वशरीरावशेषितलोकत्रयोवरुणपाशैश्चसंप्रतिमुक्तोगिरिदर्यांचा
पविद्धइतिहोवाच ॥ २३ ॥ नूनंबतायंभगवानर्थेषुननिष्णातोयोसाविंद्रोयस्य

सचिवोमंत्रायमाणतएकांततोबृहस्पतिस्तमतिहायस्वयमुपेंद्रेणात्मानमयाचत
॥आत्मनश्चाशिषोनोएवतद्दास्यंअतिगंभीरवयसःकालस्यमन्वंतरपरिवृ
त्तंकियल्लोकत्रयमिदं॥२४॥यस्यानुदास्यमेवास्मत्पितामहःकिलवव्रेनतु
स्वपित्र्यंयदुताकुतोभयंपदंदीयमानंभगवतःपरमितिभगवतोपरतेखलु
स्वपितरि॥२५॥तस्यमहानुभावस्यानुपथममृजितकषायःकोवास्मद्विधः
परिहीनभगवदनुग्रहउपजिगमिषतीति॥२६॥तस्यानुचरितमुपरिष्टाद्विस्तरि
ष्यते॥यस्यभगवान्स्वयमखिलजगद्गुरुर्नारायणोद्वारिगदापाणिरवतिष्ठ
ति॥निजजनानुकंपितहृदयोयेनांगुष्ठेनपदादशकंधरोयोजनायुतंदिग्वि
जयउच्चाटितः॥२७॥ततोधस्तात्तलातलेमयोनामदानवेंद्रस्त्रिपुराधिपति

र्भगवतापुरारिणात्रिलोकींजिचिकीर्षुणानिर्दग्धस्वपुरत्रयस्तत्प्रसादाल्ल
ब्धपदोमायाविनामाचार्योमहादेवेनपरिरक्षितोविगतसुदर्शनभयोम
हीयते॥२८॥ततोधस्तान्महातलेकाद्रवेयाणांसर्पाणांनैकशिरसांक्रोधव
शोनामगणःकुहकतक्षककालियसुषेणादिप्रधानामहाभोगवंतःपतत्रि
राजाधिपतेःपुरुषवाहादनवरतमुद्विग्नमानसाःस्वकलत्रापत्यसुहृत्कु
टुंबसंगेनक्वचित्प्रमत्ताविहरंति॥ततोधस्ताद्रसातलेदैत्येयादानवाःप
णयोनामनिवातकवचाःकालेयाहिरण्यपुरवासिनइतिविबुधप्रत्यनी
काउत्पत्त्यामहौजसोमहासाहसिनोभगवतःसकललोकानुभावस्यहरे
रेवतेजसाप्रतिहतबलाबलेपाबिलेशयाइववसंति॥येवैसरमयेंद्रदूत्यावा

ग्भिर्मंत्रवर्णाभिरिंद्रमुपतिष्ठंतीति॥३०॥ततोधस्तात्पातालेनागलोकपतयोवासु
किप्रमुखाःशंखकुलिकमहाशंखश्वेतधनंजयधृतराष्ट्रशंखचूडकंबला
श्वतरदेवदत्तादयोमहाभोगिनोमहामर्षानिवसंति॥येषामुहवैपंचसप्तद
शशतसहस्रशीर्षाणांफणासुविरचितामहामणयोरोचिष्णवःपातालविव
रतिमिरनिकरंस्वरोचिषाविधमंति ३१॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचम
स्कंधेपातालवर्णनंनामचतुर्विंशोध्यायः॥पंचविंशेततोधस्तादाहशेषस्यसंस्थि
तिं॥संजिहीर्षोरिदंकालेयत्ररुद्रसमुद्भवः॥१॥श्रीशुकउवाच॥ तस्यमूलदेशे
त्रिंशद्योजनसहस्रांतरआस्तेयावैकलाभगवतस्तामसीसमाख्यातानंतइति
सात्वतीयाद्रष्टृदृश्ययोःसंकर्षणमहमित्यभिमानलक्षणंसंकर्षणइत्याच

क्ष्यते ॥ १ ॥ यस्येदं क्षितिमंडलं भगवतोनंतमूर्त्तेः सहस्रशिरस एकस्मिन्नेव शीर्ष
णि ध्रियमाणं सिद्धार्थ इव लक्ष्यते ॥ २ ॥ यस्य ह वा इदं कालेनोपसंजिहीर्षतो मर्ष
विरचित रुचिर भ्रमद्भ्रुवोरंतरेण सांकर्षणो नाम रुद्र एकादश व्यूहः त्र्यक्षस्त्रिशि
खं शूलमुत्तंभयन्नुदतिष्ठत् ॥ ३ ॥ यस्यांघ्रिकमलयुगलारुण विशद नख मणि
खंड मंडलेष्वहिपतयः सह सात्वतर्षभैः एकांत भक्तियोगेनावनमंतः स्ववद
नानि परिस्फुरत्कुंडल प्रभा मंडल मंडित गंडस्थलान्यति मनोहराणि प्रमुदित
मनसः खलु विलोकयंति ॥ ४ ॥ यस्यैव हि नागराजकुमार्य आशिष आशासाना
श्चार्वंग वलय विलसित विशद विपुल धवल सुभग रुचिर भुज रजत स्तंभेष्वगु
रुचंदन कुंकुम ॥ पंकानुलेपेनावलिंपमानास्तदभिमर्शनोन्मथित हृदय मकर

ध्वजावेशरुचिरललितस्मितास्तदनुरागमदमुदितमदविघूर्णितारुणकरुणा
वलोकनयनवदनारविंदं सव्रीडं किल विलोकयंति ॥५॥ स एव भगवाननंतोऽनं
तगुणार्णव आदिदेव उपसंहृतामर्षरोषवेगो लोकानां स्वस्तय आस्ते ॥६॥ ध्या
यमानः सुरासुरोरगसिद्धगंधर्वविद्याधरमुनिगणैरनवरतमदमुदितविकृ
तविह्वललोचनः सुललितमुखरिकामृतेनाप्यायमानः स्वपार्षदविबुधयूथ
पपतीन परिम्लानरागनवतुलसिकामोदमध्वासवेन माद्यन्मधुकरव्रातम
धुरगीतश्रियं वैजयंतीं स्वां वनमालां नीलवासा एककुंडलो हलककुदि कृ
तसुभगसुंदरभुजो भगवान्माहेंद्रो वारुणेंद्र इव कांचनीं कक्षामुदारलीलो
बिभर्ति ॥७॥ य एष एवमनुश्रुतो ध्यायमानो मुमुक्षूणामनादिकालकर्मवास

नाग्रथितमविद्यामयंहृदयग्रंथिंसत्वरजस्तमोमयंअंतर्हृदयंगतआशुनिर्भि
नत्ति॥तस्यानुभावान्भगवान्स्वायंभुवोनारदःसहतुंबुरुणासभायांब्रह्मणःसं
श्लोकयामास॥८॥उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोस्यकल्पाःसत्वाद्याःप्रकृतिगुणाय
दीक्षयासन्॥यद्रूपंध्रुवमकृतंयदेकमात्मन्नानाधात्कथमुहवेदतस्यवर्त्म
॥९॥मूर्त्तिंनःपुरुकृपयाबभारसत्वंसंशुद्धंसदसदिदंविभातियत्र॥यल्लीलांमृ
गपतिराददेनवद्यामादातुंस्वजनमनांस्युदारवीर्यः॥१०॥यन्नामश्रुतमनुकी
र्त्तयेदकस्मादार्त्तोवायदिपतितःप्रलंभनाद्वा॥हंत्यंहःसपदिनृणामशेषम
न्यंकंशेषाद्भगवतआश्रयेन्मुमुक्षुः॥११॥मूर्द्धन्यर्पितमणुवत्सहस्रमूर्द्ध्नोभू
गोलंसगिरिसरित्समुद्रसत्वं॥आनंत्यादनिमितविक्रमस्यभूम्नःकोवीर्याण्य

धिगणयेत्सहस्रजिह्वः॥१२॥एवंप्रभावोभगवाननंतोदुरंतवीर्योरुगुणानुभावः
॥मूलेरसायाःस्थितआत्मतंत्रोयोलीलयाक्ष्मांस्थितयेविभर्त्ति॥१३॥एताह्येवेह
नृभिरुपगंतव्यागतयोयथाकर्मविनिर्मिताःयथोपदेशमनुवर्णिताःकामान्
कामयमानैः॥१४॥एतावतीर्हिराजन्पुंसःप्रवृत्तिलक्षणस्यधर्मस्यविपाक
गतयउच्चावचाविसदृशायथाप्रश्नंव्याचख्येकिमन्यत्कथयामइति॥१५॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेपंचविंशोऽध्यायः॥ षड्विंशेतुततोऽधस्ता
न्नरकस्थितिरुच्यते॥पापिनोयत्रदह्यंतेयमदूतैर्यथायथं॥१॥राजोवाच॥म
हर्षएतद्वैचित्र्यंलोकस्यकथमिति॥शुकउवाच॥त्रिगुणत्वात्कर्तुःश्रद्धयाक
र्मगतयःपृथग्विधाःसर्वाएवसर्वस्यतारतम्येनभवंति॥२॥अथेदानींप्रति

सिद्धलक्षणस्याऽधर्मस्य तथैवकर्तुःश्रद्धयावैसादृश्यात्कर्मफलंविसदृशं
भवतियाह्यनाद्यविद्याकृतकामानांतत्परिणामलक्षणाःसृतयःसहस्र
शःप्रवृत्तास्तासांप्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः॥३॥राजोवाच॥ नरकानामभ
गवन्किंदेशविशेषाअथवाबहिस्त्रिलोक्याआहोस्विदंतरालइति॥४॥ऋ
षिरुवाच॥अंतरालएवत्रिजगत्यास्तुदिशिदक्षिणस्यामधस्ताद्भूमेरुपरिष्टाच्च
जलाद्यस्यामग्निष्वात्तादयःपितृगणादिशिस्वानांगोत्राणांपरमेणसमा
धिनासत्याएवाशिषआशासानानिवसंति॥५॥यत्रहवावभगवान्पितृरा
जोवैवस्वतःस्वविषयंप्रापितेषुस्वपुरुषैर्जंतुषुसंपरेतेषुयथाकर्मावद्यंदो
षमेवानुल्लंघितभगवच्छासनःसगणोदमंधारयति॥६॥तत्रहैकेनरकानेक

॥भा॰पं॰॥ ॥७९॥

अ॰२६

विंशतिंगणयंति॥ अथतांस्तेराजन्नामरूपलक्षणतोनुक्रमिष्यामः॥ तामिस्रो
धतामिस्रोरौरवोमहारौरवः॥ कुंभीपाकःकालसूत्रमसिपत्रवनंशूकरमुखंअंधकू
पःक्रिमिभोजनःसंदंशस्तप्तसूर्मिर्वज्रकंटकशाल्मलीवैतरणीपूयोदःप्राण
रोधोविशसनंलालाभक्षःसारमेयादनंअवीचिरयःपानमिति॥ किंचअन्येपि
क्षारकर्दमोरक्षोगणभोजनःशूलप्रोतोदंदशूकःअवटनिरोधनःपर्यावर्त्तनःसू
चीमुखमित्यष्टाविंशतिनरकाविविधयातनाभूमयः॥ ६॥ तत्रयस्तुपरवित्ताप
त्यकलत्राण्यपहरति॥ सहिकालपाशबद्धोयमपुरुषैरतिभयानकैस्तामिस्रेनर
केबलान्निपात्यते॥ अनशनानिपानदंडताडनसंतर्जनादिभिर्यातनाभिर्यात्यमा
नोजंतुर्यत्रकश्मलमासादितएकदैवमूर्छामुपयाति॥ तामिस्रप्राये॥ ७॥ एव

॥एम॰॥ ॥७९॥

मेवांधतामिस्त्रे यस्तु वंचयित्वा पुरुषं दारादीनुपभुंक्ते ॥ यत्र शरीरी निपात्य
मानो यातनास्थो वेदनया नष्टमतिर्नष्टदृष्टिश्च भवति ॥ यथा वनस्पतिर्वृ
श्चमानमूलस्तस्मादंधतामिस्रं तमुपदिशंति ॥ ९ ॥ यस्त्विह वा एतदहमि
ति ममेदमिति भूतद्रोहेण केवलं स्वकुटुंबमेवानुदिनं प्रपुष्णाति स तदि
ह विहाय स्वयमेव तदशुभेन रौरवे निपतति ॥ ये त्विह यथैवामुना विहिंसि
ता जंतवः परत्र यमयातनामुपगतं त एव रुरवो भूत्वा तथा तमेव विहिंसंति
तस्माद्रौरवमित्याहू रुरुरिति सर्पादतिक्रूरसत्वोपदेशः ॥ ११ ॥ एवमेव म
हारौरवो यत्र निपतितं पुरुषं क्रव्यादा नाम रुरवस्तं क्रव्येण घातयंति ॥ यः

केवलमुदरंभरः॥१४॥यस्त्विह वा उग्रः पशून्पक्षिणो वा प्राणत उपरंधयति तम
पकरुणं पुरुषादैरपि विगर्हितं अमुत्र यमानुचराः कुंभीपाके तप्ततैल उपरं
धयंति॥१५॥यस्त्विह पितृविप्रब्रह्मध्रुक्स कालसूत्रसंज्ञके नरके अयुतयोज
नपरिमंडले ताम्रमये तप्तखले उपर्यधस्तादग्न्यर्काभ्यामतितप्यमानेभिनि
वेशितः क्षुत्पिपासाभ्यां संदह्यमानांतर्बहिःशरीर आस्ते शेते चेष्टते अवतिष्ठ
ति परिधावति च यावंति पशुरोमाणि तावद्वर्षसहस्राणि॥१६॥यस्त्विह वै निज
वेदपथादनापद्युपगतः पाषंडं चोपगतस्तमसिपत्रवनं प्रवेश्य कशया प्र
हरंति॥तत्र हासावितस्ततो धावमान उभयतो धारैस्तालवनासिपत्रैः छिद्य
मानसर्वांगो हा हतोस्मीति परमया वेदनया मूर्छितः कश्मलमुपगतः पदे प

देनिपतति॥ स्वधर्महापाषंडानुगतंफलंभुंक्ते॥ ७॥ यस्त्विहवैराजाराजपुरुषो
वाअदंड्येदंडंप्रणयतिब्राह्मणेवाशरीरदंडंसपापीयान्नरकेऽमुत्रसूकरमुखे
निपतति॥ तत्रातिबलेनिष्पिष्यमाणावयवोयथैवेहेक्षुखंडआर्त्तस्वरेणस्व
नयन्क्वचिन्मूर्छितःकश्मलमुपगतःयथैवेहादृष्टदोषाउपरुद्धाःसंतःकश्मल
मुपगच्छंतितद्वत्॥ ८॥ यस्त्विहवैभूतानामीश्वरकल्पितवृत्तीनामविविक्तप
रव्यथानांस्वयंपुरुषोपकल्पितवृत्तिर्विविक्तपरव्यथोव्यथामाचरतिसपरत्रांध
कूपेतदभिद्रोहेणनिपतति॥ तत्राहासौतैर्जंतुभिःपशुमृगपक्षिसरीसृपैर्मश
कयूकामत्कुणमक्षिकादिभिर्येकेचाभिद्रुग्धास्तैःसर्वतोभिद्रुह्यमाणस्तमसि
विहितनिद्रानिर्वृतिरलब्धावस्थानःपरिक्रामतियथाकुशरीरेजीवः॥ ९॥ यस्त्विहवा

ल

असंविभज्याश्नाति यत्किंचनोपनतमनिर्मितपंचयज्ञो वायससंस्तुतः स परत्र कृमिभोजने नरकाधमे निपतति॥ तत्र शतसहस्रयोजने कृमिकुंडे कृमिभूतः स्वयं कृमिभिरेव भक्ष्यमाणः कृमिभोजनो यावत्तदप्रत्ताप्रहुतादो निर्वेशमात्मानं पातयते॥१८॥ यस्त्विह वै स्तेयेन बलाद्वा हिरण्यरत्नादीनि ब्राह्मणस्य वापहरति॥ अन्यस्य वानापदि पुरुषस्तममुत्र राजन्य मपुरुषा अयस्मयैरग्निपिंडैः संदंशैस्त्वचि निःकुषंति॥१९॥ स्मारयंति च पूर्वं स्वकृतं यस्त्विह वा अगम्यां स्त्रियमगम्यं वा पुरुषं योषिदभिगच्छति॥ तावमुत्र कशया ताडयंतस्तिग्मया सूर्म्या लोहमय्या पुरुषमालिंगयंति॥ स्त्रियं च पुरुषरूपया सूर्म्या॥२०॥ यस्त्विह वै सर्वाभिगमस्तममुत्र निरये वर्त्तमानं वज्रकंटकशाल्मलीमारोप्य निष्कर्षंति॥२१॥ ये

त्विहवैराजन्याराजपुरुषावाअपाखंडान्धर्मसेतून्भिंदंतितेसंपरेत्यवैतरण्यां
निपतंतिभिन्नमर्यादास्तस्यांनिरयपरिखाभूतायांनद्यांयादोगणैरितस्ततो
भक्ष्यमाणाआत्मनानवियुज्यमानाश्चासुभिरुह्यमानाःस्वाघेनकर्मपाकम
नुस्मरंतउपतप्यंते॥ विण्मूत्रपूयशोणितकेशनखास्थिमेदोमांसवसावाहि
न्यामुपतप्यंते॥ २४॥ येत्विहवैवृषलीपतयोनष्टशौचाचारनियमास्त्यक्तल
ज्जाःपशुचर्यांचरंतितेचापिप्रेत्यविण्मूत्रश्लेष्ममलापूर्णार्णवेनिपतंतितदेवा
तिबीभत्सितमश्नंति॥ २५॥ येत्विहवैश्वगर्दभपतयोब्राह्मणादयोमृगयाविहाराअती
र्थेचमृगान्निघ्नंतितानपिसंपरेतांल्लक्ष्यभूतान्यमपुरुषाइषुभिर्विध्यंति॥ २६॥ ये
त्विहवैदांभिकादंभयज्ञेषुपशून्विशसंतितानमुष्मिंल्लोकेवैशसेनरकेपतिता

न्निरयपतयोपातयित्वा विशसंति ॥१७॥ यस्त्विह वै सवर्णां भार्यां द्विजो रेतः पाययति
काममोहितस्तं पापकृतममुत्र रेतःकुल्यायां पातयित्वा रेतः संपाययंति ॥१८॥ येत्वि
ह वै दस्यवोग्निदा गरदा ग्रामान्सार्थान्वा विलुंपंति ॥ राजानो राजभटा वा तांश्चापि हि परेत्य
यमदूता वज्रदंष्ट्राः श्वानः सप्तशतानि विंशतिश्च सरभसं खादंति ॥१९॥ यस्त्वि
ह वा अनृतं वदति साक्ष्ये द्रव्यविनिमये दाने वा कथंचित्स वै प्रेत्य नरकेऽवीचिम
त्यधःशिरा निरवकाशे योजनशतोच्छ्रायाद्गिरिमूर्ध्नः संपात्यते ॥ यत्र जलमिव
स्थलमश्मपृष्ठमवभासते नदवीचिमत्तिलशो विशीर्यमाणशरीरो न म्रियमाणः पु
नरारोपितो निपतति ॥२०॥ यस्त्विह वै विप्रो राजन्यो वैश्यो वा सोमपीथस्तत्कलत्रं वा
सुरां व्रतस्थोपि वा पिबति प्रमादतस्तेषां निरयं नीतानामुरसि पदाक्रम्यास्ये व

ह्निनाद्रुव माणंकाश्मीयसंनिषिंचंति ॥२७॥ अथचयस्त्विहवाआत्मसंभावनेनस्वय
मधमोजन्मतपोविद्याचारवर्णाश्रमवतोवरीयसोनबहुमन्येतसमृतएवमृत्वाक्षा
रकर्दमेनिरयेऽर्वाक्शिरानिपातितोदुरंतायातनाह्यश्नुते ॥२८॥ येत्विहवैपुरुषाः॥
पुरुषमेधेनयजंतेयाश्चस्त्रियोनृपशून्खादंति ॥ तांश्चतेपशवइवनिहतायम
सदनेपातयंतोरक्षोगणाःसौनिकाइवस्वधितिनावदायासृक्पिबंतिनृत्यंति
गायंतिचहृष्यमाणायथेहपुरुषादाः ॥२९॥ येत्विहवाअनागसोऽरण्येग्रामे
वावैश्रंभकैरुपसृतानुपविश्रंभय्यजिजीविषून्शूलसूत्रादिषुपप्रोतान्क्रीडन
कतयायातयंतितेपिचप्रेत्ययमयातनास्कशूलादिषुप्रोतात्मानः ॥ क्षुत्तृड्भ्यां
चाभिहताःकंकवटादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मतुंडैराहन्यमानाआत्मशमलंस्म

रंति॥२४॥येत्विहवैभूतान्युद्वेजयंति॥नराउल्बणस्वभावायथादंदशूकास्तेपिप्रे
त्यनरकेदंदशूकाख्येनिपतंति॥यत्रनृपदंदशूकाःपंचमुखाःसप्तमुखाउपसृत्य
ग्रसंतियथाबिलेशयान्॥२५॥येत्विहवाअंधावटकुशूलगुहादिषुभूतानिरुं
धंति॥तानमुत्रतेष्वेवोपवेश्यसगरेणवह्निनाधूमेननिरुंधंति॥२६॥यस्त्विहवाअ
तिथीनभ्यागतान्वागृहपतिरसकृदुपगतमन्युर्दिधक्षुरिवपापेनचक्षुषा
निरीक्षतेतस्यचापिनिरयेपापदृष्टेरक्षिणीवज्रतुंडागृध्राःकंककाकवटाद
यःप्रसह्योरुबलादुत्पाटयंति॥२७॥यस्त्विहवाआढ्याभिमतिरहंकृतिस्तिर्यक्
प्रेक्षणःसर्वतोभिशंकीह्यर्थविनाशचिंतयापरिशुष्यमाणहृदयवदनोनिर्वृति
मनवगतोग्रहइवार्थमभिरक्षति॥सचापिप्रेत्यतदुत्पादनोत्कर्षणसंरक्षणश

मलग्रहःसूचीमुखेनरकेनिपततियत्रहवित्तग्रहंपापपुरुषंधर्मराजपुरु
षावायकाइवसर्वतोंगेषुसूत्रैःपरिवयंति॥ ३६॥ एवंविधानरकायमालयेसं
तिशतशःसहस्रशस्तेषुसर्वेषुचसर्वएवाधर्मवर्त्तिनोयेकेचिदिहोदिताअ
नुदिताश्चावनिपतेपर्यायेणविशंतितथैवधर्मानुवर्त्तिनइतरत्रइहतुपु
नर्भवेउभयशेषाभ्यांनिविशंति॥ निवृत्तिलक्षणमार्गआदावेवव्याख्या
तः॥ एतावानेवांडकोशोयश्चतुर्दशधापुराणेषुविकल्पितउपगीयतेय
त्तद्भगवतोनारायणस्यसाक्षान्महापुरुषस्यस्थविष्टंरूपमात्ममायागुण
मयमनुवर्णितमादृतः॥ पठतिशृणोतिश्रावयतिसउपगेयंभगवतःपरमा
त्मनोग्राह्यमपिश्रद्धाभक्तिविशुद्धबुद्धिर्वेद॥ २९॥ श्रुत्वास्थूलंयथासूक्ष्मंरू

पेभगवतो यतिः॥ स्थूले निर्जितमात्मानं शनैः सूक्ष्मं धिया नयेदिति॥३८॥ भूद्वीपवर्षसरिदद्रिनभःसमुद्रपातालदिङ्नरकभागणलोकसंस्था॥ गीता मया तव नृपाद्भुतमीश्वरस्य स्थूलं वपुः सकलजीवनिकायधाम॥३९॥

॥ ॥इतिश्रीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे षड्विंशोध्यायः॥२६॥ ॥

श्रीभागवतपंचमस्कंधसमाप्ता

[OrderDescription]
,CREATED=02.01.20 12:37
,TRANSFERRED=2020/01/02 at 13:07:50
,PAGES=285
,TYPE=STD
,NAME=S0002434
,Book Name=M-2380-SHRI BHAGWAT 1 SE 7 SKANDH
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF

FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF

FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF

FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF

FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF

FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF

FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF

FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF

FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF
,FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF
,FILE181=00000181.TIF
,FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF
,FILE184=00000184.TIF
,FILE185=00000185.TIF
,FILE186=00000186.TIF
,FILE187=00000187.TIF
,FILE188=00000188.TIF
,FILE189=00000189.TIF

FILE190=00000190.TIF
,FILE191=00000191.TIF
,FILE192=00000192.TIF
,FILE193=00000193.TIF
,FILE194=00000194.TIF
,FILE195=00000195.TIF
,FILE196=00000196.TIF
,FILE197=00000197.TIF
,FILE198=00000198.TIF
,FILE199=00000199.TIF
,FILE200=00000200.TIF
,FILE201=00000201.TIF
,FILE202=00000202.TIF
,FILE203=00000203.TIF
,FILE204=00000204.TIF
,FILE205=00000205.TIF
,FILE206=00000206.TIF
,FILE207=00000207.TIF
,FILE208=00000208.TIF
,FILE209=00000209.TIF
,FILE210=00000210.TIF
,FILE211=00000211.TIF

FILE212=00000212.TIF
,FILE213=00000213.TIF
,FILE214=00000214.TIF
,FILE215=00000215.TIF
,FILE216=00000216.TIF
,FILE217=00000217.TIF
,FILE218=00000218.TIF
,FILE219=00000219.TIF
,FILE220=00000220.TIF
,FILE221=00000221.TIF
,FILE222=00000222.TIF
,FILE223=00000223.TIF
,FILE224=00000224.TIF
,FILE225=00000225.TIF
,FILE226=00000226.TIF
,FILE227=00000227.TIF
,FILE228=00000228.TIF
,FILE229=00000229.TIF
,FILE230=00000230.TIF
,FILE231=00000231.TIF
,FILE232=00000232.TIF
,FILE233=00000233.TIF

FILE234=00000234.TIF
,FILE235=00000235.TIF
,FILE236=00000236.TIF
,FILE237=00000237.TIF
,FILE238=00000238.TIF
,FILE239=00000239.TIF
,FILE240=00000240.TIF
,FILE241=00000241.TIF
,FILE242=00000242.TIF
,FILE243=00000243.TIF
,FILE244=00000244.TIF
,FILE245=00000245.TIF
,FILE246=00000246.TIF
,FILE247=00000247.TIF
,FILE248=00000248.TIF
,FILE249=00000249.TIF
,FILE250=00000250.TIF
,FILE251=00000251.TIF
,FILE252=00000252.TIF
,FILE253=00000253.TIF
,FILE254=00000254.TIF
,FILE255=00000255.TIF

FILE256=00000256.TIF
,FILE257=00000257.TIF
,FILE258=00000258.TIF
,FILE259=00000259.TIF
,FILE260=00000260.TIF
,FILE261=00000261.TIF
,FILE262=00000262.TIF
,FILE263=00000263.TIF
,FILE264=00000264.TIF
,FILE265=00000265.TIF
,FILE266=00000266.TIF
,FILE267=00000267.TIF
,FILE268=00000268.TIF
,FILE269=00000269.TIF
,FILE270=00000270.TIF
,FILE271=00000271.TIF
,FILE272=00000272.TIF
,FILE273=00000273.TIF
,FILE274=00000274.TIF
,FILE275=00000275.TIF
,FILE276=00000276.TIF
,FILE277=00000277.TIF

FILE278=00000278.TIF
,FILE279=00000279.TIF
,FILE280=00000280.TIF
,FILE281=00000281.TIF
,FILE282=00000282.TIF
,FILE283=00000283.TIF
,FILE284=00000284.TIF
,FILE285=00000285.TIF
,